

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

1992, 3
37. liburukia (2. aldia)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Argitarapenen-Batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Juan Mari Lekuona J. M. Satrustegi J. A. Arana Martija Pello Salaburu F. Luis Villasante Endrike Knörr Patxi Altuna Pierre Charriton

Eragile eta idazkaria: Ricardo Badiola Uriarte

Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 12-14 - 48010 Bilbo

Elkar, E. Koop. grafikagintza. Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

MIREN AZKARATE VILLAR EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

– Jean Haritschelhar euskaltzainburua, <i>Miren Azkarate Villar Euskaltzaindian sartzea</i>	1117
– Miren Azkarate Villar, <i>Miren Azkarate Villar anderearen Euskaltzaindian sartzea</i>	1119
– Patxi Altuna, <i>Miren Azkarateren Euskaltzaindian sartzea. Harre-rako erantzuna</i>	1141

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

Euskaltzaindiaren Gomendioak eta Erabakiak:	
Euskaltzainburuaren hitzak	1153
I. <i>Guz(t)i hau / hau guz(t)ia</i>	1155
II. <i>Ene / nere / nire; neri / niri</i>	1157
III. <i>Usain / usai, arrain / arrai, zain / zai</i>	1159
IV. <i>Nor nahi / nor-nahi / nornahi</i>	1161
V. <i>Nor / nortzuk, zer / zertzuk, zein / zeintzuk</i>	1163
Batzar-agiriak (1992-IX, X, XI eta XII)	1165

BATZAR-TXOSTENAK

Michel Morvan, <i>Quelques commentaires et réflexions au sujet des "materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca" (ASJU XXII, 1-2-3, 1988)</i>	1191
---	------

Juan San Martin, <i>Satan, deabrua eta euskara. Mito baten ingurua</i>	1205
Patxi Altuna, <i>Zenbait puntutxo Leizarragaren hizkeraz</i>	1217
Juan Carlos Odriozola eta Igone Zabala, <i>Normatibizazioari buruzko zenbait gogoeta</i>	1225

BERRIAK

– Karmele Rotaetxe, <i>André Martinet irakasle Dokt., UPV/EHU-ren “Doctor Honoris Causa” izendatzea</i>	1247
– André Martinet, <i>André Martinet Euskal Herriko Unibertsitateak “Doctor Honoris Causa” izendatua</i>	1253
– Pedro de Yrizar, <i>Morfología del verbo auxiliar vizcaino (I, II)</i> ...	1257
– Angel Mari Elortegi, <i>Pasaiako toponimia liburuaren aurkezpena</i> .	1267
– José Mari Jimeno Jurío, <i>Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Ansoáin</i>	1273
– Bilbao Bizkaia Kutzak eta Euskaltzaindiak sarituriko lanak . . .	1275
– Gorka Aulestiaren hiztegiak: 1. <i>Basque-English Dictionary (1989)</i> . 2. <i>English-Basque Dictionary (1990)</i> . 3. <i>Euskara-Ingeles / Ingeles-Euskara hiztegia (1992) eta Erbesteko euskal literatura-ren antologia liburuaren aurkezpena</i>	1277
– Jose Antonio Arana Martija, <i>Euskara-Ingelesa / Ingelesa-Euskara hiztegia</i>	1279
– 1991. urtean batzarretan izandako euskaltzainak	1283
– 1992. urtean batzarretan izandako euskaltzainak	1285

HIL BERRIAK

– Endrike Knörr, <i>In memoriam Gerardo Lopez de Guereñu Galarra-ga (1904-1992)</i>	1287
---	------

EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA

Egoitza / Sede	1295
Bulegoak / Oficinas	1295

Azkue Biblioteka	1295
Ordezkaritzak / Delegaciones	1297
Euskaltzainburugoa / Cargos académicos y ejecutivos	1299
Euskaltzain osoak / Académicos de número	1301
Euskaltzain ohorezkoak / Académicos de honor	1303
Euskaltzain urgazleak / Académicos correspondientes	1305
Aurkibidea 1992	1313

**MIREN AZKARATE VILLAR
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

(Egoitza, 1992-11-27)

MIREN AZKARATE VILLAR EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Egoitza, 1992.11.27

*Jean Haritschelhar
euskaltzainburua*

Agintari agurgarriak,
Euskaltzain kideak,
Andereak eta Jaunak,

Euskaltzainburu naizen lau urte hauetan, bostgarren aldikotz egiten diot euskaltzain berri bati ongi etorria. Hola agurtu ditut Ibon Sarasola, Donostian; Jose Antonio Arana-Martija, Gernikan; Txomin Peillen, Baionan; Beñat Oihartzabal, Angelun eta, egun, Miren Azkarate, lehenbiziko euskaltzain emaztea Euskaltzaindiaren egoitza berrian, Bilbon.

Bi gertakari ohargarri beraz:

- Lehen aldikotz emazte bat sartzen dela Euskaltzaindian.
- Gure egoitzan, lehen aldikotz, egiten dela sarrera mintzaldia.

Ez da dudarik aro berri batean sartzen ari dela Euskaltzaindia. Alde batetik, bost euskaltzain gazte bereganatuz, gaztetzen ari da eta hori epe labur batean. Edozein Akademia baino gazteago da Euskaltzaindia, horrek esperantzaz betetzen naularik. Alabainan, indar eta ahal gazteen beharretan dago Euskaltzaindia, hain da handia bere aurrean daukan lana.

Bertze aldetik, emakume bat sartzen da orai artio gizonez bakarrik hornitua izan den erakunde batean. Ez da harritzekoa! Azken hogeita bost urte hauetan, emazteen balioa ezagutua da eremu guzietan: politikan, administrazioan edo funtzio publikoan, hezkuntzan bereziki, Unibertsitatean halaber, erakasle edo ikerle gisa —hau da euskaltzain berriaren kasua— komunikabideetan, literaturan, bertze akademietan, nahiz frantsesean, nahiz espainiolean.

Galdeginen dit norbaitek: zertako iragan da hainbeste denbora emakume baten onartzeko Euskaltzaindian? Erantzunen diot 300 urte baino gehiago iragan direla frantses Akademian emazte bat hautatua izaiteko

eta espainiol Akademian 200 urte baino gehiago, hau berantago sortu zelakotz. Guk, aldiz, 75.urtean sartzera goazilarik, jadanik hautu hori egin dugu.

Bertze batek —emazteen aurka dagoen batek eta badira holakoak oraindik— erranen dit moda berri bati jarraiki zaiola Euskaltzaindia. Eta ez da egia. Badu orai 400 urte baino gehiago garaztar idazle batek, apeza bestalde, idatzi zuela olerki eder bat “Emazteen fabore” deritzana. Moda zaharra da, beraz, emazteen alde izaitea.

Ikus ditzagun gauzak diren bezala. Joan den abenduaren azken egunetan zendu zen Aita Joxe Migel Barandiaran 102 urte betetzera zoalarik. Aurtengo urtarrileko bilkuran jakinarazi nuen hutsunea eta orduz gero hasi zen bi hilabeteren epea euskaltzain-gaien aurkezteko. Otsailean hiru euskaltzainek, Patxi Altuna, Juan San Martin eta Juan Mari Lekuonak proposatu zuten Miren Azkarate Villar anderea. Martxoko bilkuran, orduan bururatzen zelarik epea, ez zen bertze proposamenik izan.

Zer erran nahi zuen horrek? Denek ezagutzen zituztela Miren Azkarateren kalitateak eta gutarteko nehor ez zela menturatu, zilegi izanikan ere, bertze norbaiten proposatzea. Zer aitorten ederra, jakinik 22 bozkatzaiterik 20 ek haren alde eman dutela boza.

Ez naiz orai sartuko laudorioetan. Nahi nuke erran, halere, eta bertze batek nik baino hobeki eginen du, euskaltzale suhar eta jakintsun bat hautatu dugula. Unibertsitateko istudioak bururatu -eta, Estatu Batuetan segitu ditu eta 1988-ko maiatzean “Hitz konposatuak euskaraz” izeneko tesia irakurtu du, epai mahaiak aho batez “Apto cum laude” emaiten ziolarik. Utziz alde batera idatzi dituen artikulua erranen dut ere langile baliosa dela Miren Azkarate, bai Gramatika batzordean, bai izendatu berri den Hiztegi batuko batzordean, bai ere Lexiko Erizpideen Finkapenerako batzordean, batzorde honen arduradun delarik. Horiek dira egiazko tituluak, horiek dira benetako merezimenduak. Anderea dela bestalde? Hainbat hobe!

102 urteko aitasoa joan zaigu, 37 urteko anderea etortzen zaigu. Euskaltzain berriari ongi etorri kartsua eginen diogu eta zorionak eskainiko, bi aldiz zorionak, lehenik bere sarrera mintzaldiarengatik eta egun, hain zuzen, azaroaren 27a izanez, betetzen dituelakotz 37 urte.

MIREN AZKARATE VILLAR ANDEREAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Egoitza, 1992.11.27

Miren Azkarate Villar

AGUR-HITZAK

Euskaltzainburu, euskaltzain,
agintari, familiako eta lagunok,

Euskaltzain hautatu ninduten une beretik elkarrizketa eske inguratu zaizkidan guztiek bi galdera hauek egin dizkidate: zer sentitzen da Euskaltzaindian sartzen den lehen emakumea izatean eta, horren ondoan, zer sentitzen da Joxe Migel Barandiaranen lekua hartzean? Hainbeste bider entzun ondoren uste dut bi ezaugarri horiek —lehen emakumea eta on Joxe Migel Barandiaranen ondorengoa izateak— markatuko dutela nire euskaltzain-izaera. Hala ere halabeharrezkoak dira biak. Lehen emakumea izateaz, norbait izan behar lehena eta neu suertatu naizela esango nuke. Gizartea bera aldatu da; orain 50 urte eta geroago ere ezinezko zena —eta ez emakumeak gizonezkoak baino jakituria urriagokoak zirelako—, gaur eragozpenik gabe onartzen da, ustez eta hitzez behintzat. Eta honek gauza bakarra adierazten du: ez naizela ni aurretik izan ditudan emakumeak baino ez azkarrago, ez jakintsuago eta ez meritu handiagoa. Lehen ere izan ditugu Catalina Elizegi bezalako emakume teatrogileak (1), Julene Azpeitia bezalako kazetari, ipuin- eta saiogile izateaz gain gaur esango genukeen bezala euskararen pedagogiaz kezkatuak (2) (eta gaur halako garrantzia ematen zaion “curriculum” eta merituak aipatze-

(1) Donostian 1889an jaiotako eta Lizarran 1963an hil arte, irakasle-ikasketak egin eta *Garbiñe* (1916), *Loreti* (1918), *Yatsu* (1934) eta argitaragarriak *Catalina de Erauso* utzi ziguna.

(2) Ipuinak: «Euli baten edestia» (1933), «Goizeko izarra» (1959) eta «Auntza Baratzan» (1960), *Amandriaren altzoan* ipuin-bilduma (1961)... Bestelakoak: «Osasuna, merketza ta yanaritza» (1935), *Umien adizkidea* (umeei euskaraz irakurtzen eta idazten irakasteko metodoa) (1961), «Odolak odolari dei», «Martxela» bi kontakizun labur (1961), [«Odolak odolari dei», «Martxela» bi kontakizun labur (1969)], «Krabeliñ gorriak» saioa (1970)... Ikus Añamendi argitaletxearen *Literatura* III, 527-528. orrialdeak.

kotan, ez dira makalak, emakume honenak); Tene Mugica bezalako olerki-eta antzerkigileak (3)... Zerrenda osatzen jarraienez Rosa de Bustinza eta Mayi Ariztia-ren ipuin eta kontakizun laburrak, Concepción Unzueta, “Unzueta’tar Sorne”-ren olerkiak aipatuaz, edo Madeleine Jaurguiberry, antzerkigile, kazetari eta euskara irakasteko metodo baten egilearen lana. Adinean aurrera joan arren oraindik bizirik ditugunen artean, ezin ahaztu M.ª Dolores Agirrek euskal antzerkigintzaren alde egindako lan erraldoia. Merituak bai ugari guztiek, baina garaia ez izan egokia. Nik alde izan dudana, haiek zeharo kontra. Hara nola ikusten dudana lehen emakumea izatearen kontu hori.

Eta zer esan Joxe Migel Barandiaranen ondorengo izateaz? Gogoeta asko egin daitezke horren inguruan ere; bi hari-muturri heldu nahi nieke nik. Batetik, gauza jakina da euskaltzain bat hiltzean, berria ez dutela hautatzen haren iker-lerroen arabera; filologoaren hutsunea ez du nahitaez beste filologo batek bete behar, ez eta ere nobelagilea beste nobelagile batek ordezkatu behar. Bestalde, euskaltzain-“kargua” ez da inoren testamentu edo hilburukoan sartzen, ez dago euskaltzain baten esku bera ez denean ordezkoa nor izango den izendatu edo erabakitzea. Ez dago, beraz, euskaltzain zenduaren eta berriaren arteko lokaririk, ez behintzat euskaltzain izateak berak dakarrena baino areagorik. Halabeharrak, zoriak erabakitzen du azken batean noren lekua hartzen duzun. Hortaz, on Jose Migel Barandiaranen jarlekuan esertzea ez diot inongo merito bereziri zor; hala gertatu da.

Eta bestetik, nola har dezaket nik Barandiaranen lekua? Halako pertsonen uzten duten hutsunea bete ezinezkoa izaten da. Zientzia jakin batean egin duten lanari jarraipena eman dakioko horretarako ikertzaile-talde egokiak sortzen diren neurrian (eta, niri dagokidanez, ez historiaurreaz ez etnologiaz arduratzen ez naizenez, ezin on Joxemiel-en ondorengo izan maila horretan ere). Baina duten jakintza-maila hutsa gaituz herri baten “sinbolo bizi” bihurtu badira, alderdi hori ordezkaezina izan ohi da. Horrexegatik dakigu guztiok “euskal kulturaren aitagoi, patriarka” berria aurkitzea zein zaila izango zaigun.

Izan ere, berak eman digu geure euskal nortasunaren zati handi bat, berari esker ezagutzen ditugu geure historiaren sustraiak. Berari zor diogu, hitz batean, euskal historiaurrearen ezagutza. 1889.ko azken egunean, abenduaren 31.ean, Ataunen jaio eta 1991.ko abenduaren 21.ean, 102 urte betetzeko hamar egun baino falta ez zirenean, herri berean hil zen arte, Euskal Herriko lehen gizona eta beronen ingurune eta bizimo-

(3) Antzerki-lanen artean *Gogo oñazeak*, *Gogo negarra*, *Gabon* eta *Juan Joxe* utzi zizkigun. Poemak, berriz, *Gure Herria* aldizkarian argitaratuz gain, *Idazki ta olerki* liburua (1923) osatzen dutenak.

dua izan zuen ikergai. Horretara nola iritsi zen eta bizitzan zehar nolako gorabeherak izan zituen ere ongi dakigu Luis Barandiaran Irizar, bere ilobak eginiko biografiari esker: umetan estudiante arlote samarra izan omen zen mutikoa —ondoegi ulertzen ez zuen “erdaran” emandako eskolak baino mendi-bidexketan ibiltzea nahiago— 1904.an Baliarraingo “Seminario”ra joan zen. Baita Manuel Lekuona ere hamar egun beranduago; mende honetan Euskal Herriak eta euskarak izan dituen jakintsu-rik handienetakoez gazte-gaztetatik ezagutzen zuten, beraz, elkar. Baliarraindik, Gasteizko apaiztegira 1906.an, ondorengo 30 urteak han emanik. Fisika-laboregiko arduradun izendatzearekin batera hasi zen atzerriko hizkuntzak ikasten (alemana, frantsesa eta ingelesa menderatzera iritsiz). Erabakigarria, 1913.an Leipzig-en egin zuen egonaldia izan zen, Wilhelm Wundt irakasleak herrien psikologiari emandako ikastaroak eraman zuen eta Euskal Herriko kulturaz arduratzera. Izan ere, kristau-erlijioan sakondu nahiak eraman zuen Alemaniara erlijioen historia sakontzera, eta hortik sortu herrien izaera ikertzeko gogo. Zein, ordea, bere herria baino gertuagorik eta egokiagorik? Eta, jakina, Euskal Herriaren izaeraren hariari jarraik hasi orduko topo egin zuen gure historiaurrearekin. Berak zioen bezala, etnologiak behartu zuen arkeologiari arduratzera. Apaiz-ikasketak amaitu orduko hasi zen lehen eskabazioak egiten. Aralarren aurkitutako triku-harriei esker Arantzadi eta Eguren ezagutu eta lanari gogor ekin zion hirukotea osatu zuten; hogeitertan zehar euskal lurra arakatuaz herri honen historiaurrea ezagutarazi zuen hirukotea. 1918.an Euskal Ikaskuntzen I Kongresuan, Oñatin, parte hartu zuen eta hiru urte beranduago, 1921.ean, *Eusko Folklore* elkarte sortu.

Ondoko urteetan jaso zituen lehen izendapenak, 1927.an eta 1928.an, Academia de la Lengua Españolak “miembro correspondiente” izendatu baitzuen, eta Euskaltzaindiak, euskaltzain urgazle, hurrenez hurren.

Gasteizko apaiztegiko ardurek eta arkeologi eta etnologi ikerketek betetzen zuten egunen gorpila gerrak hautsi zuen. Iparraldera egin behar izan zuen, 17 urte iraungo zuen “erbesteratze” horretako urterik gehienak Saran emanek. Garai horretarako kanpoan nolako ospea zuen adierazten dute New Yorkeko Columbia Unibertsitateak eta Manilakoak egin zizkieten eskaintzek bateko eta besteko irakasle izan zedin. Beste ezer baino lehen apaiz eta elizgizon zen Jose Migel Barandiaranek, ordea, nahiago izan zuen apaizgai errefuxiatuez arduratu, apezpikuak eskatu bezala. Ez zion haatik ikerlanari utzi. 1938.an, Kopenhagen egin zen Antropologi eta Etnologi Zientzien Nazioarteko Kongresuan hitz egin zuen. 1941.ean Frankfurt-eko Unibertsitateko Forschungsinstitut für Kulturmorphologie erakundetik hango argitalpenetan laguntzeko deia hartu zuen eta urte berean “Las cavernas en la Mitología Vasca” lana alemanera itzuli eta *Paideuma* aldizkarian argitaratu zioten. 1942.an, berriz, Baionako Société des Sciences, Lettres et Arts-eko bazkide izendatu

zuten. Hurrengo urteetan, Londresen, Oxford-en, Parisen, Brusselan... izan zen kongresuetan parte hartu edo hitzaldiak ematen. Aldi berean *Ikuska* institutua eta izen bereko aldizkaria sortu zituen 1946.an; urtebete beranduago, 1947.an eratu berria zen *Eusko Ikaskuntza*-ko lehendakari egin zuten.

1953.an itzuli eta Antonio Tovar-en bitartekotzaz Salamankako Unibertsitateko Manuel Larramendi Katedraz arduratu zen. Ondoko urteetan hasi zen lehen omenaldiak jasotzen: "Academia Errante" zeritzanak eskainia 1962.an. Salamanka utzi eta 1964.an Nafarroako Unibertsitateara doa, hamazazpi urtez izanik han irakasle eta etnologi sailaren arduradun. Euskal Herrian zehar hamaika lekutan aurkituko dugu hizlari urte horietan. Ikerlanak ere bultzatu nahirik, Etniker taldea sortu zuen, ikertzaile handiek ohi duten bezala ondorengo eskola sortuz. 1970.etik aurrera omenaldiak etengabeak izan ziren, besteak beste Euskal Herriko Unibertsitateak, Madrideko Complutenseak eta Deustuko Unibertsitateak Doctor Honoris Causa izendatu zuten. Bere izena zeramaten lizeoa eta institutua ezagutu zituen, bai eta izen bereko Fundazioaren sorrera ere. Urrezko domina bat baino gehiago jaso ere bai: Arte Ederretakoa, Nafarroako, Arabako eta Gipuzkoako Foru Diputazioetakoa... Bere omenez egindako liburuak ere hor daude, hala nola Bizkaiko Foru Diputazioak, Aranzadi Taldeak edo Nafarroako Unibertsitateko Prehistori eta Arkeologi Mintegiak eskainiak.

Ohore horiek guztiek ez zuten, baina, bere izaera apala aldarazi. Hara zer idatzi zuen bere *Egunerokoa*-n 1965.eko apirilaren 14.an euskal apaizek prestatu zioten omenaldiaren berri eman ziotenean: "Ai, Joxemiel, Joxemiel! Nola ezaun dean zaartu aizela! Dijoanai urrezko jantzie".

Argitalpenak ere ezin konta ahala ditu. "Obras Completas", bere lanen bilduma osatzen duten XXII liburuki mardulak ikusi baino ez dago. Bi gai nagusi bereiziko nituzke lan horietan: historiaurreari dagozkionak eta euskaldunon izaera eta bizimoduari dagozkienak. Lehen sailean, hainbat eta hainbat aztarnategi, triku-harri, leize-zulo etabarren azterketak ditugu (hala nola Aralar, Aizkorri, Urbasa, Auritz, Kalamua, Basagain, Santimamiñe, Lumentxa, Bolin-Koba, Ekain, Leze-txiki, Aitzbitarte, etabarretakoak). Bigarren sailean, euskal ohiturak, mitoak, euskal etxea... hitz batean euskal kulturari dagozkion alderdiak ikertzen dituztenak. Iker-lerroak horiek izanik, ez da zalantzarik historiaurreari, etnologiarari eta etnografilarari izan zela Joxe Migel Barandiaran.

Baina, zergatik euskaltzain? "Euskararen alde orain arte egin dituen lanen esker erakutsiz eta gerokoen pizgarri" esaten da euskaltzain izendatzen zaituztenean. Zer da euskararen alde egin zuena? Hau izan daiteke nire iritziz gehiegi azpimarratu ez den Barandiaranen alderdia: Jose Migel Barandiaran euskaltzainarena. Eta horixe da, hain zuzen, hitzaldi

honen gaitzat hartu dudana, neure modutara omenaldi xume bat eskaini nahian. Izan ere, behin baino gehiagotan esan da babesa, itzala emango zioten euskaltzainak izendatzera jo zuela Euskaltzaindiak 1960. inguruko urte larri haietan. Hori izan daiteke arrazoietakoa bat. Hala ulertuko zuen Barandiaranek berak ere, ez baitzuen bileretan parte hartzen (izendatu zutenetik eta 1971.a arte hiru batzar-agiritan bakarrik ageri da bere izena bilduen artean). Batasunaren lehen urratsak eman zirenean ere bere betiko gaiak aztertzen jarraitu zuen hizkuntza-gaietan sartu gabe. Hala aitortzen du berak 1965.eko abuztuaren 27.ko bileran aho batez euskaltzain oso egin zutela adierazten zion eskutitzari erantzunez, honakoa idatzi zuenean: «Jakin det ere euskaltzain oso izendatu nauzutela. Esker-rak damazkitzuet eta gogo onez zuekin izango nauzute, naiz eta jakin ez naizela asko gauza ezertarako». Alde horretatik egia da, ez zen izan “euskaltzain” eragilea, Akademiaren ikuspuntutik.

Hori al zuen, baina, meritu bakarra euskaltzain izateko, erakundeari babesa ematea? Horregatik proposatu al zuten Irigaray, Lafitte, Mitxelena eta San Martinek euskaltzain oso izan zedin? Ezetz uste dut. Euskaltzaindiaren 1928.ko urriaren 25.eko bilerako aktan «Jose Migel Barandiaran jauna, beronek egin dituen euskal-folklore lanagatik urgazle izendatu degu» (*Eusker*a 1930) irakurtzen badugu ere, euskararen alde, hizkuntzaren beraren alde ere lan handia egin zuela iruditzen zait, alderdi batetik baino gehiagotatik gainera. Hiru modutako ekarpenak bereiziko nituzke nik: Barandiaranek berak euskaraz idatzi zituen testuak, besteren ahotik jasoak, eta, azkenik, euskal hizkuntzaren gainean eta beronen defentsan agertu zituen iritziak. Dena dela, ez dut puntu hauen ikerketa sakon eta osorik egingo. Aitzitik, ondoko lanei bide egin nahiko liekete gaurko lerro hauek.

Euskaraz idatzitakoen artean modu guztietakoak ditugu:

a) Ikerlanak: “Eusko-Mitologia”, Euskaltzaindiak eraendutako “Lenengo Euskalegunetako itzaldiak”, Durangon, 1921.ko garrilaren 4-8 bitartean (T. V., 195-212).

Euskalerriko Leen-gizona 1934.an Euskaltzaleak-en ardurapean argitaratua, gero 1972.an Lur argitaletxeak berriro argitaratu zuena, Xabier Kintanak prestaturiko hitz-zerrendaz osaturik.

«Paleolithos-aroa», 1942.an *Aintzina* aldizkarian argitaratua.

«Sorgiñaren txabola» *Ikuska* (Giza-Ikaskuntza) 1, Sara, 1946 (idazlan laburra).

«Euskalerriko Leen-gizakien eta ireluen bizilekuari buruz ikasgai eta esaunda batzuek», *Munibe*, 3-4, 1980.

«Euskalerriko illarri-biribillak. Estelas discoideas del País Vasco», *Obras Completas*, XVIII, 1981.

«Hitz batzuek eta beren esan-nahiak, gehienak Ataunen erabiltzen ditugunak eta hiztegieta, batez ere Azkuenean, ageri ez diranak», Euskaltzaindiak Lafitte-ri omenez eskaini zion *Iker 2* liburuan argitaratua 1983.an. Eta hor Barandiaran hitzez arduratua deskubritzen dugu, bere inguruko hitz-altxorra bildu eta 15 orrialdeko "hiztegitxo" osatu zuena. Bestalde, niri behintzat, Mitxelenaren harako «Apostillas de un reñteriano» hura, gogorarazi dit, Lezoko lexikoi edo hitz-bilduma bat osatu nahian eskaini zuen zerrenda, Errenderiako hizkeran berak txikitan ikasitako hitzak jasoaz (4).

«Olentzaro eta bere adredia», bere lan osoen bildumako azken liburukian 1984.an argitaratua (*Obras Completas*, XXII, 263-279).

Miren Azkarate, senarra eta alaba biak.

(4) *Euskera* VII, 1962, 54-58 or. (*Sobre historia de la lengua vasca I*, Anejos del ASJU 10, 423-427).

b) Hitzaldiak: «Saratarrari bi hitz» (Sara'ko Errepublika ospatzeko 1948.an saratarrak egin zuten jaiari erranak).

«Axular'en itzala» 1956.ko buruilaren 28an Parisko Sorbonan egin zuen hitzaldiaren laburpena, urte batzuk beranduago, 1974.an, *Fontes* aldizkarian argitaratuko zuen «Axularren argia eta itzala»ren oinarri dena. Aipagarria derizkiot artikulu honi, Joxe Migel Barandiaranek bere-berea zuen gaiaren ikuspegitik aztertzen baitu Axularren testua; hau da, bizieraz (jan-edanez, jantzi, etxe, tresna, nekazaritza, arrantza eta bestez) zer dioen bilduaz. Hitz batean, Ataungo maisuak Sarako (Urdazubiko nahia-go bada) etnologiarikidea aurkezten digu.

«Axular'en eginkizunak eta Axular'en izena» 1956ko irailaren 16an Arantzazuko Euskaltzaleen Biltzarrean irakurria eta urte bereko *Euskera*-n argitaratua.

«Lekuona'tar Manuel'i buruz itz bi», Tolosan, 1977.ko abenduaren 28.an lagun zaharraren omenez esanak.

«“Eusko Ikaskuntza”ren kondaira laburra», Oñatin 1978.ko irailaren 17.an irakurria.

«Aralar-mendi esaundaz jantzia» 1979.ko urtarrilaren 20.an Tolosan emandako hitzaldia.

«Euskal-sinismen eta esaunda batzuek bertako bizikerai buruz», Donostiako Filosofi eta Hezkuntz Zientzietako Fakultatean 1981.eko maiatzaren 11.an egindako hitzaldia.

«Iparragirre (Jose Mari) euskaldun ospetsuaren herri-minak» 1981.eko ekainaren 13.an *Intxixu* taldearentzat egin.

EHU-k 1982.an antolatutako I Udako Ikastaldietako sarrera hitzaldia.

«Harriak aldaratzat, harri-gizakitzat, hilarritzat eta oparitzat», D. Ignacio Tellechea Idigoras'en omen-liburuan argitaratua 1983.an.

c) Besteren idatziei eginiko hitzaurreak: Juan Garmendia Larrañagaren (1970) *Euskal esku-langintza*, Jose Ramon Erauskin Lujanbioren (1975) *Aien Garaia*, Fermin Leizaolaren (1977) *Euskalerriko Artzaiak* eta Antonio Beristainen (1983) *Desbideraketa, bazterketa eta gizartekontrola* liburuei egin zizkienak.

d) Azken urteetan, aldizkari eta egunkarietan idatzi zituenak.

Testu hauek aztertuaz, argi ikusten da nola aldatu zen Barandiaranen euskara garaiaren eta inguruaren eraginez. Bere-berea zuen Ataungo euskara ez zen aldatu, jakina, baina bai bere idatzietan ageri dena. Horrela, gerraurreko lanetan, bizkaieraren eragin txiki batzuek gora behe-

ra (5) batipat gipuzkerazko lexikoa eta joskera ageri dira. Hala ere badu garai hartako lexiko "garbizalea"ren aldeko joera, *Euskalerriko leen-gizona* liburuan, nahiko nabarmena dena:

aldizkingi, erri-jakintza edo Folklore, edesti, edestu, erlijio edo uskurtza, margoztu, txadon, basatxauno, egurasti, gaudi, idazkun...

Honek erakusten digu Barandiaranen euskararekiko kezka, etxeko hizkeratik abiatuz (6), garaiko euskarari alfabetatu eta zientzi gai batez —prehistoriaz edo edestiarreaz berak esango lukeen bezala— liburu oso bat idazteko gauza izan zen eta.

Iparraldean igaro zituen urteetako testuetan nabarmena da Barandiaranen ahalegina inguru haietako euskara erabiltzeko. Horrela, 1942.ko «Paleolithos-aroa» artikuluan (7):

erran, badire, ziren, iize, izigarri, bertzela, Eskualherria

bere euskalkiko ez zituenak irakurtzen ditugu. Ahalegina askoz handiagoa da bertakoei zuzendutako «Saratari hitz bi» hitzalditxoan. Nork esan 1948.ko lerro hauek:

«Orai duela bortzeun urte baziren Sara'n 83 etchejabe. Artzain-mutilak geiago naski.

Duela laueun urte, 400 deitura Axular erretorak aipha zituen Sara'n. Horietarik 34 bakarrik orai ageri; bertzeak gan ziren. Norat? Irietarat, Ameriketarat... Horien orde 200 deitura berri sartu dire Sara'n, naparrak ainitz» (*Obras Completas*, VI, 138).

eta 1949.ko beste labur hauek luma beretik sortuak direnik?:

«Urte ontan 281 oturdu eman zeau, etxera etoi zaiutzan aixkide eta arrotzai. Ainbeste baitittuk beste aldeti igeska datozenak!» (*Egunerokoa*, 1949.ko abenduaren 31koa).

(5) "Egiaz indartzeko lain indar eta agiririk izan ez dute" (*Euskalerriko Leen-gizona*, 26).

"Egurasti otza gura dute" (id., 40).

Ez du baina beti asmatzen bizkaierazko forma zuzen erabiltzen. Halakoak dira -gaz eta -z atzizkien nahasketa erakusten duten ondoko adibideak:

"Sorgiñ, lamiñ eta intxixuagaz gauza asko esan litezke" («Eusko-Mitologia» *Obras Completas* V, 205).

«bere ezkontzagaz galde egin» («Euskalerriko illarri-biribilak» *Obras Completas* XVIII, 28).

«Liginaga'ko bizikeragaz auxe idatzi nuen» (id., 28).

(6) Deigarri gertatzen dira "Eusko Mitologia" 1921.eko lehen artikulua hartan ahozko formatik hurbil dauden *Egoarri*, *egoaldi* idazkerak.

(7) *Obras Completas* XII, 455.

Jaioterrira itzuli ondoren ere 1956.ko irailaren 28.an Parisen egin zuen hitzaldian, «Axular'en itzala»z ari denez, *toki untan, eskualdun, bederen, herri xoragarri untan, bertze, erran, zenbeit* etab. aurkitzea ez da harritzekoa. Oro har Iparraldeko euskalkien eraginak 1960.tik aurrera ere iraun zuen. Adibidez, «Euskalerriko illarri-biribillak» (1981) idazlanetik harturiko hauek aipa ditzaket:

eginen omen dute, ustez eta eriotza laburtuko den ala, oraino, urteen buru...

Bada, ordea, hasieratik azkenera arte aldatzen ez den zerbait, euskal egitura jatorren erabilera. Perpaus osagarri edo konpletiboen adibide batzuk aipatu nahi ditut bereziki, tradiziozko egitura jatorrak berreskuratzeko premia gorria baitugu gaur (8):

“Gure mendietan urbilduko osin batzuek badira. Olakuak geienetan ondorik ez dutela eta ez azi eta ez txikitu egiten dirala askotan entzun izan degu” («Eusko-Mitologia», 200).

“Ildakoak beste munduan janari, soñeko eta izkillu bearra izango zuten uste eta sinismena bazuten nunbait antziñako eusko-jentillak” («Eusko-Mitologia», 205).

“Beraren gana izkutuko gauzen batzuek jakiteko eta etorkizuna azaltzeko lenago joaten ziran entzutea oraindik bada” («Eusko-Mitologia», 210).

«orregatik toki ari *Traikarlepo* izena ezarri ziotela nago» («Agerketa berriak» *Obras Completas*, XII, 361).

«azken-erabakiak iritxiko ditugun ustetan» (ELG, 10).

Eta Barandiaranen joskeraz ari garenez, bada beste alderdi aipagarri bat: itzultzailearena, alegia. Izan ere behin baino gehiagotan berak prestatu zituen lan beraren euskal eta erdal testuak. Hala gertatu zen *Euskalerriko leen-gizona*, liburu entzutetsuarekin ere. Badakit itzulpengintzaren teoria zenbat landu den eta nolako aurrerapausoak eman diren alor horretan; ez dut zalantzarik, gaurko ikuspuntutik kritika bat baino gehiago egin dakiokeela orduko saioari. Eta hala ere

«donde había luz natural y estaba asegurada la circulación y renovación del aire»

(8) Baina honen ondoan *-lazko* ere askotan ageri da:

“ildakorik agertu diralazko entzuteak sarritan jakiten ditugu” («Eusko-Mitologia» 205).

“antziñako etxe, eliz, eta ermittak jentillak egindakoak diralazko entzutea ez da oraindik galdu” («Eusko-Mitologia» 207).

itzultzeko

«egun-argia sartzeko eta aizea berritzeko toki arek egokitasun ohea bai-zuan»

edo erdaraz

«Tras una época de florecimiento —siglo XVII— ha venido su decadencia, hasta el punto de que a finales del siglo pasado nadie colocaba una estela discoidal sobre su tumba»

idatzi zuena, euskaraz beste modu honetara

«illarri biribillen eraigintzak ziñezko igoaldia izan zuen XVII mendean. Geroztik asi zan bere makurraldi eta XIX mendea azkentzean iñork etzituen illarri oiek eraikitzen»

emateko joera, hau da, erdal testuaren morrontza itxua alde batera utziaz erdarazkoak esaten duena euskaraz “pentsatu” eta idazteko erakusten duen joerak gaurkotasun osoa du.

Baina Joxe Migel Barandiaran euskal idazlearen alderdiren bat azpimarratzekotan nik neuk terminologo edo nahiago bada terminogilearena aukeratuko nuke (eta ez dut uste aukera honek zuetako inor harrituko duenik). Nolako hitz tekniko sorta utzi digun, garaiaren arabera moldatuak, noski! Gaur bezalaxe, eratorpena eta hitz-elkarketara jo zuen gehienetan behar zituen terminoak eratzeko. Hemen ere, garaiko filosofiaren arabera jokatu zuela esan daiteke, maileguei ihes eginez eta euskal hitzen altxorretik sortuaz hitz teknikoak. Horietatik batzuk geratu zaizkigu, beste batzuk “garaikoegi” iruditu eta beste bide batetik jo da azken urteetan. Barandiaranek berak ere *uskurtza* edo *gogolantze* laster baztertu zituen, *erlijio* eta *kultura* erabiliaz gerra ondoren. Beste batzuk, ostera, *edesti*, *edestiaurrea*, esaterako, azken testuetaraino gorde zituen, aldizka *historia* eta *prehistoria* ere tartekatuz. Bi iturritatik hautatu ditut ondoko adibideak, *Euskalerriko leen-gizona* liburutik:

lurgorri ‘ocre’, argorri ‘hematites’, lurmalla ‘estrato’, erti izapentsu ‘arte realista’, arkaxkar edo mikrolitoak, opalitz ‘dedicatoria’, arrikadi ‘pedregal’, abereki, katuki ‘felino’, zanpagai ‘compresores’, auntuzaida ‘cérvido’, urraidagarai ‘edad de los metales’ (baita ‘eneolitos’ eta ‘megalitos’ ere), aragizale ‘carnicero’, adarbakar ‘rinoceronte’, arrilora ‘cuenta de cristal’, burdinori ‘bronce’, arlandu-garaia ‘paleolítico’, marrezlan ‘pintura’, marrez-apainkera ‘grabado’, arri-moldakera ‘escultura’, gogolantze ‘cultura’, ildo eta margo-apainkera ‘grabado y pintura’, giza-antzeko ‘antropomórfico’, etab.

Beste sortatxoa «Euskalerriko illarri-biribillak» lanetik hartua da:

laburtitz ‘monograma’, elizbular ‘ábside’, artzai-larraldazale ‘pastor transhumante’, ostri-gauzen iduriak ‘figuras astrales’, gurutze besorbediña ‘cruz griega’, [gurutze] birgurutzatua ‘cruz recruzada’, [gurutze] florentztua ‘cruz florenzada’, [gurutze] uztargibelartua ‘cruz flordelisada’...

Nolanahi den, gaur ere euskara bizitzako alor guztietarako egokitu nahian gabiltzan honetan, benetan interesgarria da orain 60 urte nondik jo zuten eta gaur nondik nora gabiltzan alderatzea. Honako alderdi hauek aipatuko nituzke nik, beste batzuen artean:

a) *-ari* atzizkiaren erabilera lanbide jakin bateko gizon-emakumeak izendatzeko; honekin batera, *-lari* aldaeraren nagusitasuna. Hain zuzen, azken urteotan ezagutu dugun jokabide bera:

arkeologari, geologari, edestilari, ertilari ‘artista’ (Barandiaranek eta beste hainbatek erabili zutena), ezpatalari ‘gladiador’, edesti-aurrelari (edesti-aurre ‘prehistoria’tik abiatuz), ikaslari (Eusko-Mitologia), gualari (Eusko-Mitologia) (9), meteorolojilari (*Egunerokoa*, 1928, irailak 16), epailari (*Egunerokoa*, 1939, abenduak 31), etnikerlari («Euskal Mitoezaz»).

Hor badugu, gainera, gutxienez saio bikoitza. Batetik *arkeologo*, *geologo* maileguetatik abiatuz *-ari* atzizkia eranstea: bestetik, *meteorolojia* zientzia-izenetik abiatuz, horretan ari denaren izena sortzea. Azkenik, hor dugu oraindik eztabaidagai dugun auzia ere, aditzoinari erantsirik *ikaslari* edo *epailari* -k adierazten dutena.

b) *-tze* atzizkiaren aldeko joera aditz-izenetan zenbaitetan, *-keta* -ren aldekoak bestetan, baina modu guztietako atzizki eta zalantzak ageri dira (gaur bezalaxe):

erromatze-aldia ‘época de romanización’, sortze eta aurrerape-nak, agerpen, ziñespen, gogo-lantze ‘cultura’, ikuste (“ilarriaren zenbait ikuste” = quelques esquisses de sa sepulture) (10).

jauresketa (*Euskalerriko illari-biribillak*, 78), astinketa ‘sacudida’ (*Eusk*, *illarri-biribillak*, 108), igarazketa ‘ritos de pasaje’ (id., 13).

(9) Baina gero *gudari Egunerokoa*-n 1928.ko irailaren 16.an.

(10) «Sorgiñaren txabola» *Obras Completas* XII, 113.

Ezkerretatik eskumatara: J. M. Lekuona buruordea, Miren Azkarate euskaltzain berria 'diploma' jasotzen, J. Haritschelhar euskaltzainburua, J. M. Satrustegi idazkaria, J. A. Arana Martija diruzaina eta Patxi Altuna euskaltzaina.

Eta horren ondoan:

agerkunda 'aparición', agerkera ('illarri biribillen agerkerak ezagun dire') eta agerketa ('ildakoen agerketak era askotakoak izan oi dira').

hirurak artikulu berean (11), edo *zabalketalzabalkunde* bikotea:

«España'n eta Galie'tan erromatarrek beren zabalketai ekin zioten ezkerre, Eusko-pirene'en ingurumaiak bereala lateldunen bizikerara biurtzen asi ziran (...).

Zabalkunde onetarako guztiz egokiak gertatu zitzaizkiten erromatarrei berak Euskalerrria'n ebakitako bideak» (*Euskalerrriko leen-gizona*, 99).

Deigarri egiten da *-kunde*-ren aldaeratzat hartu behar den *-(k)unda* atzizkiaren erabilera.

erabilkunda ("umeen arteko jolas eta erabilkundak"), agerkunda, jakiunda, esaunda/esakunda...

(11) «Euskalerrriko illarri-biribillak. Estelas discoideak del País Vasco», *Obras Completas* XVIII.

c) Deigarria halaber gaur berritatzat dauzkagun hitzak eta joerak Barandiaranen testuetan dagoeneko aurkitzea: *gizaki* ‘ser humano’ aideran lehen testuetatik, eta horren ondoan *giza*- ‘humano’ adierazteko (*giza*-enda, *giza*-itxurako, etab.). Edo *-tegi* atzizkiaren erabilera, hitz berriak sortzeko ez ezik erdal maileguak “egokitze” ere; areago, *-tegi* eta *toki* –eratorpen eta hitz-elkarketaren arteko– zalatzak:

iltegi ‘cementerio’, urberotegi edo termak, aztarnategi («Paleolithos-aroa»)/azterren-toki, aztarnatoki (ELG) monastegi, santutegi (Egunerokoa, 1936 eta 1939).

d) Izenondo erlazionaldun izen-sintagmen ordain, hitz elkartua edo izenlaguna baliatu ohi du:

soñaren apaingarriak ‘adornos corporales’, deabru-agurtzalana ‘culo demoniaco’, erti edo uskurtz-marrestura ‘representaciones artístico-religiosas’, tresna-ertia ‘arte mobiliar’ (12).

Beste batzuetan gaur erabiltzen ditugunetatik zertxobait desberdinak dira Barandiaranen lanetan aurkituko ditugun formak:

aurdegi: gaur bertan aurdegi bat antolatatu bear dute an (Egunerokoa, 1937).

Inoiz dirudienez berak bakarrik erabili dituen hitzak ere aurki ditzakegu: *ostri*, *norki* ‘persona’, *azken-esoña* ‘referencia final’, edo *adreri(a)* ‘tribu’ bezalakoak.

Dena den, ez nuke Joxe Migel Barandiaranen euskal idazlanen aipamen hau bukatu nahi *Egunerokoa* aipatu gabe. Bere ilobak idatzitako Biografian, tarteka-tarteka, *Eguneroko* horretako pasarteak aurki ditzakegu; egia esan, pasarte solteen orde, hasi eta bukatu osorik irakurtzeko gogo bizia sentitzen da. Zenbat eta zenbat kontu ez ote dago hor urte luze horietako gora-beherez! Baina lotu nakion hizkuntzaren gaiari, hor baitaude bildurik Joxe Migel Barandiaranen hizkuntza-erregistro guztiak. Alde batetik, aurrerago aipatuko dudan pasarte luze batean ageri den bezala, hitanoz idatzitako zatiak ditugu, etxeko hizkeran kontatuak, beraz. Horien ondoan, askoz landuagoak. Lexikoa neurri hartuaz: *meteorojilari*, *aurdegi*, *ebakintza* edo *igaro-txartela* ‘salvoconducto’ modukoek erakusten digute berriro ere euskaldun alfabetatua, beretzat idatzi arren, euskara zainduan ari dena (13). Baina joskera desberdina da, askoz laburragoa, ia aditzik gabea askotan:

(12) Ohart gaitezen adibide hauetan bitxi egiten zaiguna ez dela egitura bera, garaiko ume diren *erti* edo *marrestura* baino.

(13) Hala ere *pintura*, *eskultura*, *prehistoria*, *erri-kultura*, *errefujiatu*, *organizazio* edo *pasaporte* idazten duena, *gogolantze*, *marrztura* etab. utziaz.

Gaur Saturrararen izan naiz. Beasain, Ordizia, Tolosa, Erretereri ta Oyarzunen burruka gogorak ari dirala, esan didate, Saturrarango ondartzan ia iñor ez. Itxaso ta udara-zaleak beren etxeetan gerragatik. ¡Au da ixiltasuna! Lekeitiora itzultzerakoan, Aldanondo ta biok bidari bakarrak autobusean. Ondarrutik Bilbora iñor ez. Udarako jai batean ez det sekula olako ixiltasunik nabaitu (1936, uztailak 31).

Ez da ordea hemen amaitzen Barandiaranen ekarria. Erdaraz (espainolez, frantsesez zein beste hizkuntzetan) idatzi zituen testuetan ere euskarari buruzko informazio handia ageri da. Toponimoak eta bestelako lexikoa bereiziko nituzke nik hor. Toponimoei dagokienez, batzuetan:

a) Leku-izena bakarrik ematen du: edozein artikulua hartzen dela, mendi, zelai, borda... izenez josia dago. Euskal Herri osoan zehar ibili zela kontuan izanik, Euskal Herriko toponimia ezagutzeko berebiziko garrantzia dute artikulua eta lan hauek, bere ilobak aitortzen duen bezala: «Norbaitek eusko-prehistoria ta etnografia ezezik, eusko-toponimia ta historia sakonki ezagutu nai baditu, D. Jose Migelek, kostata, egindako bildumara jo bearko du» (*Biografia*, 350. or.).

b) Beste batzuetan, leku-izen horien esanahia ere argitzen digu: erdaraz idazten duenean, askotan, euskal toponimo hutsa bildu beharrean, parentesi artean erdal baliokidea ezartzen du. Esaterako:

Oyanzelaiko-turzilo (cueva de la fuente de Oyanzelai) («Crónica de Prehistoria, Alduides», *Obras Completas* XII, 369).

Kutxaxarretago-egia (loma del viejo ataud) (id., 370).

El monte llamado «Gasteluko-atxa» (= peña del castillo) (*Obras Completas* XII, 331).

Collado de Pillotasoro (prado de pelota) (*Obras Completas* XII, 358).

Batzuetan bi interpretazio ere eskaintzen ditu:

«La cueva se llama Mariasulo bien porque se supone que en ella mora la divinidad o personaje mítico *Mari*, o bien porque se dice que en un manantial cercano brota el agua con intermitencias que responden a las mareas del vecino mar de Vizcaya» («Prehistoria de Vizcaya: 1/4 de siglo de investigaciones». *Obras Completa* XII, 141).

Areago, toponimoen sailkapena ere eskaini zigun, hala nola «Rapports entre la toponymie et l'archéologie au Pays Basque» izeneko arti-

kuluan(14): *etxe* izenaren gainean eraikiak Jentiletxeeta “maisons des gentils ou païens”, Jentiletxe, Mairutxe, Sorginetxe, Tartaloetxeeta; *baratz* oinarri dutenak, Jentilbaratz, Mairubaratz; *triku*, *trego*, *trika* ezezaguna dela aitortzen duenetik Trikuarri, tregoarri, Traikarri, Trikamuñoeta.

Edo «Toponymes inspirés par la mythologie basque» (15) izenekoan, *mari-*, *mairu-*tik sortutako Mariturri, Mariasulo, Mariyen-kobia, Marikutx, Mairuelexa, Morumendi, Marulanda, Murumendi, Morozillo, Miruilarrieta, Mairubaratz... *Lami-*, *lamia-*, *lamin-*, *lamina-* oinarri duten Laminen-ziluak, Laminosin, Lamiarrieta, Lamiarriaga, Lamiategi, Lamiñerreketa etab. luzea edo *sorgin-*, *aker-*, *sugaar-*, *basajaun-*, *tartalo-*, *jentil-*edo *pago-* izena lehen osagaitzat duten toponimoen zerrenda ematen digunean. Halaber *Eusko Lurra* (16) libururako idatzi zuen “Etnografia” atalean ageri dena.

c) Bestelako lexikoa: ez toponimiaz jabetzeko bakarrik, hainbat arlotako euskal lexikoaren ondarea ezagutzeko ere ia ezinbestekoa zaigu Barandiaranen lana. Adibide ederra da «Los diversos aspectos históricos de la cultura vasca» artikuluko (17) laborantzako lanabesen zerrenda:

«Tales son, por ejemplo: *laya* antes mencionada, *nabar* o cuchilla, la azada (*atxur*), la hoz (*igitai*), el trillo de varillas y el de dientes de sílex, el arado (*golde*), el trineo (*lera*), carro chillón (*gurdí*), yugo (*uztari*), collar (*ustai*), enderezador o palo perforado (*kabil*), depilador (*marruka*), hacha (*aisko*, *aizkur*, *aizkora*, *aixkol*), cuña (*ziri*), podadera (*aiotz*), cuchillo (*aizto*), azadilla (*jorrai*), aro (*uztai*), collar (*zuldai*), pala (*endai*), rueda (*liñai*), tranca (*atalai*), moledor (*arrabil*), raedera (*arrazki*), ancla (*arrankin*), eslabón (*arrat*), piedra de cocer (*txukunarri*), cincel (*zula-kaitz*), punzón (*ezen*), punto para remover piedras con ostras (*arrankol*), bumerang (*makil*, *karrota*), fisga (*arraingizi*), mayal (*irabiur*), pinzas (*sardaka*)».

Beste batzuetan botanika inguruko lexikoa da:

encina: arte; laurel: ereñotz; labiérnago: keretxu; rusco: erkatza; madroño: kupitz; zarzaparrilla: endollarra (18).

(14) Actas y Memorias del *Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, Bruxelles, 1949 (*Obras Completas* VI, 139-142).

(15) Actes et Mémoires du *Cinquième Congrès International de Sciences Onomastiques*. Volume II. Salamanca, 1958 (*Obras Completas* VI, 222-227).

(16) *Eusko Lurra. Geografía del País Vasco I*, 273-304, Donostia, Etor, 1974 (*Obras Completas* XXI, 69-89).

(17) IV Symposium de Prehistoria Peninsular. Pamplona, 1966 (*Obras Completas* VI, 257-270).

(18) «Exploración de la cueva de Urtiaga» (*Obras Completas* XII, 171-195).

Eta horrela orriak eta orriak beteko genituzke esukal bizierako alor desberdinetakoa lexikoa jasoaz (adibide ezin hobea da, esaterako, «Bosquejo etnográfico de Sara» lan luzean bildurik dauden guztiak, edari, neurri, garraiobide, jantzi, janari, jaiotza, ezkontza, heriotza... etabarren inguruko hitzak). Edo artikulua desberdinetan zehar bil daitekeen landare, belar... eta gainerako izenen bilduma:

zingiñarri, gaztiña-ikatz, iruntzpeko, atz (edo sarna) (gaitzen ize-nak), erramu, ereñotz, ideta, eia, sorgiñbelar (belar eta landareak).

Mundu hori ia ezagutu ere ez dugun kalekumeontzat ez da zerrenda makala! Izan ere etnografi galdekizunetarako prestatu zuen galde-zerrenda ikusi ondoren (19) nahi eta nahi ez egon behar lexiko-altxor hondargabea haren lanetan.

Gainera dialektologi mailako informazioa ere ematen digu han-hemenka, Osintxun *sorginbelar* deitzen diotena Ataunen *izurribelar* dela, esaterako (20); edo *eguzki* izenak honako aldaerak dituela: *ekhi* (Zaraitzu), *iguzki* (Irun), *iuzki* (Oiartzun), *eguzki* (Tolosa, Kortezubi), *euzki* (Elduaian), *eguski* (Laudio) eta *ilargi-k*, berriz, *ilazki* (Zaraitzu), *illargi* (Ataun), *iratar-gi* (Elorrio), *iretargi* (Laudio), *idetargi* (Errigoiti) (21).

d) Hitz elkartuen interpretazioa. Toponimoekin egiten duen bezala, erdal artikulua eta lanetan biltzen duen lexikoa ere itzuli eta ondorioz, azaldu egiten du askotan Barandiaranek. Eta hor hitz elkartu mordo polita eskaintzen digu (eta uste dut ez dudala esan beharrik zenbat erakartzen nauen mundu horrek). Adibide batzuk aipatzearren, hona «Bosquejo etnográfico de Sara, VI» ataleko:

iratzesega (guadaña para helecho), otasega (guadaña para argo-ma), gatzagi-ezpiritu 'espíritu del cuajo', maats-bihi 'grano de uva', piñuburu 'piña', gizabide 'justicia' (de *gizon* 'hombre' y *bide* 'camino'), eginbide 'obligación' (de *egin* 'hacer' y *bide* 'camino'), zuzenbide 'justicia' (de *zuzen* 'recto' y *bide* 'camino'), gatzelagunak 'compañeros de juventud', esposgambara 'cámara nupcial', esposmeza 'misa de boda', gizon-ahuko 'cortejo de hombres', gorputzgaileak 'conductores del cadáver', altxatoki 'sitio de levantamiento' [del cadáver], elizbide 'camino de iglesia', xorrotzarri (de xorrotzu 'afilarse' y arri 'piedra'), opotsarri (de opots 'tubo o vaso donde se guarda la piedra de afilar' y arri 'piedra')...

(19) *Obras Completas* VI, 361-393).

(20) «Contribución al estudio paletnológico del pueblo vasco. El magismo», Comunicación presentada en el Congreso de Bilbao de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, 1919 (*Obras Completas* V, 213-247).

(21) «Folklore vasco. Necesidad de su estudio», *RIEV* XVI (*Obras Completas* V, 309-312).

Edo Sarako ohituren berri ematen duen VII atalean ageri den izen-goitien azalpena:

«Es frecuente hablar de gustos, de hábitos y de caracteres que distinguen a los pueblos y a sus habitantes y se señalan o califican a éstos mediante apodos. Así, de los de Ascaín se dice que son *zozo-moko* ‘pico de imbécil’; de los de St. Pée, *belaun-buru-andi* ‘los de grandes rodillas’; de los de Ainhoa, *saltsa-jale* ‘comilones de salsas’; de los de Souraide, *tipula-jale* ‘comilones de cebollas’; de los de Ezpeleta, *sisti-sasta* ‘punzantes’; de los de Sara, *mintzaile-ederrak* ‘parlantes hábiles’» (*Obras Completas* V, 124).

Hitz elkartuak interpretatzen zenbateraino zen zuhurra ikus daiteke Mitxelenak, *sugaar* izena dela eta, bere okerra aitortzen duenean. Izan ere, *Textos Arcaicos Vascos* liburuan zalantzan jarri zuen Barandiaranek hitz horri ematen zion azalpena. Hona zer dioen, ordea, handik urte batzuetara (22):

«A juzgar por paralelos vecinos que yo debería haber conocido y citado, no puede haber duda de que el análisis de Barandiarán es totalmente correcto: *sugaar* no puede ser más que ‘culebro’, lit. ‘serpiente macho’».

Joxe Migel Barandiaranen ekarpenaren bigarren alderdia, batez ere *Eusko-Folklore* aldizkarian jasotako ipuin, ele zahar, sinismen etabarrek osatzen dute. Etnologiaren ikuspegitik duten balioa inondik inora gutxietsi gabe, badago hor euskal dialektologiarako material eder askoa. Transkripzioa ez da, noski, fonetikariak egingo lukeena; areago, ez da pertsona baten kontakizuna zuzenean jaso ere, baizik Mitxelenak dioen bezala:

«irakurtzen hastea aski da ikusteko laburturik bildu zela luzarogo, behin batera eta behin bestera maiz aski, kontatu zitzaiena. Bururik onenaren jabe izanik ere, ezin daiteke horrela kontakizunaren haria baizik hartu, eta hariarekin batean kontakizunaren giltza diren hitz nagusiak. Horrezaz gainera, zenbait esaldi labor jasoko dira gehienez ere, bertsoaren antzeko laguntzarik ez badute» (23).

horrenbestez, ez da seguruenik egokiena gure euskalki eta azpieuskalkien azterketa fonetikoan murgildu nahi badugu (gaur egun gainera baditugu fonetika-laboratorioak eta nahiago izaten da zintetan jasotako ahotsa, ezen ez testu idatzia). Baina, hala ere, Gipuzkoako eta Bizkaiko herri edo bailara gehienetako hizkerak digutu hor: Berastegi, Azkoitia, Kortezubi,

(22) «Toponimia, léxico y gramática», *FLV* 1971, III, 241-267.

(23) «Euskalkien ageriko aurpegia» *Sobre historia de la lengua vasca I*, Anejos del Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo” 10, Donostia, 1988, 337.or.

Elantxobe, Ataun, Zegama, Laudio, Oiartzun, Legazpi, Mutriku, Elduaien, Idiazabal, Lekeitio, Elantxobe, Zestoa, Bermeo, Orozko, Amezketza, Zea-nuri, Muxika, Elorrio, Bidania, Oñati, Andoain eta beste herri batzuetako jendeak kontatuak, ahoskera ahalik zuzenen jaso nahi duen idazkeran emanak. Mereziko lukeela iruditzen zait orrialde horietako informazioa dialektologiaren ikuspuntutik aztertzea. Bilduma hain ugari eta aberatsa ez izan arren, gainerako euskalki eta azpieuskalkietako testuak ere ematen ditu: Uharte-hirin (Uhart-Mixen), Saran, Urepelen, Altzain, Ligin, Ahatsan, Ezpeletan, Zugarramurdin, Iturenen eta beste zenbait herritan biduak.

Badu gainera Amodiozko Kanten bilduma bat, Saran egon zen urteetan "bir-idatzia" berak esaten duen bezala *Obras Completas XXII* liburukian lehen aldiz argitaratua.

Eta hirugarrenik, Barandiaranen euskal hizkuntzaren aldeko defentsa sutsua azpimarratuko nuke. Beti hartu zuen euskara euskaldunon funtsezko ezaugarritzat eta hala beti aurkituko dugu hizkuntzari buruzko pasarteren bat euskaldunon izaera eta nortasuna aldarrikatzeko egin zituen lanetan, batez ere European zehar emandako txosten eta hitzaldietan. Nik esan dezakedan guztia baino askoz argigarriago dira, ordea, bere hitzak:

«El euskera como elemento de una etnia y expresión de una cultura» *El libro blanco del euskara*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1977, 304-315; gerraurrean idatzitakoa berriro jasoaz: «la lengua no sólo es instrumento natural por el que los individuos agrupados en sociedad se comunican entre sí, sino que es el archivo del saber popular donde se conserva gran parte del contenido espiritual de todo el grupo étnico a que pertenece. Por eso se ha dicho con razón que el lenguaje es la memoria de los pueblos [honeraino garai hartako hitzak]. A este propósito debemos recordar lo que decía Grentrup: «Si la lengua se halla de esta suerte ligada con el pueblo... no debe extrañarnos que las familias y los pueblos se insurreccionen y protesten contra la pérdida de la lengua materna; pues un grupo idiomáticamente aglutinado pierde en gran parte, tal vez totalmente, su unidad espiritual cuando se destruye el vínculo del lenguaje» (*Muttersprache und Religion*, Münster, 1932, 78 or.)».

Eta aurreraxeago:

«El vascuence no es hablado hoy por todos los habitantes de Euzkadi ni por todos los individuos de estirpe vasca; pero es un elemento característico, el distintivo de todo el grupo (...).

Es, pues, el euskara el más adecuado cauce del contenido de nuestra cultura tradicional. Tratar de imponer a ésta otros

moldes —otra lengua— fuera estorbar el normal desarrollo de nuestro pueblo y embarcarle en un curso regresivo».

Urte batzuk beranduago egin zioten elkarrizketa batean ere ideia bera adierazi zuen:

“Euskal nortasuna lehenengo hizkuntza da. Horrek adierazten du dela herri bat bere nortasuna duena. Hizkuntzarekin batera joaten da izakera eta hezikera, kultura” (Argia, 1989-IV-23).

Gure nortasunaren funtsezko ezaugarri horretaz baliatzeko dugun eskubideaz ere badu pasarte ohargarririk. Bereziki bat aipatu nahi dut, beretzat idatzitako *Egunerokoa*-n agertzeagatik indar berezia duela iruditzen zaidalako. 1938.an, maiatzaren azkenaldera, Budapesten Eukaristi-Batzarra izan zen. Han, euskal talde batek Pacelli kardenalari —Batzarrean Aita Santuaren ordezkari zenari— euskaraz hitz batzuk esateko eskatu zion, eta honek ezezkoa eman. Arrazoa: “euskotarrek ez dute herri bat osatzen”. Hara zer idatzi zuen gertakari hau zela eta bere *Egunerokoa*.

Au jokaera bitxie! Ez al gea gu, euskaldunok Pirineo-lurraldeen, Filipiñatan tagalook, Yugoslabiin Kroaak, Indian teluguuk eta Belgikan flamandarrak dien beziñ errialde? Bittarteen ook itz eñ al izen zoia denen aurren Jainkooi, bakoitzek bee izkuntzan, Budapest’eko billera ontan; Euskaldunok ordea ez. Beraz euskaldunok eziñ erabilli zeikeau euskerea —Jainkook eman diun alkarbide au— Elizeen Biltzar-nagusiittan gaiñetiko errialdeek bezela. Jainkoa gooratu nai ba-dek or, euskeraz ez baiño, beste izkuntza baten bidez eñ bearko dek. Elizeen izeneen edota Kristoren izeneen dabilzela dioten gixon ook Kristoongandi eta Elizati aldenduerazingo diia Euskalerrie. Bizi danak ikusiko dik.

Eta gaur bati baino gehiagori sinisgaitz gertatuko bazaio ere, jarrera honek ez zuen bere ustez inolako zerikusirik politikarekin. Oso argia da politika-kontuak baztertu eta bere herriaren izaeraren ikerketari lotu nahia adierazten duten *Egunerokoa*-ren gerra-urteetako pasarteetan:

«Ementxe naukazu Monastegi atsegin onetan [Belloc-en]. ¿Noiz arte? Ez dakit. Gazteizera joaterik, ez eta pentsatu ere orain-orain bezela. Ortaz gaiñera, Seminarioan ez nitekela sartu, esan didate. Ezin det sinistu: ez bait naiz politikan sartu sekula, ori zer zanik ere ez nekien da: nik egin dedana auxe izan da: beste errietako lagunekin batera, lenengo gizonaren historia, soziolojia ta errien sikolojia ikasten saiatu: ortarako, lan-toki bezela, jao nintzen eta bizi naizen errialdea aukeratu det eta lan orri eman dizkiot nere kemenak eta nere txanponak (*Egunerokoa* 1936).

«Batezere oso pozik nago iñungo alderdi politikoetan parte artu ez dedalako.

Euskalerrian egin det lana, an jaioa ta euskotarra naizelako. Nere erria maitatu det, baiño iñor zapuztu gabe. Beren aunditazuna besterik onartzen ez dutenentzat, Euskalerria ezagutu ta maitatzea “zatikeria” dan une ontan jaiu bait naiz, zoritxarrez. Orregatik bizi naiz erbestean. Ni bezelaxe beste asko ere; lojika gabe epaituak izan gera» (*Egunerokoa*, 1939.ko abenduaren 31.koa).

Euskalerraren etorkizunaz kezkatua, irtenbide bakarra ikusten zuen: haur eta gazteak euskaraz eskolatu eta ezinbestekoa zaigun goi-mailako kultura geure hizkuntzan jasotzeko aukera izatea. Behin baino gehiagotan hitz egin edo idatzi zuen gai honen ganean:

«1964'go Azaroon 21'n eune. Alde guztiittan —Euskal-erri'n— zalantza asko: euskerea eta euskal-ezikera galduko ote zaiutzak? Bide ortan zijoatzek (...) Beaz leengo izakerea juun zaiuk: lan berriik eta oitura berriik; irakaskuntza guztie erdaaz, euskerea baztartue. Gue izkuntzeeri irauaazteko bidea, ikasi bear deun guztie euskeraz ikastea oke. Ori, ordea, noiz eñ al izengo diau?».

«Lengua e instrucción.—Los naturales del pueblo hablan el vascuence; pero ahora se expresan también en castellano muchos niños y, sobre todo, niñas: sólo en castellano se imparte la enseñanza en las escuelas, procedimiento pedagógicamente absurdo que viene de lejos. No hay, pues, igualdad de oportunidades».

Como los modos de vida de la mayoría requieren hoy una formación escolar bastante amplia, es inevitable que el castellano empleado como único vehículo e instrumento de aculturación de la juventud sea pronto la única lengua hablada en el pueblo, si antes no llega una medida que imponga el vascuence como medio de expresión en todos los grados de la enseñanza» («Aspectos de la transición contemporánea de la cultura en San Gregorio de Ataun», II Congreso Nacional de Costumbres populares, Córdoba, 1971) (24).

Eta biografiaren azken orrialdeetan bere ilobak egindako galderei erantzuten ari dela, ondokoak irakurtzen ditugu:

—Nundik datoz euskera zaintzeko zailtasunak, eta euskera gorde ta indartzeko, zein irtenbide aukeratu?

(24) *Obras Completas* VI, 420 or.

— Sustraizko zailtasuna auxe da: gaur ikasketa guziak erderaz egiten dirala. Len ere bazan au, baiño gaur areago: goi-maillako kulturarik gabe, gaur ez bait dago zeregiñik eta ori lortzeko ez dago erdera beste biderik. Irtenbide bat eskatuko nuke nik: egokiera berdiñen bizi-legea ezarri dedilla. Au da: euskaldunak dana euskeraz ikasi aal izan dezala. Belgican bezela: an flamenkoak kultura lortu dezakete flamenkoz: edo Suizan bezela: eskualde bakoitzak bere izkuntza badu: frantsesa, alemana, italiarra, eta bakoitzak bere izkuntzan itzegin eta dana ikasten du» (*Biografia*, 476 or.).

Eta azken galdera bati:

— Zorioneko “eusko arazoa” dalata, zein alderdi azpimarraituko zenduke ta zein irtenbide eskeñi?

hauxe erantzun zion:

— “Eusko arazoa” auxe da: nola eutsi Euskalerrinari, eusko-etniari: bestela esanda: nola eutsi kultura jakin au duen talde oni. Irtenbide bat au litzake: irakasketa-mailla guzietan euskera jarri, bere kultura-gaiei begirunea gorde, eta bere burua zaintzeko bear dituen eskuarte egokien jabe izan. Bere buruaren jabe izan, eta bere kulturari eusteko bear diranen jabe ere bai. Lengo gizaldietan Furoekin gertatzen zan bezela» (*Biografia*, 477 or.).

Bera izan dugu ibilbide horren eredurik onena, alderdikeriak utzirik euskarari laguntzeko beti prest, euskalduna zela gora eta ozen esanik, mundu osoko jakintsuen begirunea lortu zuelako. Batzuek “kultura-hizkuntza” deitzen dituztenak (frantsesa, ingelesa, alemana...) ikasteaz gainera euskara ere besteak bezalaxe izan daitekeela “kultura-hizkuntza” erakutsi zigulako.

Agur eta ohore Joxe Migel Barandiaran euskaltzainari, «ez naizela asko gauza ezertarako» uste izan arren, euskaltzainari dagozkion euskararen “jagon-lanak” eta “ikerlanak” hain zintzo bete zituenari.

MIREN AZKATEREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Bilbo, 1992.11.27

Patxi Altuna

HARRERAKO ERANTZUNA

Euskaltzain lagun kideak
Agintari Jaunak
Jaun-andereak

Bizkaiko hiriburu noble Bilbo, Euskalerrri osoaren bihotz eta eragile izatera ekonomiaren eta industriaren munduan ez ezik, baita kulturaren alorrean eta, areago dena, euskal kulturarenean ere deitua den honek Euskaltzaindiari berriki, Euskadiko lehen lehendakari izanak Azkue jaunari aspaldi eginiko agintza beterik, dohan eman zion egoitza eder, berregin, dotore honetan egin du Miren Azkarate andere donostiarrak gaur lehen aldiz —lehenago beste inork ez, alegia— Euskaltzaindian sartzea, orain arteko ohitura, nor bere jaioterrian egitekoa, urratuz, anitz beste arrazoiren artean Euskaltzaindiak gaurdaino hau bezalako egoitza nagusirik izan ez duelako, bai eta Bizkaiko, eta berariaz Bilboko, euskarari bultzada bortitza emateko, bizpahiru egunotan euskararen oihartzun ozena hirian entzunarazirik, baina ororen gaindik horrelako toki bikain batek edozeinen Euskaltzaindian sartzea zor zaion legez duintzen, edertzen eta dotoretzen duelako, nahiz Euskaltzain berri andere honen kasuan iruditzen zaidan berak duela bere xumean eta apalean tokia dotoretzenago, edertzenago eta duintzenago etxeak bera egiten duen baino.

Toki honetanxe izan zinen, Miren, aurtengo apirilaren 24ean, Euskaltzaindiaren hileroko bilkuran, euskaltzain oso hautatua —toki honetan hautatu den lehena—, eta handik bizpahiru egunetara gazetari bati zeure Euskaltzaindian sartzean aitabitxi ni izateko gogoia agertu zenionean, beldurrak hartu ninduen, eta oraindik ez nau utzi, ez nuen beteko gaztetan Loiolan lehenik eta Salamankan gero irakurri eta aztertu nituen Erromako idazleek mintzatzen nintzenerako eman zidaten aholkua: “Sine ira et studio”; mintza nendila beti, alegia, gorrotorik eta maitasunik gabe. Egun esku artean dudan egiteko honetan aholkuaren lehen erdia erraza bezain zaila iruditzen zait betetzen bigarrena, ez baitira alferrik igaro

berriki hogei urte juxtu, 1972ko urrian EUTGko ikasgela batean Latineko irakasle honek eta hamasei urteko neska begi-bizi batek elkar lehen aldiz ezagutzean, betiko atxikidura irmo bat bien artean sortu zenez geroztik. Maitasunik gabe eta hotz-hotz mintza nadin eskatzea suak erre ez dezan nahi izatea bezala iruditzen zait.

Ondotxo dakit Miren Azkaratek berak hala nahi lukeela eta latinezko esaera erabat bere egiten duela, higuin baititu bere buruari eginiko gehiegizko gorespenak eta laudorioak, mila bider nahiago bailuke festa honek guziak berarekin zerrikusirik ez balu eta, ezinbestean izan behar duelarik, nahi bailuke aspaldi amaitua egotea guzia; eta oraintxe ere dagoen lekutik begira dagokidala, beste esaera zuhur hura esaten ari zaidala iruditzen zait: “Ne quid nimis”, “Medén ágan”; Kontuz gero gehiegixko mintza, alegia. Ez nuke nahi halakorik egin, egia esan; ez da ene gogoia eta asmoa gehiegizko goresmenik egitea, gehiegizkorik gabe ere bai baita zer esan Euskaltzain berri honen gainean.

Halaz eta guztiz ere bistan da, Miren, gaur ezin nakizukeela damurik osoro laket izan, ezin baita zure gogo hori inola ere ezkondu ene gaurko eginbidearekin eta honi ezin baitiezaioket inondik uko egin neure barrena erru pisu batez astundu gabe. Ene eginbidea, izan ere, zuk zerorrek neri soinean ezarritakoa, zure aitabitxi izateari dagozkion lanak ahalik ongienean betetzea da, eta hauek moldez eta taxuz burutzeko agirian ipini behar ditut noraezean zuk Euskaltzain oso hautatua izateko uztatuak dituzun merezimenduak eta puntuak; ostera biotako bat geldituko da gaizki, edo zu, iduriko duelako merezimendurik gabe izendatua izan zinela, edo ni, zuk aski merezimendu izanik, haiek behar bezain agirian ipini ez ditudalako.

Horieta eta etorri baino lehen, halere, zurekiko dudan zorra kitatu nahi dut eta bihotz-bihotzez zuri eskerrak eman, beste gehiagoren eta ni baino hobeen artean zure aitabitxi izateko ni hautatu eta neri eskatu didazulako, otoi, izan nadin. Atsegin ezin hobea da enetzat, egia esan, eta ohore txit handia irakaskuntzan daramatzadan 30 urteotan ene eskue-tatik igaro diren milaka gazteetatik bana-banako ikaslea batetik eta bestetik hamar urtez irakaskidea izan zenaren aitabitxi izatea gertari handi honetan.

* * *

Apirilaren 24ean izan zinen, diodan berriro, etxe honetanxe Euskaltzain oso hautatua eta ez dirudi muturka bizian aritu zirenik bozkazaleak euskaltzain izateko diñe zinen ala ez erabakitzerakoan. Hori baitzen erabaki behar zena, diñe zinen ala ez, eta ez beste norbait baino diñago zinen ala ez, areriorik izan ez zenuenez gero. Bozketa ezin gardenagoa izan zen, lehen bozaldian atera baizinen hautatua kontrako bozik gabe,

“nemine discrepante”, hogeita lau bozetatik hogeita bi izan baitzenituen aldeko, eta beste biak ez aldeko eta ez kontrako. Gutxitan gertatu dateke horrelako bateratasunik.

Apirilaren 24ean etxe honetanxe hautatua izan zinenean, gainera, noren eta, zeure hitzaldian azaldu diguzun bezala, On Joxe Migel Barandiaran txiki-handiaren heriotzak utzi zuen hutsunea betetzeko izan zinen hautatua, jarriko zaren aulkiaren azken jabea hura izan baitzen. Oker aritzeko beldurrik gabe esan dezaket egun hartan zeure beteko aulkia zeuregana zenuela eta, ez zuri zegokizukeela zeure neurrikoagorik, ez eta pisu txikia eramaten ohituriko aulkiari neke gutxiago jasanaraziko zionik. On Joxe Migel eta biok elkar harturik zinetela esan behar, hark hiltzean bere aulkia zuri, ez besteri, uzteko. Hain zineten elkarren antzeko! Biok tailuz eta gorputzez txikiak, biok buruz eta bihotzez handiak, biok gogoz ixil, umil eta xotilak.

Horregatik agertu diguzu xeheki zeure hitzaldian zer egin zuen euskararen alde, zein titulu zituen hizkuntzaren eremutik atera gabe euskaltzain izateko, eta horrez gain betiko sailkatuak utzi dituzu haren hizkuntzako lanak hiru multzotan bildurik gaurkoen eta gerokoek eza-gutzarako; ezen, oraintsu gazetari bati esan zenion bezala, jende askoren-tzat arras ezezagunak dira On Joxe Migel Barandiaran zenak euskara arloan egin zituen lanak, eta zuk garai hartan inor gutxi egin zituen ikerlan eder haiek gatik esker ona erakutsi nahi izan diozu zeure hitzaldi honetan. Hark gero beste jakintza arloak hautatu zituen bizitza osoan aztertzeke eta ez zuen uste, euskaltzain oso izendatu zen arren, zerresan handirik zuenik batez ere Hizkuntz Akademia den honetan eta bakanka baizik ez zen etorri ohi bileretara. Zu berriz, hizkuntzalaritza baita zure lanbidea eta zure iker-eremua, hautatua izen zinen egunetik bilkura guzietara etorri zara txintxo-txintxo eta ziur nago etorriko ere zarela ahalko duzunoro.

Apirilaren 24ean hemen zu hautatua izatean gertatu zen lehen esanez gain beste gauzatxo bat ere, orduarte Euskaltzaindiaren baitan sekulan gertatu ez zena: emakume bat euskaltzain oso. Jende askoren bihotzak —eta ez emakumeenak bakarrik— poztu ziren egun hartan albiste hura jakitean eta Euskalerriko telekomunikabideek hurrengo egunetan munduaren lau aldeetara aldarrikatu zuten zure izena eta ustegabeko gertaria. Ustegabekoa, bai; ez noski aurreko azken egunetan, ezen orduan askok uste zuten gero gertatu zena, baina bai aurreko azken urteetan. Diodanaren frogatzat entzun, otoi, gutako bat, gaur zu bezala, Euskaltzaindian lehen aldiz sartzean, gutako beste batek, gaur nik zuri bezala hartze hitzaldia egitean, esan zizkion hitzak, zure hautapenaren gertariari eskerrak ezin gehiago inork esan ahalko dituenak:

“Ohar bakar bat oraino egin behar banu, ausartuko nintzateke bada honen aitortzera: Ezberdintasun bat “ments” dugula —Ziberotarrek dio-

ten bezala— gure lagunartean: nahiz andreak —eta nolakoak— onartzen ditugun gure elkartearen goiko eta beheko mailetan, bai ohorezkoen bai urgazleen bai laguntzaileen lerroetan, euskaltzain tituludunen sailan ez dugu oraino emakumezko bihirik sarrerazi. Maila horretan, Euskal Herriko etxekanderei Euskaltzaindiko atea hersten zaizkie orainokoan” (1).

Hala zioen duela urte gutxi hemengo ene lagun batek eta ez du gehiago hark ez bestek halakorik esaterik izango. Bost urte aski izan dira orduan egiak ziren, eta denboraldi luzean egiak izango zirela uste genuen hitz horiek ustel ateratzeko. Geroak esango du lehengo horiei erantsi zizkien beste hitzok ere gezur gertatuko diren ala ez egunen batean, honela baitzioen gero:

“Historiazale batek erranen dit menturaz, kontuz ibili behar dugula gure Euskal Herri honetan gure emakumeekin: ez dakigun gerta Joani Paulo II.aren egun hauetan, Gregorio VII.aren mendean bezalako zerbait izigarri: Iruñeko apezpikuaren alkiak jabetu baitzen omen, orduan, Santxa delako kondesa” (2).

Apezpikuaren ez baina —diot nik—, baldin gaur hartu duzunaren baino goragoko beste baten jabe egitera egunen batean iristen bazina, jakizu ez ginatkeela euskaltzainok gizaseme bat iristen balitz baino beldurrago eta jelskorrago izango. Asko aldatu da Euskaltzaindia, izan ere, eta eurite handiak jasan ditu aspaldi honetan Euskal Herriak, beste baten sartzean bere aitabitxiak “aldakuntzarik haundiena da apaizen ordeztuz sartzan direla laikoak” (3) esan zuenetik hona. Handiena omen zelako aldakuntza hura iada txikia bilakatu da gerokoan ondoan. Gaurko beste hau bai dela aldakuntza handia!

Zuk, Miren, hain handia izan ez balitz nahiago zenukeelakoan nago. Egun haietan eta ondokoetan ere ez zaituzte bakean utzi alde bateko eta beste gazetariak eta, halako segidaz zeure burua inguraturik ikustean, haietako bati susmoa agertu diozu berriki, zu Euskaltzain oso izendaturiko lehen emazteki izateari gure gizarte txiki honetan garrantzi gehiegixko eman zaiolako. Ez zaitu harritu behar, egun batzuetako zure eta zure familiakoen nekeak gorabehera, emaztekiak pozik egoteak eta zure hautapena bere garaite bat bezala hartu izateak. Ez zaie ene ustez motiborik falta.

Horrek ez du esan nahi, ordea —eta ez dut uste hori inork pentsatu duenik, eta inork pentsatu badu, beretzat okerrago, aurki erakutsiko baitiot ez dela egia—, horrek ez du esan nahi, diot, emazteki zarelako hautatu zaitugunik, ezta hurrik eman ere. Ez zaitugu hautatu emazteki zarelako.

(1) Ikus *Euskera* (1988), 31. or.

(2) Hor berean, 32. or.

(3) Ikus *Euskera*, 745. or.

ko, baizik zaren bezalako emaztekoa zarelako, eta hautatua izateko zeure gaztean dagoeneko arrazoi eta titulu pilo bat alde zeneukalako edo, gazetari baten hitzez esateko, “Fruituz betetako arbola gaztea” (4) zarelako. Ez zuen arrazoi faltarik orain dela zazpi hilabete honela idatzi zue-nak: “Miren Azkarate trebeziaz, lanez eta merezimenduz edozein gizon-zezkoen pareko delako hautatu du Euskaltzaindiak, ez emakumezkoa delako” (5).

Zergatik hautatu zaitugu? Zein ziren zure titulu eta zure merezimen-duak? Horretarakoxe nago ni, hain zuzen, orain nagoen tokian, puntu hori argitzeko, eta luzatu gabe ekingo diot zeregin horri.

* * *

Gaur dira hogeita hamazazpi urte mundura etorri zinela. Zorionak eta urte askotan! Aita-amak Bergaran jaiok izanik eta zu Donostian jaiok ez ezik hazia, umetandik ikasi zenituen bi euskalki, etxean bata, auzoan bestea. Lau urte zenituela hasi zinen ikastola batean eta zortzi betetzean San Bartolomeko monjen ikastetxean. Argia, zolia, bizia txiki-txikitandik, diotenez, nahiz erronka handirik ez jo. Batxilerra amaitzean EUTGn hasi zinen han orduan zen Filologia bakarra, erromanikoa, ikasten. Ordukoa da gure bion elkar ezagutzea. Ikaskideei galdetzen bazaie orduko Mire-nez, hitz bakarra esaten dute: “Langilea”. Bost urteren buruan, 1977an, bururatu zenuen karrera. Jakin nahi dituenarentzat hona karreraren zehar atera zituen emaitzak: bederatzik BIKAIN eta hamazortzi MATRIKULA edo Ohorezko Aipamen, hauetako lau –zergatik ez esan? ilarrainbide da hori gaur enetzat– nik emanak: Latinean bi eta Euskaran beste bi. Aspaldi igerri nion nonbait nolakoa izango zen.

Garai hartan lizentziatu titulua eskuratzeko eta doktoradutzako bidean barrena abiatu ahal izateko ‘tesi txikia’ zelakoa oratu behar izaten zen eta epaimahain baten aurrean defendatu. 1979ko maiatza zen. Hona ene laguntza urriaz ikertu zuen gaia: “-n edo -z atzizkia daramaten denborazko izen sintagmak Axularrengan”. Zer esanik ez “Sobresaliente cum laude” kalifikazioa eskuratu zuela. Pentsa ezazue orduko nola ezagutuko zuen Lapurdiko idazle famatua, eta hori ez Euskal Filologia ikasirik, ezpada Erromanikoa, esan bezala.

1980an EE.BB.etako Illinoisko Unibertsitatean izan zen zortzi hilabetez batikipat sintaxia eta semantika lantzen. Hurrengo urteko udan beste hiru hilabete eman zituen han bertan ikastaro bat egiten eta bienbitar-tean Mario Saltarelli irakaslearekin “ikertzaile laguntzaile” gisa aritu zen lanean euskal gramatikaren eremuan. Orduko bazuen bi urte Deustuko

(4) *Deia*, 1992.IV.26, argazkipean.

(5) Hor berean, orri berean.

Unibertsitatean, Donostiako egoitzako Filosofia eta Letren Fakultatean, Euskal Filologiako sailean, Euskal Morfosintaxia eta Lexikoa irakasten ari zela. Hamar urtez (1978-1988) aritu izan zen han —atzo arte, esaterako—. Lanez okituriko eta mozkinaz hornituriko urte horietan hasi zuen Koldo Mitxelena zenduaren zuzendaritzapean eta gero denok dakigun arrazoia-gatik Ibon Sarasolarenean bururatu tesi famatu-txalotua: “Hitz Konposatuak Euskaraz”, lehen horretaz zerbait idatzia zutenen lanak aise gailentzen dituen eta geroztik, eta urte handietan seguru aski, gai horretaz zerbait ikertu nahiko dutenek nahitaz erabili beharko dutena. Euskal Herriko Unibertsitatean irakurri zuen 1988ko maiatzean eta “Apto cum laude por unanimidad” eman genion epaimahaikook batere errietary gabe. Urte berean “Azkie ikerketa saria” irabazi zuen.

Orduan hobe beharrez Deustuko Unibertsitatea uztea erabaki zuen eta geroztiko lau urte hauetan Euskal Herriko Unibertsitateko irakasle da Zorroagako Pedagogia sailean, Euskara Teknikoa I eta II gaiak irakasten dituelarik, eta Irakasle Titular izatea irabazi zuelarik duela hamairu hilabete. Batean zein bestean irakasle argi, txukun eta txairoa; nonnahi hitzun egokia eta hizlari doi eta zehatza. Jendeari ez zaizkio oraindik ahaztu telebistan, “Berbetan” zeritzan programa batean, beste lagun potolo eta burusoil baten ondoan egin zituen euskarari buruzko hirurogei eta piku saio haiek, eta askotan galdetzen didate andereño panpox, gauzak ipin-apan kontatzen zituen hartaz. Eta euskaraz bakarrik kontatzen balitu, ez litzateke agian mirakulu, baina ez, gaztelera ere bai, eta are inglese ere frantses ezin pulikiago mintzatuko zaizu, biok ere oso ongi menderatzen baititu, eta alemana ere edozer irakurtzeko eta edozein aditzeko adina bai.

Azken urteotan egin dituen lan gehiagoren artean berariaz aipatu nahi dut hitzaldi eta ikastaro sail handi bat, han eta hemen emana, euskal lexikoaren gainean batez ere. EURALEX, Europako Lexikografi Elkarte, kide izendatu zuten 1988an eta Elkarte horrek antolatutako biltzarreetan eta hizkuntzalarien arteko jardunaldietan hartu ohi du esku. Euskaltzaindiaren eta Euskal Herriko Unibertsitatearen arteko hitzarmena medio zelarik sortu zen batzordeko kide da bigarrenaren izenean. *Euskera*, *ASJU* eta *Tantak* aldizkarietan artikulua argitaratu ditu, *Mundaiz* izenekoan ere bai.

Bospasei Kongresutan esku edukia da. 1981ean *North Eastern Linguistic Society*-k EE.BB.etan antolatutakoan, beste bi lagunekin elkar lanean *Governed Anaphors in Basque* zeritzan lana aurkeztu zuen, eta 1982an *Berkely Linguistic Society*-k antolatutakoan lehengo lagun berekin beste lan bat. EURALEXen bi azken kongresuetan ere izan da eta bietan artikulua bana irakurri du.

Argitalpenek hogeitau gutxienez osatzen dituzte, horietako zenbait beste lagun batzuekin elkar lanean eginak, hala nola *Euskara lantzen*,

hiru liburuki; *Hizkuntzalaritza Hiztegia, Léxico de los refranes de B. de Zalgiz, Basque Grammar, Euskara: Erdiko Zikloko programazioaz* eta abar. Beste zenbait berak onduak, esate baterako *Euskal konposizioaren inguruan, Euskal "-garri" vs. latinezko "-bilis": bi erabilera ezberdin, Erator-atzizki ala eratorpen-atzizki?, Generative Morphology and Basque Compounds*, eta abar. Aipamen berezia merezi dute "Hitz Elkartuak Euskaraz" bere tesi argitaratuak, Berlinen eta New Yorken batera hiru hizkuntzatan argitaratzen den *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires* deritzan Enziklopedian iaz atera zuen "Basque Lexicography" artikulua eta azkenik Euskaltzaindian aspaldi honetan egiten ari den lanak.

Euskaltzaindiarekin lanean duela 13 urte, euskarazko D tituluak ematen ziren garaian, dagoeneko hasia zen. 1983an "urgazle" izendatu zenez geroztik Batzorde baterako eta besterako egin dituen lanak, idatzi dituen artikulua eta paratu dituen txostenak, eta batez ere horien bileretan eta bileren beren prestakuntzan eman dituen orduak ezin konta ahala dira. Garai bateko "Irakasle batzorde"-ko kide izateaz gainera, orain berean beste hirutakoa da: "Euskara Batuko Hiztegia" deritzan sortu berrikoa, "Lexiko Erizpidean Finkapena"-koa hastetik bertatik eta bere arduradun gainera, eta azkenik "Gramatika"-koa ere bai sortu zen momentutik beretik. Batzorde horietako zure kideek, eta bereziki horien buruek, ongixto dakite —dakigu— zein seriooki eta sakonki aritzen zaren lanean, zein parte handia hartzen duzun bileretan sortzen diren kalapita eta eztabaidetan, eta zein argi, zorrotz eta gisakoak izan ohi diren beti zure oharra eta argibideak. Ia hogeitxosten dira bi azken Batzorde hauetako bileretan aurkeztu izan dituzunak.

* * *

Honenbestez argitutzat ematen dut neure buruari gorago egin dion galdera, "Zergatik izendatu zaitugu euskaltzain oso?, eta zure hartarako merezimenduak eta tituluak guzioran agirian ipinitzat. Beste galdera bati nahi nioke orain laburki erantzun neure hitzaldia azkendu baino lehen: Zertarako hautatu zaitugu? Araudia "Xedeak eta izaera" deritzan lehen atalean horretaz mintzo zaigunez gero, hori nik esan beharrik ez duzula esango didazu, badakizula erantzuna, eta aldez hala da. Nik ordea ez dut nahi bi lehen letren pean azaltzen zaizkigun xedeak —"a) Euskararen gramatika legeak ikertu eta mamitzea. b) Hizkuntza honen idazlangintzarako argibideak eta arauak ematea."— berariaz zuri gomen datu eta gogoratu baizik, ongi baitakit lantegi horretarako zarela bereziki dohatua eta gogatu.

Gutako bakoitzak bere sentiberatasuna du nahitaez eta hizkuntzaren egoeran eta bilakaeran bati gertari batzuek ukitzen diote gihian eta beste-ari besteez. Asko edo gutxi guziori erasaten digula uste dut ikustek nola hasten diren goizetik gabera, ez euskaldunberriak, horiek txaloak

baizik ez baitute merezi, baizik zenbait hizlari, irakasle, gazetari, esatari, euskara jatorraren jabe direnak, zerbait esateko beti erabili izan duten esanmoldea baztertu eta berria, inoiz esan ez dena, erabiltzen, hobe beharrez —hala uste berek—, baina egiazki ezjakinez eta guzion kaltetan.

Iruditzen zait Euskaltzaina, besteak beste, gordailu baten zaindaria dela, euskara zuzenaren begirale eta kutzazain giltzeduna, “qui profert de thesauro suo nova et vetera” —“bere gordailutik gai zahar eta berriak ateratzen dituen”—, behin guzion Maisuak esan zuen bezala, zer den ongi eta zer ez irakatsiko duena; eta hainbestez ez genukeela pasiboki jasan behar batzuen apetak bere gogara alda eta oker dezan beti esan izan dena. Batzuen apetak, bai, ezen herri xeheak askotan lehengoa atxikitzen du eta lehengoan irauten, honek edo hark asmatu molde berriari muzin egirik.

Hor ditugu, esate baterako, orain txitian-pitian entzuten diren pitxi hauek edo hauen antzekoak: “Zenbat kosta dezakeen jakin nahi dut”, “kosta” iragangaitza eta “balio” iragankorra gauza bera balira bezala; edo “Hamar egun iraun ditu”, osagarri zuzena eta denborazko akusatiboa deitzen dena bereizten jakin gabe; edota “Bost durotan garestitu”, inoiz inork “Zenbatetan garestitu da?” galdetuko balu bezala eta ez “Zenbat garestitu da?”. Edota egun hauetanxe Donostian zabaldu diren kartel handietan irakur daitekeen “...1.500 milioi balio dizkigu”, *zenbat (balio)* osagarri zuzena balitz bezala, adizkia zor ez zaion pluralgilez (-zki) horniturik; *balio* aditzak prezioa adierazten duenean onartzen ez duen datiboa txertaturik (“zerbitu” esan nahi duenean bai, noski); hitz batean, mundu guziak esaten duen “kosta zaigu”-ren ordez “balio dizkigu” aldrebesa erabiliz. Edota ezezko perpausetan ezin erabil daitekeen “dagoeneko” legez kontra sartu eta “Kontratua ez da dagoeneko sinatu” esanez, oker noski.

Hor dugu ere joan den bost urtetik hona, gutxi gorabehera, modan jarri zaigun “Ongi etorria(k)”, beti esan izan den “iOngi etorri!” soilaren ordez. Diogun garbi, modan jarria hemen, hegoadean, ez iparraldean, ez baitu aspaldi Mauleko alkate jaunak “Unkhi xin!” ederrez hartu gintuela Oihenarten mendeurrenaren omenaldiko irekieran. Askoz aspaldiago du —hogeita hamar urte edo—, baina gogoan dut, Mitxelena jauna eta beste hiruzpalau lagun Erronkarira uda batean joan zirelarik, han oraindik bizi ziren eta euskaraz zekiten amonaxo bakanen ahotik hiltzeaz zegoen hizkera haren azken oihartzunak entzutera eta aztarrenak jasotzera, nola ikasi genuen harriduraz orduan zer zen ez genekien “Onki xin!” gozo batez hartu zituztela. Lehenago oraindik XVII. mendean Ziburuko Etxeberri bere “Manual Debozinezkoan” zortzi bertsotan barrena (6) ez

(6) 2300-2308 bertsoak.

behin edo bitan, baizik bost bider oihukarazten dio Aita Eternoari UNGUI ETHORRI!, dohatsuen tropelak zeruko ateetara iristen ikustean. Gatozen hurbilago. Egun batzuk baizik ez du Gipuzkoako herri batean, egunkariak esan dutenez, agertu dela hormetan idatzia espetxetik ateratako batentzat “Ongi etorri!”. Beraz herria ez da aldatu, herriak lehengoari eta betikoari eusten dio; hemen ez du balio esateak hizkuntzak ezinbestean aldatzen direla.

Ala ez dugu egunoro esaten “Ondo ibili!”, “Ondo lo egin!”, “Ongi izan!” eta abar? Ala goizeko “Buenos días” ere hemendik aurrera “Egun onak!” eta gaueko “Buenas noches” “Gabonak” esaten hasi behar dugu, gazteleraz pluralak direlako? Ez dut uste. Edonork daki halere, jakina, horrek guziak galerazten ez duela, bistan den bezala, aipatu molde hori mugatzaileaz osatzea predikatu gisa edo izen gisa erabiltzean.

Hizkuntza berritzea on da eta on ez balitz ere, ezinbesteko da eta ongi betor hizkuntzaren berritzea, baina harik eta herrian erabat sustraitu eta errotu arte, ez genuke ene ustez euskaltzainok berrikeriarik onartu behar eta ez genuke inola ere, ez diot molde berrien, baizik betikoen kontrako berrikerien, zabaltzaile eta barreiatzaile izan behar, baizik On Joxe Migel Barandiaran bezala herriko formen eta moldeen biltzaile eta begirale zintzo. Eskerrak herria egosgogorra izan ohi den eta betiko jokamoldeak setaz eta isituki atxiki ohi dituen!

* * *

Horra laburki esana zertako uste dudan euskaltzain izendatu zaitugula edo, neure buruaz baizik hitz egin ez dezadan, zertako —beste egiteko gehiagoren artean, noski— eman nizun nik bederen boza. Era askotako langileak eta kideak behar ditu segurki egungo egunean Euskaltzaindiak, baina zu bezalako hizkuntzalariak beharrago, hurrengo urteetan burutan aterako badu duela ia hogeita bost urte Arantzazun hasi zuen euskara batzearen lan gaitza. Ondotxo dakizu, haatik, ez zarela eginbehar horretarako Euskaltzaindian zurtz eta bakar aurkituko; badituzu ofizio bereko langile trebeak, talde ona osatuko duzue, agian Euskaltzaindiak bere baitan sekula izan duen onena, nahiz duela bost urte betiko galdu genuenak parerik nekez izango duen.

Ongi etorri, beraz, saldo honetara, Miren, eta, orain azkentzera noan zeregin honetan Euskaltzaindiaren izenean zerrorrek hautaturik aritu naitenez gero, neure izenean ez ezen Euskaltzaindiarenean ere egiten dizut ongi etorri anaikor hau, eta bide batez zure etxekoei zorionak ematen dizkiet, bereziki ezin etorriaz etxean gelditu den zure amari, hemen dauden zure ahizpa eta zure senarrari, eta, nola ez, amaren urratsei jarraitzen bazaizkie urrun iritsiko direla agintzen diedan zure alabatxo

Izaro eta Maiteri. Eta azkenik, hastea bezala izan dadin burutzea, Bilboko hiriari, lehen emakume euskaltzainak donostiarra izanagatik haren baitan, eta ez Donostian, egin nahi izan duelako eta egin duelako Euskaltzaindian sartzea. Gabon guzoi!

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

EUSKALTZAINDIAREN GOMENDIOAK ETA ERABAKIAK

Euskaltzainburuaren hitzak

Eskuetan duzu, hirugarren aldikoz, Euskaltzaindiak azken hilabetee-tan hartu gomendioak biltzen dituen liburuxka. Euskaltzaindiak ez ditu gomendio hauek hartzen, beharbada, batzuek nahiko luketen abiadan, euskaltzaleen artean denetarik baitago: astiroago joan behar dela eta horrenbeste erabaki hartzea komeni ez dela uste dutenak, batetik eta, bestetik, berriz, aski motel gabiltzala pentsatzen dutenak ere.

Euskara batua egiten ari gara edo, hobeki esan, orain dela 25 urte eman ziren garrantzizko urrats haiek sendotzen eta indartzen, hain munta handia ez duten bestelako gomendioak proposatzen ditugunean. Esan bezala, gure asmoa da denon artean eztabaidatzea puntu hauek.

Hirugarren liburuxka honetan, dena dela, orain arte egindakoaren berri eman nahi nuke, gogora ekarriz zein diren Euskaltzaindiak eman dituen gomendio eta erabakiak (aurreko bi liburuxketan biltzen direnak, alegia):

- *Letra larrien erabilera euskaraz* (1990.10.29).
- *Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz* (1991.04.26).
- **Bat eta Batzuk-en deklinabidea** (1991.05.31).
- **Arabera/arauera** (1991.07.28).
- **Iritzi/eritzi** (1991.07.28).
- *Lerroz aldatzean marratxoak nola jarri* (1991.09.27).
- *Ordinalak* (1991.10.21).
- *Zenbakien idazkeraz* (1992.02.28).
- *Zenbakien deklinabideaz* (1992.02.28).
- **Baitu / bait-du / bait du** (1992.05.29).
- **Aurrealde / aurrekalde; atzealde / atzekalde** (1992.05.29).
- **Arazi / erazi** (1992.06.26).
- *Hitz elkartuen osaera eta idazkera. Euskaltzaindiaren gomendio arauak* (1992.06.26).

Ondoko orrialdeetan zehazten dira beste zenbait gomendio. Orain zure txanda da. Egiteko oharrrik baldin baduzu edo hemen esaten denarekin bat ez bazatoz, 1993ko uztaile-raino duzu astia zure oharrak guri

helarazteko, hemengo puntu hauek, oraingoz *gomendio*, 1994an egingo den batzar ireki batean bihur baitaitezke *erabaki*, euskaltzaleek hala uste badute behintzat.

Jean Haritschelhar
(1992ko ekainaren 27a)

I

guz(t)i hau / hau guz(t)ia

Erakusle bat *guzti* hitzarekin egokitzen denean, euskal testu zaharretako joskeran erakuslearen ondoren etortzen zen beti *guzti*, eta *hau guzior*, *hau guztiau* bezalako moldeak alde batera utzirik, *guzti*-k artikulua eta erakuslearen kasu atzizki bera hartzen zuen, adibidez:

Ethorriko dirade gauza hauk guziak nazione hunen gainera (Lç Mt 23,36).

Liburu hau guztia duk bi partetan berezten (Etxeberri Z MD/5).

Egun a guztia bapere bekatu gabarik emoteko (Añib EL2 90).

Teresak konbentu barri oneek guztiok [...] eginda, bialdu zituban bere semiak eta alabak Pranzijara (Bartolome II 296).

Orobat erakuslea izenordain gisa ari denean:

Baina haur guzia egin izan da konpli litezenzat Profetén Skripturák (Lç Mt, 26, 56).

Orietan guzietan bat banaka konsiderazio andiarekin pensatuaz (O. de Arin 70).

Au guzia dakizula, zorakeria oriekiñ zabilta? (Agirre A III 530).

Ez oraino horiekin guziekin etzuken merezi zeruko zoriona (Duhalde 172).

Geroago, Hegoaldean, *guzti hau*, *guzti haietan* bezalako joskerak agertzen hasi ziren. Lehen agerraldia, XVIII. mendean bakarra, antza denez, Ubillosena da: *Zer esan nai du guzi onek?* (199). XIX. mendean eta XX.aren lehen erdialdean gero eta gehiago ikusten dira joskera hauek, eta azken urteetan, jakina denez, gutxi dira joskera zaharrari eusten diotenak. Azpimarratu behar da aldakuntza hori Hegoaldean soilik gertatu dela, eta ondorioz, puntu honetan tradizio zaharrean zegoen batasuna hautsia gertatu dela. Hortaz, Euskaltzaindiak gogorarazi nahi du *hau guztia*, *bide hartan guztian*, *horiekin guztiekin* eta *kidekoak* hobestekoak

direla batasunaren izenean. Eta orobat *gauza hauek guztiak* eta honen kidekoak.

Hala ere, *hau guztia* eta *hori guztia* formekin batera *hau guztiau* eta *hori guztiori* ere oso bidezkoak dira (ez ordea, **gizonau* bezalakoak, jakina). Halaber, *hauek guztiok*, *horiek guztiok*, (*gauza*) *hauek guztiak*, *horiek guztiak* eta *haiek guztiak* formak.

(*Euskaltzaindiak, 1992ko maiatzaren 29an onartua*)

II

Ene/nere/nire; neri/niri

Euskal pertsona-izenordainen deklinabidean batasuna lortzeko, punturik korapilotsuena, forma indartuen arazoa alde batera utzirik, *ni* ize-nordainaren *noren* kasuari dagokiona da. Euskalki guztietako testu zaharretan kasu horren forma *ene* zen, bizkaieratik zuberorara:

Arren, ene anda Milia Lasturko, / Mandatariak egin deust gaxtoto (TAV 3.1.5).

Ene begiakaz biotzeen artean / Errenkore andiak erne zitean (TAV 3.1.22).

Zeren sobera bekatü egin baitüt pensamentüz, hitzez eta obraz: ene faltaz, ene faltaz, ene falta handiz (FPrS 1676, 9).

XVII. mendearen amaieran *nere* forma agertzen da, goinafarrerazko testu batean, eta hurrengo mendean urte beretsuetan azaltzen da lapurteraz (1733) eta gipuzkeraz (1739). Geroago, baina mende berean, *nire* forma agertzen da bizkaieraz. Harrezkero, *nire* eta *nere* baztertuz doaz Hegoaldean *ene* forma zaharra, gaur egun batez ere zenbait esapide fosildutan (*ene!* e.a.) erabiltzen dena. Iparraldean, aldiz, *ene*, *nere* bezain erabilia da, ahoz nahiz izkribuz.

Mende honetan, *nire* aldaeraren aldeko joera nabaria gertatu da Hegoaldean. Joera hori aurreko belaunaldietan hasi zen nabarmentzen, Azkuek bere "Gipuzkera osotuan" *nire* forma proposatu zuenez gero, eta erabat normala da Orixegan eta bere belaunaldiko beste hainbat idazle ez bizkaitarren. Bestalde, jakina denez, *nire*-ren aldeko joera hori areagotu egin da euskara batuan. Orobat, ezin ahaztuzkoa da, batasunaren ikuspuntutik, Bizkaia aldeko hainbat idazlek *nire* aldaerari dion atxikimendua.

Neri-ri dagokionez, forma berria da, XIX. mendearen erdialdean *nere*-tik analogiaz sortu zena, eta harrezkero batez ere gipuzkerazko idazleek (ez, dena dela, guztiek) erabili dutena; *niri*, aldiz, euskalki guztietan (zuberoraz izan ezik) agertzen da lehen testuetatik hasita. Kasu honetan zahartasuna eta hedadura kontuan harturik *niri* da hobestekoa. *Neri*-ren

arrazoi berberengatik *eni* forma, batez ere zubereroaz erabili dena, baztergarria dirudi.

Hauxe da, hortaz, Euskaltzaindiaren gomendioa: *ni* izenordainaren *noren* kasuan *nire* erabil dadila (eta, noski, *niretzat*, *nirekin*), eta orobat *ene*, maila jasoan bederen; *nori* kasuan *niri* erabil dadila.

(Euskaltzaindiak, 1992ko irailaren 21an onartua)

III

Usain/usai, arrain/arraia, zain/zai

Bada euskaraz hitz-sail bat euskalki batzuetan **-ain** bukaera, beste batzuetan **-a(i)ñ** eta beste batzuetan **-ai** duena. Horien artean gehien erabiltzen direnak **usain**, **arrain**, eta **zain** eta honen eratorriak (**artzain**, **diruzain**, **ertzain** e.a.) dira. Literatur euskalkiei dagokienez, bizkaieraz, lapurteraz eta zubereraz, eta Baztango eta Nafarroa Behereko testuetan, palatalizazioa gorabehera, **-ain** da hitz horietan betidanik azaltzen den forma; gipuzkeraz eta Goi Nafarroako testuetan, aldiz, **-ai** da lehen testuez gero beti agertzen den aldaera.

1968an euskara baturako ontzat edo eman ziren irizpideen arabera Bizkaian eta Iparraldean erabiltzen diren formak dira, bat datozenean, hobestekoak. Bestalde, harrera aski ona izan dute harrezkero idazleen artean **-ain** amaiera duten aldaerek, azterketa guztiak adierazten dutenez. Salbuespen bakarra **gotzain** da, **gotzai** baino gutxiago erabilia izan dena; nolana ere, Bizkai aldean **gotzain** aldaera aski erabilia dela kontuan harturik, badirudi ez duela merezi **gotzai**-ren kasuan salbuespenik egitea.

Dohain-i dagokionez, ez da Bizkai aldean erabili den hitza; hala ere, Iparraldean Leizarragaz gero erabilera zabala izan duenez, Euskaltzaindiaren iritziz honetan ere ez da egoki salbuespenik egitea.

Ez da kasu bera *orain* gramatika-hitzarena, zeren honetan Bizkai-Gipuzkoetan beto *orain* erabili baita; orobat, aldaera hori ikusten da Iparraldeko zenbait idazle zaharrengan, Leizarraga eta Etxeberri Ziburu-koarengan, esaterako, eta beraz, badirudi hori dela hobetsi behar den aldaera.

Mahai-ri dagokionez, aldiz, **-n** gabeko forma da zabalduena, Hegoaldeko literatur tradizio guztiak hartzen dituena. Bestalde, Iparraldeko tradizioan ere ez da ezaguna, Materrengan, Axularrengan eta, mende hone-tan, Jean Etxeparere ngan bederen aurkitzen baita.

Hortaz, hau da Euskaltzaindiaren gomendioa: **-ain** eta **-ai** aldaerak dituzten hitzetan **-ain** formak erabil daitezela; hau da, *arrain*, *usain*, *zain*,

(eta honen eratorriak diren **artzain**, **atezain**, **diruzain**, **itzain**, **ertzain**, **gotzain** e.a.), *dohain*, eta orobat, *orain* idatz daitezela euskara batuan; baina beste sail batekoa denez gero *mahai*, eta ez *mahain*, idatz dadila.

(Euskaltzaindiak, 1992ko abenduaren 19an onartua)

IV

Nor nahi / nor-nahi / nornahi

Nor, zer, zein, non, nora, nola eta gainerako galdetzaileak *nahi* partikularekin elkartzen direnean sortzen diren esapideak berex idazten ziren Hego nahiz Iparraldeko testu zaharretan. Gero, batez ere Hegoaldean baina baita ere Iparraldean idazkera marratxodunak eta, XVIII. mendeaz gero oro har, bi osagaiak batean elkarturik biltzen zituenak, hedatuz joan ziren. Mende honetan, nahiz hiru idazkerak ikus daitezkeen, hitz grafiko bakarra erakusten dutenak asko hedatu dira, batez ere Hegoaldean, eta euskara batuzko testuetan bereziki. Iparraldean ere idazkera hori arrotza ez denez gero, badirudi puntu honetan batasuna lortzeko biderik errazena bi osagaiak batera idaztea proposatzea dela.

Forma horien artean badira bi, *zein* eta *non* lehen osagarritzat dituztenak, arazo nabari bat dakartenak. Izan ere, badira mende honetako testuetan *zeinahi* eta, batez ere, *nonahi* motako idazkerak. Baina *n* bakarreko grafia hauek ez dira erabat hedatu Hegoaldean, eta Iparraldeko idazleen artean ez dira ikusten. Hortaz, eta kontuan izanik Pirinioez iparraldeko testuetan maiz agertzen direla oraindik *non-nahi* eta are *non nahi* idazkerak, badirudi hegoaldekoei, batasunaren izenean, bi *nn*-ei eustea bederen badagokiela, hitzok areago itxuraldatu gabe.

Beraz, hau da Euskaltzaindiaren gomendioa: galdetzaile batez eta *nahi* partikulaz osaturiko esapideak hitz bakar batean idatz daitezkele: *zernahi, nornahi, nornahik, nolanahi, noranahi* e.a. Aldiz, lehen osagaia *n-z*, *t-z* edo *k-z* bukatzen bada, hitz batean (*nonahi, zenbanahi, nondinahi, nonahitik*), edo marratxo baten bidez bereziak (*non-nahi, zenbat-nahi, nondik-nahi, non-nahitik*) idatz daitezke.

Ikusten denez, gomendio hau idazkera soilari dagokio. Hortaz, *nori-nahi* edo *nornahiri*, esaterako, zein hobetsi, eta kideko auziok, hurrengo batean erabakitzeko uzten ditu Euskaltzaindiak.

(*Euskaltzaindiak, 1993ko urtarrilaren 26an onartua*)

V

Nor/nortzuk, zer/zertzuk, zein/zeintzuk

Nor, zer eta **zein** galdetzaileak mendebaleko literatur tradizio batean, **-tzuk** atzizki pluralgilea dutela agertzen dira. Azken molde horiek ez dira, ordea, horrela erabiliak izan beste literatur tradizioetan:

*Ezen bazakian hatseandanik Iesusek **zein** ziraden sinhesten etzutenak* (Lç Io 6, 64),

***Zer** dira üdüri hurak?* (Bp I 69),

***Zein** dira Gizunaren laur Ürrenbüriak?* (CatS 35),

***Nork** düte Ordenen eta Tonsüraren emaiteko züzena?* (CatLan 158),

***Nortzuk** dira borondatezko pobreak?* (Cap 83),

*Aen ofizioa leelengoak eta prinzipaleak, **zeintzuk** izan zirean?* (Cap 22).

Zertzuk-i dagokionez, ordea, kontua nahasiagoa da. Testu zaharrene-tan badirudi **zer** besterik ez dela agertzen:

***Ze** gauza dira induljenziak?* Cap 67 (kideko joskera 39, 60, 70 e.a.-tan).

***Zer** dira fedeko artikuluak?* Cap 26 (kideko joskera 82.ean).

Zertzuk-en lehen agerraldiak hurrengo mendekoak dira:

***Zertzuk** dira angeruak?* Olaetxea 51.

Nolanahi ere, XIX. mendeko bizkaitar klasikoen artean, **zertzuk** baino askozaz gehiago erabiltzen da **zer**:

***Zer** dira erreguelduak?* *Aupatsak esan gurako dozu.* Mg PAb 119.

***Zer** dirian bigiraak.* LB Olq 105.

Azken urteotan, bizkaierazkoak soilik ziren **nortzuk**, **zeintzuk** eta areago **zertzuk** aski hedatu dira euskara idatzian Hegoaldeko zenbait idazleren artean.

Euskaltzaindiak, kontuan harturik forma atzizkidunak (**nortzuk**, **zertzuk**, **zeintzuk**) literatur tradizio jakin bati lotuak daudela, hau gomendatzen du: **nor**, **zer** eta **zein** formei lehentasuna ematea. Ez ditu, ordea, atzizki pluralgileak dituzten formak inola ere gaitzesten. Orokorki duten izaera markatua aitortzen zaie soil-soilik, eta modu horretan —forma markatu gisa esan nahi da— aurkezten, bai eta onesten ere.

Erabili nahi dituenarentzat, forma hauen deklinabideko paradigmak hauek dira: **nortzuk, zertzuk, zeintzuk** (abs), **nortzuek, zeintzuek, zertzuek** (erg), **nortzuei, zertzuei, zeintzuei** (dat), e.a.

(Euskaltzaindiak, 1993ko apirilaren 30ean onartua)

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR-AGIRIAK

XII. BILTZARRAREN HASIERAKO AGERIZKO BILKURA

1992.eko irailaren 21ean, arratsaldeko 6etan, Maule-Lextarreko Udaletxean bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J.M. Lekuona buruordea, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, A. Irigoien, E. Knörr, E. Larre, B. Oihartzabal eta Tx. Peillen euskaltzainak; R. Badiola, J. Casenave, R. Idiart, J. Kortazar, J.L. Lizundia, R.M. Pagola, P. Urkizu eta J.J. Zearreta urgazleak.

Bertan dira baita ere jende andana baten artean Biltzarreko zenbait partaide.

Mahaipuruan eseri dira: Jean Lougarot Maule-Lextarreko jaun mera, J. Haritschelhar euskaltzainburua eta J.M. Lekuona buruordea. Lehen iladan beste Herri Aginte ordezkari hauek: Beñat Lassalle Donapaleuko mera, M.ª Karmen Garmendia Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia, Tomas Uribeetxebarria Bizkaiko Kultura Saileko Foru diputatua eta José Luis Mendoza, José María Rodríguez Otxoa Nafarroako Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusiaren ordezkari.

Jean Lougarot hiriko auzapezak ongi-etorria egiten du frantsesez eta euskaraz, zuberotar euskalkian. Oihenart hiriko semea goraiatzatzen du historiagile, legegizon, herrigizon, idazle, poeta eta paramiologile zela azpimarratuz. Euskal Herriaren nortasuna goraki adierazi zuela eta europearra zela “avant la lettre” dio. Bukatukeran, J. Haritschelhar eta Tx. Peilleni hiriko domina ematen die.

Ondoren, J. Haritschelhar euskaltzainburuak ematen du bere hitzaldia. Adierazten du azken urteotan gizon bat ohoretzen duela Euskaltzaindiak, hala nola 1990ean Larramendi Urtea izendatu zuela, 1991ean L.L. Bonaparte printzearen Urtea eta 1992an Oihenart Urtea. Bestalde nola zortzi unibertsitatetako ikerlek, hots, Paris, Nanterre, Toulouse, Bordele, Pau, Euskal Herriko, Deustu eta Madrilgo UNEDekoek. Azaltzen du nola Biltzar honen hasieran egoteko azken ordurarte etortzekoa zela F. Bayrou Pirineo Atlantikako Kontseilu Orokorraren presidentea, baina bezperako erreferenduma dela eta UDFko idazkari nagusia delarik, Parisen gelditu beharra izan duela, nahiz eta hemen izpirituz egon eta baita Euskaltzaindia Pauen Kontseilu Orokorrean hartzeko asmoa duen, Akademiaren nortasuna aitortuz. Azaltzen du Pabeko prefeta eta Oloroe eta Baionako suprefetak ezin dutela agertu, hauteskunde aurreko lege erreserban daudelako. F. Dubosq Zuberoako Sindikataren burua ere ez, bozetan senatore aurkezten delako. Beste Iparraldeko zenbait agintariren aipamena egiten du. Jose Antonio Ardanza Eusko Jaurlaritzako lehendakariaren telegrama irakurtzen du jarraian eta Pedro Ramos eta M.ª Jesús Aranburu Araba eta Gipuzkoako kultura diputatuen ezin etorria. Aitortzen du bereziki Lougarot auzapezaren harrera. Azkenik Euskaltzaindia zer den azaltzen du, nola 1918an Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta

Nafarroako diputazioek sortu zuten, nola 1976an Espainiak Erret Dekretu bidez ofizialtasuna eman zion eta Iparralderako Paristik etorriko den esperantza. Euskararen standarizazioaz zer lan egiten ari den orokorki eta baita ere batzordeen bidez programa nagusiak zehazten ditu bilduen jakingarri, hots. hiztegegintzan, OEH; dialektologian, EHHA; gramatikan, onomastikan eta literaturan.

Eta honela Oihenarten IV. mendeurrenkari, XII. Biltzarraren hasiera emanez, amaitzen da agerizko bilkura hau.

Jean Haritschelhar
euskaltzainburua

Jose Luis Lizundia
idazkariordea

1992.10.30

Donostian, Gipuzkoako Aldundiaren jauregian, 1992ko urriaren hogeita hamarrean egin dute euskaltzain osoek hileroko euren batzarrea. Goizeko hamarrak eta erditan bildu dira: J. Haritschelhar burua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, B. Oihartzabal, J. San Martin, I. Sarasola eta L. Villasante, euskaltzainak. J.L. Lizundia idazkariordea, J.J. Zearreta ekonomi-eragilea, P. Goenaga Gramatika batzordeko idazkaria eta X. Kintana, urgazleak, dagozkien gaietan.

F. Ondarra, Tx. Peillen eta P. Salaburu euskaltzainek ezin etorria adierazi dute.

Uztaila eta iraileko batzar-agiriak onartu dira.

J.M. Satrustegik zorionak eman dizkie batzartuei aditegiari buruz irailean hartutako erabaki garrantzitsua hainbesteko adostasunez hartu izanagatik. Euskaltzaindiaren Arautegia erabaki berriari lehenbaitlehen egokitzea eskatu du, besteak beste, hamaikagarren artikulua idazkariari egozten dion arduraren-erantzunkizuna beste era batera bideratzea erabaki baita.

I. BARNE GAIAK

Euskaltzaindiaren sorrerako 75. urteurrena. Datorren urtean egin gogo den ospakizunari buruzko erabakia gaur bertan hartu behar dela, esan du idazkariordeak, 1993ko aurrekontuak berehala prestatu behar baitira. Hasteko, aski da urtarileko Euskaltzaindiaren batzarrean, Bilbon egitea. Gero udazkenetik aurrera antolatuko diren ekintzen egutegia finkatu beharra dago eta datorren abenduaren 18-rako bidaliko dituzte batzordeburuek euren oharrak

Kanpo izendapenak

Euskaltzaindiak Bilbao Bizkaia Kutxaren laguntzarekin urtero antolatu ohi dituen Literatura-Sarien epaimahairako ordezkariak izendatu dira.

“Txomin Agirre” eleberri sarirako bederatzi lan jaso dira eta honako jaun hauek epaituko dituzte: Xabier Gereño, Felipe Juaristi eta Arantza Urretabizkaia.

“Toribio Altzaga” sarira hamaika antzerki iritsi dira. Daniel Landart, Patri Urkizu eta Eugenio Arozena izango dira epaimahaikideak.

“Arrese y Beitia” sarira hamar poema sail etorri dira. Bitoriano Gandiaga, Juan Mari Lekuona eta Mikel Lasa izango dira epaile.

“Mikel Zarate” sariak zazpi saio ditu aurrean, eta epaimahaikoak, Andolin Eugazitza, Adolfo Arejita eta Alfonso Irigoien izango dira.

Denbora berean “Resurrección María de Azkue” idazle gazteendako sariko epaimahaian legezkeen izenak ere eman dira: José Antonio Retolaza, Karmelo Etxenagusia eta Juan Luis Goikoetxea.

Gazteentzako I. Sketch lehiaketa antolatu du Euskadiko Kutxak, eta epaimahairako ordezkaria izendatu behar da. Euskara zuzen erabili eta istorio bat ongien eszenifikatzen duten ikasgelei eskainitako saria da. E. Knörr arduratuko da eta ezinean J.M. Vélez Mendizábal izango du ordezkaria.

1993ko aurrekontuak

Datorren urteko aurrekontuen azalpena egin du diruzainak. Kontabilitateko programa beste sistema batera aldatu behar izan dela esan du. Orain arte izandako hartu-emanen ondoren izugarrizko murrizketa proposatzen dute agintek, nahiz era desberdinean erantzun erakunde bakoitzak.

Diru laguntzen beharakada, Euskaltzaindiaren beharrak asko gehitu diren une batean gertatu da, hala-nola zazpi bekadun berri, egoitzako gastuak eta atezaina ere Euskaltzaindiaren kontuetan sartu beharra, langilegoaren soldata igotea, Euskara Batuaren Hiztegia eta abar luzea. 1992.eko aurrekontuetan, bestalde, 56 milioi gutxiago jaso du Euskaltzaindiak aginteengandik.

Arazo larri honen aurrean zenbait atal murriztu dira, baina handia da halere geratzen den zuloa. Batzorde Teknikoarekin bilduko dira lehenik diruzaintzakoak txosten ekonomikoa aurkeztuz.

Erakundeek urte amaieran izan ohi dituzten zenbait ataletako soberakinak aipatu dira. J.L. Lizundiak Bizkaiko diru kopuruen berri eman du adibidez.

Jarraipen Batzordeak agintarien aurrean arrazoi hauek erabil ditzan eskatu du diruzainak. E. Knörrek bere laguntza eskaini du Arabako agintariekin gestioaren bat egiteko.

Argitarapenak aipatu dira gero, hitzartutako laguntzak ez direla beti eskuratu azpimarratuz; diru kopuru handia dagoela jokoan eta zenbait liburu plazaratzea gerorako utzi beharko dela esan da. Ikerlanak ez argitaratzekotan bere balioa galtzen du. Liburuaren salmentarako bide berriak eratzeari ere aipatu da, Filologia-ko ikasleei aurkeztuz edo prentsa erabiliz. Etekina txikia izango litzakeela erantzun zaie, bete beharra den zuloaren aldean.

Nola nahi ere Euskaltzaindia ezin da erakundeez landa diru eskean ibili.

Euskaltzaindiak 1993ko aurrekontu hau onartu du eta beharrezkoa ikusten du.

Eskuarteko gaiak

Euskal Itzultzaile Zuzentzaile ta Interpretarien Elkarteko gutun bat jaso da, *senez* aldizkarian, Euskaltzaindiak ematen dituen arau eta gomendioak argitaratzeko baimena eskatzen. Elkarrizketa baten ondoren, baimena ematea erabaki da, behar den moduan iturria aipatuz.

Euskararen Legea zertxoren bat aldatu nahi da Nafarroako Parlamentuan. Hizkuntzarekiko legeak sortu dituen hiru eremuak bitartzea proposatzen da, eta edozein udalek zinegotzien gehiengoz udalerria euskal eremukotzat har dezakeela maila honetako eskubide guzrien baliagarri. Euskaltzaindiak talde politikoei eskari honen alde joka dezaten eskatuz, gutun edo agerpenen bat igortzea proposatu dute aurkezleek.

Europako hizkuntzen karta gogoarazi du euskaltzainburuak. Esan du idatzi diola Errepublikako presidenteari galdeginez Frantziak sina dezan, eta kopia bat igorri zaie gai horretaz arduratzen diren ministroei.

II. AKADEMIA GAIAK

Euskaltzaindiaren *Gramatika laburra* aztertzeko hilabete baten epea eskatu du E. Knörrek. Ez dela laburpen hutsa esan da, aldaketarik ere badagoela. A. Irigoienek oharren bat egin dio testuari idatziz, eta ongi ikusten du epea luzatzea. X. Kintanak dio orain jakin duela zirriborro horren berri, eta zergatik ez zaien banatu laguntzaileei. Eskubide hori aldarrikatzen du beretzat. Gastuen arazoa dago alde batetik urgazle guztiei bidaltzeko, eta aurreko Gramatikaren liburuak ere nolabaiteko onespena bazutela, esan du P. Goenagak.

Hilabeteko epea luzatzea onartu da. Gramatika batzordeak erabaki beza, bestalde, hitzaurrea, izen aurkibidea eta bibliografia nork egingo dituen.

Euskal Telebistako zuzendaria den Amatiñok jakin nahi du, X. Gereñok berari proposatutako *hitano* adizkera bikoizketa-lanetan ez erabiltzea, ideia zuzena ote den eta Euskaltzaindiak begi onez kusiko ote lukeen.

Ez da hain ezinezkoa hika mintzatzen ikastea, eta Euskaltzaindiarentzat galtze bat dela *hitanoa* baztertea, erantzungo zaio.

Euskara Batuko batzordeak *usain/usai*, *arrain/arra* bezala *-ain/-ai* bukaera duten hitzak bateratzea proposatu du beti *-ain* forma erabiltzea gomendatuz. Aldeko iritzia agertu dute X. Diharce, E. Etxezarreta, X. Gereño, X. Kintana, E. Knörr eta J. San Martin jaunek. J.M. Satrustegik ez du ongi ikusten lehen batasunaren hiztegian hartutako erabakiak berritzen hastea, hainbat gai dagoelarik inoiz eraba-

ki gabe. Eztabaidan esan da badirela adibidetzat sartu behar liratekeen beste hitz batzuk ere.

Batzordearen proposamena onartu da. Idazketa berria egingo da esandako oharren arabera.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

BATZAR OROKORRA

Donostian, Gipuzkoako Diputazioaren Jauregian, 1992.eko urriaren 30ean, arratsaldeko 4etan bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria eta J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, B. Oihartzabal, J. San Martin eta L. Villasante euskaltzainak; J. Etxaide euskaltzain ohorezkoa; M. Atxaga, R. Badiola, J.M. Etxebarria, P. Goenaga, X. Kintana, M.ª P. Lasarte, J.L. Lizundia eta J.J. Zearreta urgazleak; Jose Migel Zumalaberen alarguntsa eta seme-alabak ere bertan dira, espreski gonbidaturik.

Goizeko bilkuraren berri ematen du lehendabizi J.M. Satrustegi idazkariak, honela labur bil daitezkeelarik gaiak: Euskaltzaindiaren 75. urteurrenaren ildo nagusiez proposamenak abenduko batzarrerarte aurkez daitezkeela; Bilbao Bizkaia Kutxaren babesez antolatzen diren eleberrri, antzerki, olerki eta saio sariketarako epaimahaikideak izendatu direla eta baita Lankide Aurrezki Kutxak antolatzen duen I. Sketch lehiaketa erabakitzeke ordezkarria ere; 1993rako aurrekontuak onartu dira; Euskararen Legea zerbait aldatu nahi dela Nafarroako Foru Parlamentuan eta Euskaltzaindiak talde politiko guztiei asmo horren alde joka dezaten eskatzeko proposamena onartu da; Errepublikako Presidenteari Frantziak Europako hizkuntzen karta sina dezala egindako gutunaren kontu eman da; *hitanoa* baztertzea galtze bat dela erantzungo zaio Euskal Telebistari; *usain/usai, arrain/ arrai* bezala *-ain/-ai* bukaera duten hitzetan *-ain* forma erabiltzea gomendatzea erabaki da.

Dagozkien batzordeen azalpena. E. Knörr batzordeburuaren aginduz, J.L. Lizundia batzorde idazkariak Exonomastikaz egin berri den jardunaldiaren kontu eman du. Bai exotoponimiaz eta bai exoantroponimiaz zeintzu txosten aurkeztu, zer egitasmo eta ildo nagusi aztertu ziren eta nola abenduaren 7an bigarren jardunaldi bat Durangon egingo den, bertara ardura duten erakunde, elkarte edo lantaldeen ordezkariek gonbidatuko direla azaldu du.

P. Altuna Gramatika batzordeburuak Euskaltzaindiaren *Gramatika laburra* liburukia nola dagoen azaldu du, euskaltzainei aztertzeke hilabeteko epea luzatu zaiela goizeko bilkuran esanez. Aipatu gramatika, uste zen epe barruan ezin izango da argitaratu.

Jose Migel Zumalabe Mendibururen hil berri txostena irakurtzen du Juan Mari Lekuona euskaltzain buruordeak. Txostengilearen esanetan Jose Migel euskararen bultzatzaile sutsua izan zen hizkuntzaz kezkatua eta beraren inguruoak

ere arduratuak izan zitezen nahi izaten zuen. Euskaltzaindiaren lanetan ere gogotsu parte hartu zuen hala nola “Zortzi urte arteko ikastola hiztegia”, “Etxegintza hiztegia” eta abar. Haren idazlanak zenbait aldizkaritan irakur daitezke.

“Satan, deaburua eta euskara. Mito baten inguruan” izeneko txostena aurkezten du Juan San Martin euskaltzainak. Txostengileak euskal literaturan zehar idatziriko zenbait testu gogora ditu, hots, P. Lafitte, R.M. Azkue, Aizkibel, Serapio Mugika, Iztueta, J.M. Barandiaran, ... Jarraian euskara ikastearen zailtasunak aipatu ditu “deabruak askotan nahi izan du ikastea, baina zenbait berba baino ez ditu ikasi, eta hauek ikasi bezain azkar ahantzi ditu”. Aipamen anitzen ondoren elkarrizketa luze eta aberatsa gertatu da bilduen artean.

Jean Haritschelhar
euskaltzainburua

J.M. Satrustegi
idazkaria

1992.11.27

Bilbon, Plaza Barriko Euskaltzaindiaren egoitzan egin dute euskaltzain osoek 1992ko azaroaren 27an hileroko euren batzarrea. Goizeko hamarretan bildu dira, J. Haritschelhar burua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, B. Oihartzabal, Tx. Peillen, J. San Martin, I. Sarasola eta L. Villasante, euskaltzainak. J.L. Lizundia idazkariordea eta, akademi gaietan X. Kintana, urgazleak.

X. Diharce, F. Ondarra eta P. Salaburu euskaltzainek ezin etorria adierazi dute.

Urriko batzar-agiria onartu da.

I. BARNEGAIAK

Nafarroako ordezkaria den J.M. Satrustegik aditzera eman du, Euskaltzaindiaren une honetako ekonomi egoera larria ikusita, Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusiarekin egonik, Nafarroako Gobernua prest dagoela P. Yrizarrek Foru Komunitatez horretako aditzari buruz eginak dituen lau liburukiak oso-osorik ordaintzeko. Atseginez jaso da berria.

1993ko batzar-egutegia aurkeztu du idazkariordeak. Bi ospakizun nagusi nabarmentzen dira, hots, Euskaltzaindiaren sorrerako 75. urteurrena, eta Arantzazuko Biltzarraren 25. urteburua, urriaren lehen bi egunetan egingo delarik gertakizun horien oroitzapeneko jardunaldien hastapena.

Urtarrilaren 29an egingo dira Bilbon Euskaltzaindiaren VIII. Barne Jardunaldiak, Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu diputatu sortzaileak omenduz. Apirilaren 27an edo 28an 'Araba eta Euskara' erakusketarekin batera egingo da hileroko batzarrea Gasteizen.

Abenduan egingo lirateke Euskaltzaindiaren sorrerako ospakizunen barnean "Hizkuntzen arteko I Jagon Jardunaldiak", beste akademia batzuetako partaide eta Hizkuntza Politikarako arduradunak gonbidatuz. Urteko beste batzarreen aipamena ere egin da, tokia aldakorra gerta daitekeelarik.

Euskaltzainburuak dio, Pirinio Atlantikoko Kontseilu Orokorreko burua den Bayrou jaunak Euskaltzaindiarekin biltzeko gogoia agertu diola berriro. Paben ala Baionan egin daiteela esan du. Urtarrilaren 29an Hegoaldeko diputatu nagusiekin biltzea proposatu dio J. Haritschelhar-ek, hango bilera gerorako utziz.

Errepideetako seinaleak behar bezala ezartzeko laguntza eskatu dio Bayrou jaunak, gogotik emango zaiola ihardetsiz euskaltzainburuak.

Eta bere egoitzan bildua denez Euskaltzaindia, Arturo Campion ospetsuaren brontzezko irudia Nafarroako Ordezkaritzatik Bilboko batzar aretora ekarria izan dela, aditza eman die batzartuei idazkariak.

Bilboko Merkataritza Ganbaratik jaso du Euskaltzainburuak Europako Kontseiluak hedapen gutxieneko hizkuntzei buruz egin nahi duen konkurso baten adierazpena. Jordan jaunarekin mintzatu da J. Haritschelhar eta Europa guztirako programa bat nahi lukeelarik, prest agertu da euskaltzainburua euskarari dagokion proiektua burutzeko. Abenduaren 14 arteko epea dago aurreasmo hori aurkezteko. Ez da esana gero onartua izango den.

Euskararen statusa hirukoitza denez, behar bada Euskaltzaindiak egin behar lukeela, dio J. San Martinek, Nafarroako eta Iparraldeko berriak emango dituen norbait ere sartuz. Baliagarria dela eta agertu egin behar dela deialdian.

B. Oihartzabalen ustez, ez da denentzat proiektu bat, hizkuntza batentzat baizik. Euskaltzaindia solaskide bezala agertzea komendi da.

Eskaintza bat egitea erabaki da, Euskaltzaindia prest dagoela esanez, euskarari dagokionean lanerako eskatzen diren baliapideak emateko.

Lehenbaitlehen eskatu behar da inpreseria eta bete, abenduaren hamalaurako igorri nahi bada.

Kanpo izendapenak

Idazle gazteentzat antolatutako narrazio eta olerkien sariko epaimahaikideak izendatu dira, hots, Xabier Alzibar, Juan Luis Goikoetxea eta, berari esan ez zaionarren, Karlos Otegi. Eragozpenik balu, Bitor Urangak ordezkatu du.

Diruzaintza

Datorren urteko aurrekontuak Mari Karmen Garmendiari bidaliak direla eta ez dela erantzunik jaso, esan du diruzainak. Jarraipen Batzordeak hartuko du dirulaguntzen azken erabakia, Euskaltzaindiko partaideek botorik ez dutelarik.

Eragile teknikaria izendatzeko lanpostuaren xehetasunak aurkeztu ditu gero J.A. Arana Martijak. Bost ataletan banatu ditu eginkizunak: I. Harremanak. II. Egitasmoak. III. Batzordeen arteko koordinaketa tekniko-akademikoaren jarraipena. IV. Idazlanak argitaratzea eta, V. Biltzar eta Jardunaldiak.

Ez ote duen idazkari bat beharko, esan da. Oraingoz bera arduratuko dela, erantzun zaio. Diru aldetik eragozpenak daudela alegia. Geroak esango du noraino irits daitekeen.

Azken atalean “idazkari nahiz kide” dioen tokian bigarren hitza baztertu da.

Euskaltzaindiaren erabakiak ez dutela zabalkunde onik-eta, teknikariaren egin-kizunei banaketaren gehitzea komenigarri ikusten da. Horrela onartu da aurkeztutako proposamena.

II. AKADEMI GAIAK

Euskara Batuko batzordea. Aurreko batzarrean betekizun geratutako *-zain/-zai* eta antzekoen txostena berridatzia da, baina azken orduko atzerapena izan du eta ez da gaur iritsi. Datorren hileko batzarrean ikusiko da beraz gai hau.

Gramatika laburra. Proposatutako testuari oharrak egin dizkiotenak, jaun hauek izan dira: A. Irigoien, X. Kintana, E. Knörr eta F. Krutwig.

Euskara idatziaren lekukotasuna baliagarria dela noski, esan du X. Kintanak, baina mintzatuaren lekukotasunik ere badagoela. Oharretako zenbait adibide aipatu da gero. Gramatika batzordeak ohar guziak bildu ondoren laburpena egingo du.

EMAKUNDEren txostena

Miren Azkaratek azaldu du *Emakunde Euskal Erakundeak* bidalitako txostenaren edukia. UNESCOren gomendioen ildotik, hizkuntzan emakumearen irudia gutxien edo baztertzan duten hitzak eta esaerak aldatu nahi direla euskaran, aditzera eman du. Hizkuntzaren aldetik ez dago txostenean erabilitako gaietan eragozpenik. Horrela jakinaraziko zaio Erakundeari.

Batzordeen berri

HIZTEGI BATUA. Batzorde honek lanean jarraitzen duela esan du I. Sarasolak, ohizko bilkurak hileroko eginez. Orain arte onartutako erabakien ildotik darma bere lana. Batzordearen lehen kontuerrendatzea dela-eta, oharrak datorren urtarriaren hogeirako igortzea eskatzen zaie euskaltzainei.

Jagon Saila eta *Euskalkien Ikerketarako* batzordea bildu zirela atzo, jakinarazi du J.L. Lizundiak. Bigarren lantalde honetan Iparraldeko partaidetzarik baden galdetu du P. Charritton euskaltzainak. B. Oihartzabal barne dela erantzun zaio.

Exonomastikako lantaldea urriaren 23an bildu zen Bilbon. Onomastika batzordeideekin batera honako elkarteetako arduradunak ere egon ziren: Klasikoak S.A., Lur eta Eusenor entziklopediak, UZEI, Itzultzaileen elkarte, Elhuyar, EAEE/IVAP, EITB, Liturgi batzordea, Biblia itzultzaileak, bikoiztaileak eta *Egun-*

karia. Geografiako izenak sailkatu ondoren pertsona izenekin hasi nahi da. Batzarrea interesgarria izan zela adierazi du J.L. Lizundiak. Lantalde hau bere osotasunean gehitu zaio batzordeari.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

BATZAR OROKORRA

Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan, 1992.eko azaroaren 27an, egin du Euskaltzaindiak Miren Azkarateren sarrera dela eta batzar irekia. Arratsaldeko 4 t'erdietan bildu dira: J. Haritschelhar burua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkari eta J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna. M. Azkarate, P. Charrington, J.L. Davant, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, B. Oihartzabal, Tx. Peillen. J. San Martin, I. Sarasola eta L. Villasante euskaltzainak; J.A. Aduriz, J.M. Aranalde, P. Arregi, M. Atxaga, G. Aurrekoetxea, R. Badiola, F. Barrenenagoa, J.A. Etxebarria, B. Gandiaga, X. Gereño, P. Goenaga, J.L. Goikoetxea, X. Kintana, J. Kortazar, J.M. Larrarte, M.P. Lasarte, J.L. Lizundia, J.A. Mujika, J. Oleaga, R.M. Pagola, K. Rotaetxe, P. Uribarren, P. Urkizu eta J.J. Zearreta urgazleak; X. Diharce, F. Ondarra eta P. Salaburu euskaltzainek ezin etorria adierazi dute.

Mahaipuruan eseri dira Zuzendaritzako lau euskaltzainak, Patxi Altuna euskaltzain erantzulea, Miren Azkarate anderearentzat esarleku bat libre utzi delarik. Eskuin aldeko lehen iladan daude: Eli Galdos Gipuzkoako diputatu nagusia, M.ª Karmen Garmendia Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia, Tomas Uribeetxebarria Bizkaiko kulturako foru diputatua, Txaro Arteaga *Emakunde* erakundeko zuzendaria, Miren Azkarateren senarra, alabak eta familiakoak bestaldeko lehen iladan eseri dira. Beste zenbait ordezkeri, bai unibertsitateko eta bai kultur elkarteetako ere aurkitzen dira, euskaltzale andana batekin batera.

Hasteko J. Haritschelhar euskaltzainburuak bere agurra egiten du. Miren Azkarate euskaltzain berria goraiapatuz, Euskaltzaindiaren egoitzan sarrera egiten duen aurrena dela ete baita lehen emakumea ere. Hitzaldiñoa bukatu ondoren, Jose Antonio Ardanza Eusko Jaurlaritzako lehendakariak bere ezin etorria azalduz batera, Miren Azkarateretik bere atxikimendua agertzen dion gutuna irakurtzen du euskaltzainburuak.

Jarraian, J. M. Satrustegi idazkariak Arautegi eta Barne-Erregelei dagozkien artikulua irakurtzen ditu, euskaltzain berri baten sarrera hitzaldia nola arautzen den argituz.

Ondoren, bi euskaltzain joaten dira Miren Azkarateren bila, hain zuzen Juan San Martin eta Beñat Oihartzabal.

Miren Azkarate euskaltzain oso berria sartzan da aretoan eta sarrera hitzaldia egiten du. Hasteko euskararen inguruko lan bikainetan aritu diren emakumeak aipatu ditu, hala nola, Catalina Elizegi, Julene Azpeitia, Tene Mujika, Rosa de Bustinza eta abar luze bat. "Merituak bai ugari guztiak —adierazi zuen— baina garaia ez zen izan egokia. Nik alde izan dudana, haiek zeharo kontra. Hala nola

ikusten dudan lehen emakumea izatearen kontu hori". Miren Azkaratek Joxe Migel Barandiaranen bizitza eta lanak ekarri ditu guztien gogoetara. Barandiaranek euskaraz idatzitakoen artean, ikerlanak, hitzaldiak, besteen idatziei eginiko hitzaurreak eta aldizkari eta egunkarietan idatzitakoak aipatu ditu. "Testu hauek aztertuz, argi ikusten da nola aldatu den Barandiaranen euskara garaia-aren eta inguruaren eraginez". "Bada, ordea, hasieratik azkenera arte aldatzen ez den zerbati, euskal egitura jatorren erabilera". "Baina Joxe Migel Barandiaran euskal idazlearen alderdiren bat azpimarratzekotan —adierazi du— terminologo edo nahia-go bada terminogilearena aukeratuko nuke. Gaur bezalaxe, eratorpena eta hitz-elkarketetara jo zuen gehienetan behar zituen terminoak eratzeko, mailegucui ihes eginez eta euskal hitzen altxorretik sortuaz hitz teknikoak". Joxe Migel Barandiaranen euskara bere lan alorretara egokitzeko ahaleginak ere ekarri ditu gogora.

Patxi Altuna euskaltzainak ematen dio erantzuna, Miren Azkarateren bizitza eta batez ere ikasketa eta ikerlanez arituz. Deustuko Unibertsitateak EUTGn duen campusean hasi eta burutu zuen filologia erromaniko lizentziatura, "-n edo -z atzizkia daramaten denborazko izen sintagmak Axularrengan" tesinarekin. Jarraian Illinoisko Unibertsitatean sintaxia eta semantika landu zituen. "Hitz Konposatuak Euskaraz" izendun tesiaz lortu zuen doktoradutza. Deustu eta Euskal Herriko unibertsitateetan izan da eta dihardu irakasle. Zehatz mehatz azaldu ditu egindako liburu, artikulua eta txosten, baita ere Kongresu eta Jardunaldi ugarietan izan duen partaidetza.

Erantzunaren ondotik denak zutik J. Haritschelhar euskaltzainburuak euskaltzain agiria luzatzen dio eta Erakundearen domina ezarri. Jarraian, gauza bera egiten dute beste mahaipuruko eta gainerako euskaltzain guztiek.

Jean Haritschelhar
euskaltzainburua

J. M. Satrustegi
idazkaria

1992.12.18

Donostian, Gipuzkoako Aldundiaren jauregian, 1992ko abenduaren 18an, goizeko 10etan, egin dute euskaltzain osoek euren hileroko batzarrea. Bildu dira: J. Haritschelhar burua, J.M. Lekuona buruordea, J.M. Satrustegi idazkaria, J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, B. Oihartzabal, Tx. Peillen, P. Salaburu, I. Sarasola eta L. Villasante, euskaltzainak. J.L. Lizundia idazkariordea, J.J. Zearreta ekonomi-eragilea, urgazleak.

F. Ondarra, J. San Martin eta P. Zabaletak ezin etorria adierazi dute.

Azken batzarreko agiria onartu da.

Hans Günter Mukarovsky jauna hil dela aditzera eman da. Alarguntsari dolumina agertuko zaio.

Gerardo Lopez de Guereñu arabarraren hil berria eman du E. Knörr-ek. Euskaltzain ohorezkoa zenez, datorren bileran egingo da bere merezimenduen aipamena.

I. BARNEGAIK

Egungo batzar-deiak barnegaietan dakarren lehenbiziko puntua exonomastikako lantaldeari dagokiona da. Azkeneko batzarrean erabakitakoa zehaztuz, Onomastika batzordearen eta Euskaltzaindiko ohargileen gastuak bakarrik ordainduko dira. Besteena bakoitzak berea ordainduko du. Egund osoko jardunetan Euskaltzaindiaren kontu izango da denen bazkaria. Horrela jakinaraziko zaie ordezkariak igortzen dituzten elkartei.

Muxika-Ariatzako "Garriko" bertso eskolan S. Onaindia eta A. Irigoienek izango dute abenduaren 27an omenaldi bat eta antolatzaileen gomita jaso da. Zorionak ematen zaizkie biei, eta J.A. Arana Martija joango da Euskaltzaindiaren izenean.

Luxemburgeko Atlas izenburua daraman elkarteak, Euskaltzaindia jadanik atlasgintzan ari dela jakinik, erakundearen xehetasunak eta informazioa gaiari buruz, eskatzen ditu. Erantzungo zaie.

Azaroko batzarrean erabilitako Europako hizkuntza gutxienduen arazoaz dei egin zen telefonoz Bruselara. Erantzuna izan zen, Europako hizkuntza txiki guztien ikerketa zela. Gero informaziorik eskatuko balute euskarari buruz, hori besterik da.

Diruzaintza

Jarraipen Batzordeko talde teknikoarekin bildu dira ekonomi arduradunak. Aurreko hamahiru milioi murriztuak eskuratu arren, bitarteko kreditua eskatu behardo da, diru hori atzeratuko baita. Onartu da.

Kargudunen eginkizunak zehazten dituen notario-agiriak ez du esaten ahalmen hori nork duen. Diruzainak dirumailegu hori eskatzeko eta agiriak sinatzeko baimena eskatu da, eta eman zaio.

P. Yrizarren argitarapenaz esan du J.A. Arana Martijak, prest zeudela Nafarroako aditzaren lau liburukiak, baina Euskaltzaindiak ez zuela argitaratzeko dirurik. Orain Nafarroako Gobernuak argitaratzen duenez, uste du abenduaren 28rako plazara daitekeela liburuki bat. Egina da inprentaren hautapena. Iruñean batzarrea egingo du Euskaltzaindiak aurkezpenarekin batera. Merez duen ospea eman nahi dio gertakizunari Euskararen Politikako Zuzendaritza Nagusiak.

Oihenarten mendeurreneko ospakizunak zein ongi pasatu diren azpimarratu du J. Haritschelhar-ek. Akitaniako Kulturgaien Zuzendaritzak, Bordeleko Unibertsitateak eta Kontseilu Orokorrak emandako dirulaguntzak aipatu ditu. Euskalerriko Unibertsitatearen bultzada izan da noski garrantzitsuena behar bezala jokatu baidute arduradunek, eta eskerrak eman zaizkie. Aspaldiko argitarapen baten ondorioz gelditutako arazoa ere konpondurik geratu da EHUREkin.

II. AKADEMI GAIAK

Azken zuzenketak egin ondoren, *usain/usai*, *arrain/arra*, *zain/zai* eta antzeko amaiera duten hitzei buruzko testua aurkeztu du Euskara Batuko batzordeak. Miren Azkarate eta Ambrosi Zatarainen oharrak jaso dira. Proposatutako eran onartu da batzordearen lana.

Datorren gaia, *zor/nortzuk*, *zer/zertzuk*, *zein/zeintzuk*, ondoko egunetan banatuko da hurrengo batzar batean ikusteko.

Datorren urteko ospakizunei buruz hitzegin da gero. Axularren *Gero* argitaratu zeneko 350 urteurrena dela ere esan da, baina horrelako gertakizunen mendeurrenak bakarrik ospatu ohi ditu Euskaltzaindiak.

Urtarrileko batzarrari dagokionez Euskaltzaindiaren bultzatzaile izan ziren bizkaitarren omenaldiarekin emango zaio hasiera urteari. Miren Azkaratek *Hiztegi Batuko* zerrenda aipatu du. Urtarrilaren hogeirako bidali behar dira oharrak.

Hitano arazoa ere mahai gainean dagoenez, Barne Jardunaldietan aztertuko da alokutiboa.

P. Salaburuk *Gramatika laburra* gaietan ere sartzea proposatu du. Denborarik balego ikusiko litzateke.

Ospakizun nagusiak, halere, udazkenetik aurrera egingo direnak izango dira. 1993.ko urritik 1994.eko urrira lan asko egongo denez egutegia zehaztu behar da aurretik.

Batzordeburuekin mintzatu ondoren, hauen asmoak agertzen hasiak dira.

LEF batzordearen proposamena egin du Miren Azkaratek. Euskal atzizkien azterketa urte honen amaierarako egina izango denez, zenbait atzizkik ezagutu duten desbiderapen eta ugaltzea azter dezaketela kongresurako, esan du. Horrelako atzizki eztabaidagarri batzuen zerrenda ipini du adibidetzat.

J.M. Lekuonak aurkeztu du Literatura batzordearen proposamen txostena, honako helburu hauekin: Metrikaren gutxieneko arautegi baturantz mailan, Hiztegiaren izendapena eta zenbait kontzeptu berezi euskal ikuspegitik finkatzea.

P. Altunak Gramatika batzordearen izenean esan du, arazo desberdinak aipatu direla eta abenduaren 23ko bileran erabakiko duela batzordeak 75.urteurreneko kongresura eramango den egitaraua.

Onomastika batzordearen proposamena E. Knörrek egin du. Euskal ondarekoak ez diren pertsona eta leku-izenen batzea izango litzateke kongresurako gaia. Eginkizun hau jorratzen hasia da batzordea eta horretarako bi lantalde eratzea proposatu zen azken bilkuran.

Euskaltzain batek bere aldetik egin nahi balu txosten bat, eskubidea du.

1994.eko udazkenean egingo bada kongresua, 1994.eko otsailerako jaso behar dira txostenak.

Azentua aipatu du L. Villasantek. Ipar-Ameriketara den Hualde jaunari txosten bat eskatzea proposatu du P. Altunak eta onartu da eskaria.

Datorren otsailetik aurrera ez da beste gairik hartuko. Euskaltzaindiak eska ditzake txostenak.

Donemiliagan egindako kongresuaren berri eman du, azkenik, Miren Azkaratek, orotariko lanak aurkeztu direla esanez, ahulak eta garrantzitsuak, terminaletako programei buruz. Kopia eskatu eta jaso du. Euskaltzaindiari gehiago komeni zaiola bere kasa lana egitea, esan du.

Eta besterik gabe bukatu da deialdi honetako batzarrea.

Jean Haritschelhar
euskaltzainburua

Jose M. Satrustegi
idazkaria

Bilkura berezia

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioan 1992.eko abenduaren 18an, eguerdiko ordubetetan, bildu dira euskaltzain oso hauek: P. Altuna, J.A. Arana Martija, M. Azkarate, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, J. Haritschelhar, A. Irigoien, E. Knörr, F. Krutwig, E. Larre, J.M. Lekuona, B. Oihartzabal, Tx. Peillen, P. Salaburu, I. Sarasola, J.M. Satrustegi eta L. Villasante. Laguntzaile legez J.L. Lizundia idazkariordea.

Euskaltzainburuaren aginduz, J.L. Lizundia idazkariordeak irakurtzen ditu Euskaltzaindiko Zuzendaritzako kargu hautatzerako Arautegiaren 28, 29, 30, 31 eta 32. artikulua eta Barne-Erregelen 48. eta 49. artikulua.

J. Haritschelhar euskaltzainburuaren proposamenez, adineko mahaipurua Euskaltzaindian zaharrena eta gazteena direnekin, hots, F. Krutwig eta M. Azkarate jartzea proposatzen du, bera, J.M. Lekuona buruordea eta J.M. Satrustegi idazkaria mahaitik aldentzen direlarik. F. Krutwig jaunak buru eta M. Azkarate andreak idazkari gisa egiten dute.

Ezin etorria adierazten dute, ahala emanez: F. Ondarrak, J.M. Satrustegiri; J. San Martinek, J. Haritschelharri eta P. Zabaletak, J.A. Arana Martijari.

Lehendabizi euskaltzainburutzarako bozketa egiten da. J. Haritschelhar hautagai bezala aurkezten da; arau berez denak badira ere, A. Irigoien kargu guztietarako kandidatu edo hautagai aurkezten da. Bozek emaitza hau adierazten dute: J. Haritschelharrek 15 botu, A. Irigoienek 3 botu, M. Azkaratek 1, zuzir 2. Lehen txandan, gehiengo osoz, J. Haritschelhar jauna izanda euskaltzainburu hautatua.

Buruordetzarako J.M. Lekuona eta A. Irigoien aurkezten dira. Bozak: J.M. Lekuonak 12 botu, A. Irigoienek 5, P. Altunak 1, zuzir 3. Gehiengo osoz ez du inork lortzen eta bigarren itzuliak honelako emankizuna adierazten du: J.M. Lekuonak 12 botu, A. Irigoienek 5, P. Charrittonnek 1, P. Altunak 1, zuzir 2. Ondorioz J.M. Lekuona jauna hautatzen da buruorde.

Idazkaritzarako E. Knörr aurkezten da hautagai bezala. A. Irigoienek dio berak J.M. Satrustegiri emango diola botua, honek berak dioenez ohi bezala ez delarik espreski aurkezten. Bozketak honelako emankizuna ematen du: E. Knörrrek 13

botu, J.M. Satrustegik 8 botu. Beraz, lehen txandan, gehiengo osoz, izanda hautatua idazkari E Knörr jauna.

Diruzaintzarako J.A. Arana Martijari galdeturik dio, bera ez dela espreski aurkezten. A. Irigoienek hasieran esan bezala aurkeztutzat agertzen da. Bozak: J.A. Arana Martijak 15 botu, A. Irigoienek 3 botu, zuriz 3. Lehenengo txandan, gehiengo osoz, izanda hautatua diruzain J.A. Arana Martija jauna.

J.M. Satrustegik zorionak ematen dizkio idazkari izendatu berriari, beronek denei eskerrak emanez batera, bere karguaren eskaintza egiten duelarik.

Eta honela bukatzen da bilkura.

* * *

Donostian, Gipuzkoako Foru Diputazioan, 1992.eko abenduaren 18an, arratsaldeko 4etan bildu dira: J. Haritschelhar euskaltzainburua, J.M. Lekuona buruordea eta J.A. Arana Martija diruzaina, P. Altuna, P. Charritton, F. Krutwig, B. Oihartzabal, Tx. Peillen eta L. Villasante euskaltzainak; J. Etxaide euskaltzain ohorezkoa; J.A. Aduriz, J.A. Arkotxa, M. Atxaga, R. Badiola, J.M. Etxebarria, M.P. Lasarte, J.L. Lizundia, L.M. Mujika, J.K. Odriozola, M. Zalbide eta J.J. Zeareta urgazleak. J.L. Lizundia idazkariordeak egiten du idazkari bezala.

Berriak

Gerardo Lopez de Gereñu euskaltzain ohorezkoaren hil berria ematen du idazkariordeak, E. Knörr euskaltzainak prestatuko duelarik ohizko txostena. Hans Günther von Mukarovsky euskalari austriarraren hil berria ere ematen du.

J. Haritschelhar euskaltzainburuak joan den ostiralean BBKren egoitzan erakunde honek Euskaltzaindiarekin batera antolatzen dituen urteko literatur lehiaketen berri eman du, hauek izan direlarik: Luis Mari Mujika, Txomin Agirre eleberri saridun *Loitzu herrian dua-partean* lanagatik; Junes Casenave, Toribio Alzaga antzerki saridun *Agota* pastoralagatik; Patxi Ezkiaga, Felipe Arrese Beitia olerki saridun *Komendiaren Jainkoa* lanagatik eta Jose Manuel Odriozola, Mikel Zarate saioko saridun *Soziolinguistikaren atarian* lanagatik. Luis Mari Mujika urgazlea bertan denetik, zorionak ematen dizkio, bilduek txalotzen dutelarik.

Goizeko bilkuren berri

J.L. Lizundia idazkariordeak ematen du, honel labur daitekeelarik: Exonomaстика lan taldearen ibilpideak zehaztu dira; erakundearekiko zenbait ordezkari-tza izendapen egin dira; datorren urteko aurrekontuen arazoez eta Pedro Yrizarren Nafarroako aditzen argitaratze babesez kontu eman du Diruzaintzak; *usai/usain, arrail/arrain, zail/zain* amaiera duten hitzei buruzko aurrekoan erabakitakoaren testua finkatu da. Euskara Batuko batzordearen hurrengo proposamen aztergaia, hots, *nor nahi/nor-nahi/nornahi; nor/nortzuk, zer/zertzuk, zein/zeintzuk* aurkeztu da;

Euskaltzaindiaren 75. urtea dela eta LEF, Literatura Ikerketa, Gramatika eta Onomastika batzordeek prestatzeko asmoa duten aztergaiak azaldu dira, alokutibo eta azentuarenak ere aztertu beharra adierazi delarik; Donemiliaga Kukullan Iberoamerikar Terminologia Kongresuaren berri eman du Miren Azkaratek.

Dagozkien batzordeen azalpena

Exonomastikaren II. jardunaldia, hil honen 7an, Durangoko Udaletxean egindakoaren berri ematen du J.L. Lizundia Onomastika batzorde idazkari denak. Onomastika batzordeari atxikirik zeintzuk erakunde edo elkarteren ordezkari egon ziren eta nola goizuko euskaltzainen batzarrean, langintza honen prozedura onartu den azaltzen du.

J.M. Lekuona buruorde eta Literatura batzordeburuak ematen du, hil honen 11n, egoitzan, egindako bilera, zeinetan Euskaltzaindia sortu zeneko 75. urtemuga dela eta "Literatur hiztegi baturantz" izeneko txosten proposamena prestatu eta onartu baitzuten, bere xehetasun nagusiak gehitzen dituelaril.

Tx. Peillen Euskalki Ikerketako azpibatzerde arduradunak ematen du egun eta toki berean egin zen bilkuran aztertutako asmoen berri.

"Zenbait puntutxo Leizarragaren hizkeraz" izeneko txostena irakurtzen du P. Altuna euskaltzainak. Lanean honako puntu hauek ikertu ditu: 1. *Neinde* (ainde, nainte) adizkiaren jatorria; 2. Ahaleraren eta subjuntiboaren arteko lotura; 3. Esan al daitekeen "Iankoanz gai zutan dut konfiantza"; 4. Zuzenak al diren "Aita ene laguna den mutilak jo nau" bezalako perpausak; 5. Oihenarten "Iaincotan bat huts iauretsac" hura ez ote da Oihenart beraren "zuretan hartu" eta Leizarragaren "exenplutan alega"ren antzera ez plurala, ezpada mugagabea?

Jarraian bilduen artean eztabaida onuragarri bat sortzen da.

"Normatibizazioari buruzko zenbait gogoeta" izeneko txostena J.K. Odriozola euskaltzain urgazleak, berak eta Igone Zabala andereak prestatua, irakurtzen du Odriozola jaunak. Lan honetan euskara batuaren oinarri morfologikoak finkatu ziren unetik hona azaldu izan diren normatibizazio-jarrera desberdinak bildu dira; horretarako, sarrera batean zenbait argitarapenen saiatur: Txillardegia (1979), P. Goenaga (1978), Euskaltzaindiaren EGLU delakoak eta hizkuntza maila teknikoaren inguruan egindako beste zenbait lan. Lanaren geroagoko beste hiru sailetan, zenbait kontu morfosintaktiko aztertu dira, kasu bakoitzerako argitarapen horietan esandakoa bilduz eta normatibizazio-lerro horiek apur batez hobeto profilaturik.

Aurrekoan bezala elkarrizketa labur bat izan da.

Eta Gabon Jai eta Urte Berri On opatuz, euskaltzainburuak bilkura amaitutzat ematen du.

Jean Haritschelhar
euskaltzainburua

J. L. Lizundia
idazkariordea

BATZAR-TXOSTENAK

**QUELQUES COMMENTAIRE ET REFLEXIONS AU SUJET DES
"MATERIALES PARA UN DICCIONARIO ETIMOLOGICO DE
LA LENGUA VASCA" (ASJU XXII, 1-2-3, 1988)**

Michel Morvan

On sait bien que tout ce qui touche à l'étymologie est toujours délicat à manier. Quant au comparatisme "généalogique", n'en parlons pas. Est-ce cependant une raison suffisante pour refuser de manière un peu systématique, comme semblent le faire les auteurs des "Materiales...", les rapprochements de termes basques avec ceux des corpus lexicaux de langues lointaines? Cela ne revient-il pas à se fermer d'emblée certaines ouvertures possibles et d'autre part, n'y-a-t-il pas là une volonté inconsciente de perpétuer la tradition qui veut absolument faire du basque une langue complètement isolée dans le monde, *sans parenté*, parvenue jusqu'à nous de manière presque inchangée depuis le paléolithique ouest-européen, depuis l'Homme de Cro-Magnon?

Il est tout à fait possible que cette dernière hypothèse soit la bonne comme il est tout à fait possible qu'elle ne le soit pas. Par conséquent l'attitude de refus systématique qui consiste à rejeter les comparaisons avec d'autres familles de langues, même très éloignées géographiquement du basque ne me paraît pas souhaitable.

Certes les rapprochements fantaisistes ne manquent pas, et il s'avère souvent difficile de voir clair à travers les multiples propositions des uns et des autres. Aussi a-t-on tendance à tout rejeter en bloc. Je me pose d'ailleurs la question de savoir si le fait de mentionner toutes ces propositions et hypothèses d'inégale valeur ne contribue pas à brouiller davantage encore les pistes et à rendre quasiment impossible un choix pour tel ou tel terme étudié. De plus le rejet en bloc constitue un amalgame mettant tout au même niveau. On risque ainsi, au bout d'un certain temps, et faute d'un tri opéré avec nuance et perspicacité, de tourner en rond, et de devoir se contenter d'un dictionnaire étymologique tronqué dont seront éliminés les termes jugés irréductibles et rebelles du fonds purement basque de la langue. On se résignera à ne traiter que des étymologies "relativement faciles" à découvrir, par exemple les nombreux emprunts aux langues latino-romanes ou bien les mots composés et dérivés pas trop déformés, les termes expressifs, etc. Le fonds

basque originel demeure ainsi inaccessible, ce dont ne saurait se satisfaire aucun véritable comparatiste. Il me paraît également contradictoire de prendre position contre les rapprochements lointains et dans le même temps de les citer de manière presque trop exhaustive dans les "Materiales..."

La question prioritaire, à mon avis, est de savoir s'il est préférable d'attendre que l'on ait des certitudes absolues pour une étymologie donnée, auquel cas on risque d'attendre longtemps, voire indéfiniment, ou bien s'il convient d'établir le maximum de comparaisons possibles compte tenu du fait purement statistique que plus on a de rapprochements à sa disposition, plus on a de chances que le bon figure dans le lot. La seconde méthode me semble la meilleure, sous certaines conditions, et compte tenu du fait que nous ne nous trouvons pas dans la même situation que les comparatistes indo-européanistes, pour lesquels la tâche se trouve quelque peu facilitée grâce à l'abondance et à la régularité des correspondances. Trop de comparatistes ont échoué avec le basque pour que l'on s'obstine à vouloir calquer, imiter à tout prix les méthodes des indo-européanistes. Trop de comparatistes ont échoué avec le basque parce qu'ils n'ont pas su faire le tri que j'évoquais à l'instant dans la masse des rapprochements. Le comparatiste doit mettre tout en oeuvre pour opérer ce tri afin de dégager si possible le meilleur rapprochement. Encore faut-il avoir quelque chose à trier! L'attentisme me paraît être en l'occurrence une sorte de défaitisme et de manque d'audace dommageable à la recherche basque dans son ensemble. Entre le manque et l'excès de prudence, il y a un juste milieu accessible à qui veut bien s'en donner la peine.

L'entreprise de A. Tovar et M. Agud est fort louable et représente un travail énorme. Il est dommage qu'un certain parti-pris anti-comparatiste vienne entacher ce travail par ailleurs si utile. Ce parti-pris pousse inconsciemment les auteurs à oublier de voir et rectifier des erreurs même dans le domaine de la reconstruction interne, même lorsqu'il n'y a pas à faire appel à une langue lointaine, car on préfère un emprunt au latin ou au roman plutôt qu'une explication purement basque, l'attention étant trop focalisée sur ces contacts proches. En voici un exemple:

ASJU XXII-2, p. 630:

Hail L'hilera'. Cast. ant. *la hila* 'la hilera' (d'après Corominas) mal descompuesto en *l'ahil-a*.

En aucun cas le terme *hail*, que je n'ai pas trouvé employé isolément mais seulement en composition chez Azkue qui donne *ahil* (L), cf. Azkue, *Diccionario Vasco-Español-Francés*, I, p. 16, ne peut provenir du roman. L'étymologie citée n'a aucune valeur car *hail* n'est rien d'autre qu'une contraction de *haril* que l'on trouvera abondamment chez Lhan-

de (pour *aril* chez Azkue, *op. cit.*, I, p. 65 'ovillo, peloton de fil' ou (B) 'lourdeur d'estomac').

Il est évident que la forme *hail/haril* est dérivée du basque *hari* "fil" par l'adjonction, en apparence, d'un phonème *-l* de liaison donnant des formes verbales comme *arildu* (B, G), *harilgatu* 'pelotonner du fil' (Azkue, *ibid.*) ou des substantifs comme (*h*)*arilgo* (L-ain) "peloton de fil", *harilkeiak* (L-s) 'devanadera, dévidoir', *ariltoki* (B-m-oñ) 'devanadera, dévidoir' (Azkue, *op. cit.*, p. 66), etc.

P. Lhande, pour sa part, donne les deux formes *hail-* et *haril-* qu'il fait provenir de **harira* cité aux pages 397 et 408 de son *Dictionnaire Basque-Français* (Paris, 1926), forme qui n'existe pas. Cf. Lhande, *op. cit.*, p. 397: *hailgako* L "pelote de fil", *hailgatu* BN "pelotonner", *hailgeta* L, BN "dévidoir", *hailgetan* L "en dévidant", *hailgo* L 1) "pelote de fil", 2) "quenouillée", *hailkari* BN "rouet, dévidoir", *hailkatu* S(A) "pelotonner"; p. 408: *harildatu*, *-gatu* (H.) "dévider, mettre du fil en écheveau", *harilgei* L (H.) *-kai* (H.), *-kei* (A.) "dévidoir", *harilgo* (H.), *-ko* (H.) "peloton de fil, *harilizur* (A.) "fil frisé"; p. 412: *harilka* L (a.) "débri de lin que l'on espade", *harilkatsu* L (A.) "fibreuse, filamenteux", *harilkatu* "s'effiloche, effiler", *harilketa* L (H.) "action de dévider", *harilketari* (H.) "qui dévide, s'occupe à dévider".

La forme **hari-ra* dont le second *r* aurait produit le *-l* attendu dans les composés (évolution du type *afari* → *afal-du* "dîner", etc.) n'existant pas, il convient de proposer comme forme première soit un élargissement de *hari* à l'aide d'un phonème épenthétique servant de liaison, soit autre chose. L'hypothèse d'un *-l* de liaison est fort peu vraisemblable en l'occurrence. Le sens de *hail-* < *haril-* étant "pelote ou peloton de fil, ovillo", il apparaît clairement que nous sommes en présence d'une contraction du terme composé *hari-bil* "boule de fil", de *hari* "fil" et *bil* "forme ronde" (*hari-bil* > *haril* > *hail*). Ce composé figure d'ailleurs dans le dictionnaire de Azkue à *aribil* AN, Araq. 'ovillo, peloton de fil' (Azkue, *Dicc.*, I, p. 65). Curieusement la forme *ahil* est présente dans les "Materiales..." à la même page que *hail* et se trouve mise correctement en relation avec *aril* comme le fait Azkue lui-même.

Prenons un autre exemple de focalisation douteuse sur les langues romanes: il s'agit du traitement de l'entrée *agorril* "mois d'août". Les auteurs citent Schuchardt, *RIEV* 8, 74 et Corominas pour qui la désignation de ce mois en basque ainsi que sa base *agor* "sec" ont dû subir l'influence du latin *augustus* et de *agosto* du roman (*ASJU* XXII-1, pp. 289, 309). Il ne me paraît guère utile de faire appel comme Gavel, *RIEV* 12, p. 230s., à une influence du signifiant de *agosto*. Le nom de mois basque *agorril* se comporte d'une manière tout à fait autonome et ce n'est pas non plus *augustus* ou le castillan *agostar* "dessécher" qui sous l'influence de *legor*, *legortu* "sec, sécher" ont pu avoir de manière

décisive un effect créateur aboutissant à *agor*, *agortu* comme le croit Corominas (cf. "Materiales...", *id.*, p. 310 s.v. *agor*, *agorril*).

Un autre problème à poser est celui de la nécessité ou non de traiter quasiment tous les mots basques en commençant par la lettre A et en suivant l'ordre alphabétique. Cette méthode demande beaucoup de temps et le risque de découragement devant l'ampleur de la tâche et les difficultés innombrables qui surviennent n'est pas à négliger. Même si l'on parvient jusqu'à la lettre Z, ce sera au prix de sérieuses coupes sombres dans le corpus. S'il est souhaitable que la publication se fasse malgré tout, il devra être bien clair pour tous les bascologues que des réserves importantes peuvent être émises à l'égard des "Materiales...". En outre, la progression dans l'ordre alphabétique possède un inconvénient de taille: elle ne permet pas les rectifications au fur et à mesure de la réflexion ou des avancées des chercheurs.

Pour ce qui me concerne, je pense qu'il ne faut pas vouloir traiter l'ensemble du lexique basque. Il est encore trop tôt pour cela. J'ai choisi la solution qui consiste à établir un fichier allant dès maintenant de A à Z, fichier que je remplis au fur et à mesure. Il constituera un premier dictionnaire étymologique du basque qui sera pionnier et provisoire. Il ne traitera pas tous les mots, loin s'en faut, mais ne laissera pas de côté ce qui appartient au vocabulaire fondamental et originel de l'euskara comme c'est le cas aujourd'hui. Ce premier dictionnaire étymologique pourra être régulièrement complété et rectifié à chaque nouvelle édition s'il est édité. On n'y fera pas figurer la totalité des hypothèses, c'est-à-dire que celles qui sont vraiment inutiles, sans intérêt ou fausses de toute évidence seront écartées (par exemple, pour reprendre le cas de *hail-*, il est bien clair que l'on ne devra donner qu'une seule solution). De même pourquoi citer Löpeltmann (*EWBS*) lorsqu'il n'y a aucun doute possible sur l'inanité de l'étymologie proposée (*hail* d'une forme primitive **aurillo*, en relation avec le castillan *ovillo*)?

Ce premier dictionnaire étymologique devra aussi être le plus simple possible, accessible à tous publics. A vouloir trop bien faire on a tendance parfois à proposer des ouvrages de plus en plus réservés aux seuls savants, très difficiles, pénibles à lire, comportant trop de données et obligeant l'utilisateur à une gymnastique compliquée et incessante. A cet égard, j'ai quelques craintes concernant les "Materiales..." ou plus exactement le résultat qui pourrait en découler.

L'extrême sophistication de ce dernier peut être rebutante. Un dictionnaire doit être agréable à consulter, le texte ne doit pas être trop serré, trop dense, même pour l'utilisateur érudit.

Examinons maintenant un certain nombre d'entrées des "Materiales..." déjà publiées en commençant par *ASJU*, XXII-1:

Page 262

– A interrogativo.

Que son origine soit expressive ou non, le suffixe *-a* interrogatif n'existe pas seulement en caucasien mais aussi en ouralien. Il convient par conséquent de mentionner les deux. C'est la meilleure comparaison possible. L'argument de Vogt, *BSL* 51, p. 136, qui considère qu'il n'y a pas suffisamment d'éléments de comparaison s'en trouve ainsi très affaibli, comme le montrent les exemples suivants:

Vogoul *-a*, cf. B. Munkácsi/B. Kálmán, *Wogulisches Wörterbuch*, Budapest, 1986, p. 21: *tit xujew-a?* "allons-nous dormir ici?"; *xonxa tox poterti, am-a?* "qui parle ainsi, moi?".

Oudmourte *-a*, cf. P. Domokos, *Le chant floklorique oudmourte, Etudes Finno-Ougriennes*, Paris, 1973, pp. 92-93: *busän minon-dirja tirojän bertni karod med-a?* "partiras-tu vide pour revenir chargée? (Chansons pour appeler les abeilles, p. 92); *turnanu minëmiéd potë-a, muzïe?* "es-tu venue faucher, ma mie?" (Travaux des champs, p. 94).

– A suf. de alativo

La comparaison de R. Lafon, *Word* 7, pp. 232-233 avec des suffixes caucasiens *-a*, vx georg. *-a*, mingr. *-o* me paraît acceptable. On devra toutefois tenir compte également des formes avec vibrante: *-ra(t)*, *-la(t)*, *-rantz*, *-rontz*, *-runtz* et des adlatifs ou directifs ouralo-altaïques: hgr. *-a*, *-e*, mais aussi *-ra*, *-re*, *-rea*; tü. *-rä*, *-ro*; mo. *-ru*, toug. *-la*; vx jap. *-ra*, *-ro*, *-ru* (voir entre autres A. von Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Wiesbaden, 1974, p. 90 pour le türk, Ch. Haguenaer, *Origines de la civilisation japonaise*, Paris, 1956, pp. 486-487; la finale *-t* provient d'une forme prototype **-ra-at* et on isole bien un morphème *-ra* adlatif + un morphème *at* que l'on peut trouver seul du reste. Il indique la stabilisation, un repos suivant un mouvement: *etxetik at dago* "il est hors de la maison", cf G. Rebuschi, *Structure de l'énoncé en basque*, Paris, 1984, pp. 159-160-162. La vibrante, même si elle est à l'origine un phonème de liaison euphonique, n'a pas le même comportement dans la déclinaison ou suffixation casuelle basque que le datif en *-r-i* ou le génitif en *-r-e* (*gure* "notre, nos", *zure* "votre, vos" *nire, nere* "mon, ma, mes", mais *en-e* "id."). Elle est probablement fossilisée dans une assez large mesure.

Page 262

Ahaide L, BN, *aide* G, V, AN 'pariente, deudo' < *anai* 'hermano'.

Il ne me paraît pas souhaitable de refuser, en l'état actuel des connaissances, l'hypothèse qui fait dériver ce terme de *aho*, *aha-* (en

composition) “bouche”. Les deux hypothèses *ahaide* < **anaide* et *ahai-de* < **aha-ide* doivent être admises à concurrence égale pour le moment.

Page 267

Aate V, AN, *ahate* L, BN ãhate S (ãhate SNO), *agate* V, *arata*, *arate* V, *areta* V, *ata* V; G, *ate* V, G, AN, etc. ‘pato’.

Etant donné l’étymologie latine bien connue de ce terme (lat. *anatem*) et l’évolution *-n* > *-h*-, il eût été préférable de mettre la forme *ahate* en entrée. Pourquoi ce partis-pris “sudiste”?

Page 268

Abaa V (RS), *abai* V, AN, *abaiko* V (cf. *abatorraze* salac., *abatorrazi* BN, R, salac.), *abao*, *abau* V, *abe* V ‘panal de miel’; *abara-* en *abarauts*, *abauts* V ‘panal desprovisto de miel’ (lit. ‘panal vacío’). Cf. (*a*)*beraska*, *abaraska* (esp. ant. *bresca*) *ezi-*, *abai*, *-ao*, *eziabi*.

Les auteurs des “Materiales...” écrivent pour cette entrée “Parece natural pensar en su relación con lat. *fauus* ‘id.’ (Mich. *BAP* 11, 290 y *FEW* 1, 536); si bien la variedad de formas vascas no se puede reducir fácilmente a un origen común (*REW* 3228), que no puede ser **favare* como proponía Sch. *BuR* 31 (en ital. *fiare*, *fiale*) (cf. esp. *favo*, *habo*)...”.

Le moins que l’on puisse dire, c’est que ce n’est pas si naturel que cela. Même si on admet l’emprunt au latin *favum*, il est impossible que *abaa*, *abai*, *abau*, etc. d’une part et (*a*)*beraska*, *abaraska*, *breska* de l’autre soient rattachables au même étymon. Il y a eu au minimum de très sérieux croisements. La forme *breska* est attestée en occitan et en catalan au sens de “gâteau de cire, rayon de miel” et semble provenir du celtique, notamment du gaulois *brisca* selon L. Alibert, *Dictionnaire occitan-français*, Toulouse, 1966, p. 179.

Page 270

Abakondo V, *abakando* V, G ‘bogavante’ (Homarus vulgaris).

L’étymologie proposée à partir de la forme castillane *lobagante* qui aurait évolué en **obagante* > *abakando* me paraît intéressante et c’est d’ailleurs celle que j’ai également adoptée. Toutefois il convient de souligner le fait que la présence du *-o* final du terme basque demeure bien difficile à expliquer et à justifier. De plus, le suffixe *-(k)ondo*, *-(k)ando* existe en basque avec une valeur de diminutif (cf. P. Lhande,

Dict., p. 581). On sait par ailleurs que le phonème *-k-* sert de liaison intervocalique. Dans le cas présent, il s'insère donc, au moins du point de vue phonétique, de façon parfaite entre *aba-* et *-ondol-ando*. On pourrait alors, s'il ne s'agissait pas d'une déformation de *lobagante*, envisager une étymologie *abo* "bouche" qui fait *aba-* en composition + *k* + *ondolando* "petite", car le homard ou l'écrevisse se caractérisent par leur toute petite bouche. Cette Hypothèse très séduisante (*abo* est justement une forme biscayenne pour "bouche" *aho, ago* ailleurs), possède cependant l'inconvénient suivant: presque tous les crustacés, crabes, etc. et pas seulement le homard, ont une très petite bouche.

Page 304

Ager- 'notorio, público, visible' → *ageri, agiri, agerri*

Ce radical est très fréquent dans l'ancienne toponymie basque avec le sens de "visible (d'une maison, d'une ferme à l'autre). Une hypothèse de J. Gorostiaga (lat. *agger* 'terraplén, dique'), critiquée par Michelena, Zumarraga 3, 67, est signalée, mais on peut s'étonner que le latin *ager* "champ, campagne, contrée, territoire" ne soit pas mentionné alors que ce rapprochement conviendrait mieux (cf. notamment J.B. Orpustan *Toponymie Basque*, Bordeaux, 1990, p. 71).

Pages 305-306

Agin V, G, *hagin* L. BN, S, *hagintze* S 'tejo' (taxus baccata).

Après quelques rapprochements intéressants de Hubschmid avec *aguin* (pinus pomilio) à Salvatierra, et le paléo-sarde **áGINE* > *eni* "if", les auteurs citent Tovar qui fait allusion à une "relation possible avec le français *gui* (peut-être celte)".

Le mot français *gui*, qui ne désigne rien qui ressemble à l'if ou au pin, vient du latin *viscum* "gui" ou "glu" et s'écrit *vist* en ancien français *Les Livres du Roi Modus*, 1360). Il n'y a donc aucun rapport avec (*h*)*agin*.

Page 308

Agogai, ahogai 'boca, apertura, entrada'. "Se citan en Bertoldi *ZRPh* 57, 142, al relacionar este con *agoga* (en Plinio 'arroyo, corriente de agua?'), y considerarlos como ibér. (J. Whatmough *DAG* 432s). El mismo Bertoldi *La Parola del Passato* 8 (1953), 413 trae de nuevo *agogae*, de Plinio 33, 69 y 75. cf. *hago(a)*. Corominas no ve dónde están atestiguados *agogai, ahogai* y duda de su existencia".

Qu'ils existent ou non, on peut s'étonner ici que personne n'ait pensé simplement à partir de la base *aho, ago* "bouche" pour expliquer ces termes!

Page 308

Agel V 'fofo, hombre de poca energía'; *arol* V 'fofo, hinchado, poroso', G 'endeble'.

On pourrait peut-être tenter de rapprocher ce terme de *ahul* "faible"?

ASJU XXII-2:

Page 627

Aidor AN 'esbelto, airoso'; *haidor* BN 'altanero', L 'enérgico para el trabajo', *haidur* L 'activo, trabajador'; *aidur* (Añ) AN 'grave, pesado, perverso', Larram. 'maligno', etc. De *aide/aire*.

(H)aidur¹ (v. *aidor*) - (Harr.) 'malicieux, méchant, rusé, malin, perfide, trompeur', L 'travailleur'; *haindur* 'austero' *andur* 'ruin' (RS *handurreria* Oih. 'arrogancia').

Il y a contradiction entre les deux étymologies différentes données pour chacune de ces entrées et le lien qui en fait deux formes apparentées. Si l'on admet que *aidor* et (*h*)*aidur* sont un seul et même terme, il est exclu de faire provenir le premier de *aide/aire* "air" et le second de *aindur* > *aidur* par contraction ou de toute autre forme *andur, andorra* (Corominas) comme il est question dans le traitement de la seconde entrée:

"La forma *andur* es la más antigua, ya en doc. nav. de 1225, 1257, et., como prueba Mich. *FLV* 1, 16; por tanto, *aindur* > *aidur* es reducción fonética. Ante esto, Corominas se siente inclinado a revisar su etimol. arábigo del cast. *andorra* 'mujer ordinaria, ruin' (s. XIV, etc.) de su *Diccionario* (1, 207), que cree más bien prerromano o vascoide que arábigo..."

Je passe sur les étymologies de Löpelmann (*EWBS*) et de Bouda. En revanche, Lhande, *Dict. Basque-Français*, p. 405 donne à *handureria* (avec une vibrante simple) les sens de "enflure d'orgueil, de vanité, vantardise, arrogance". Un rapprochement avec *handi* "grand" ne serait peut-être pas à dédaigner (?).

Pages 628-629

Aier AN, L, aezc., *aiher* L, BN, S 'propensión, inclinación'.

Ici encore, j'aurais certes préféré que la forme "nordiste" figure en entrée. On peut se demander pourquoi il y a, dans l'ensemble, un parti-pris "sudiste" chez les lexicologues du Pays Basque Sud, alors que dans bien des cas on sait que la forme à aspiration *-h-* est soit antérieure, soit la plus répandue. Il est vrai que le problème du classement des entrées est très difficile, donc parfois arbitraire ou artificiel. Pour ce qui concerne l'étymologie, il me semble que les auteurs auraient dû se poser la question de savoir si le terme *aiher* n'a pas eu à l'origine un sens concret, c'est-à-dire géographique comme l'étude de la toponymie le laisse penser. On doit envisager que le sens premier a été "versant, pente, inclinaison, coteau" ou quelque chose de ce genre.

Le nom du village d'*Ayherre* (bsq. *Aiherra*), *aiherre* 1321, *ayherre* 1244, *ayherre* 1350, 1413 en Basse-Navarre semble confirmer cette antériorité du sens géographique (cf. pour les données ci-dessus J.B. Orpustan, *Toponymie Basque*, n.° 105, p. 90).

Pages 642-643

Aitz¹ 'piedra, peña'.

Parmi les formes variantes citées, il manque l'importante forme *ahetz* attestée dans la toponymie, par exemple dans *Ahetzparren*, qui est l'ancienne forme du moderne *Hazparren* du Pays Basque Nord, oublié à nouveau.

Page 647

Aizkora, haizkora, axkora, etc. 'hacha'.

On n'a toujours pas avancé en ce qui concerne l'étymologie du nom de la hache en basque. Je ne comprends pas pourquoi les auteurs refusent la proposition de Campión *EE* 11, 34 **aitz-gora* "pierre en haut". La phonétique est respectée (*g-* initial sonore devient régulièrement *k-* après sifflante *z* ou affriquée *tz*). Quant au sens, on peut y voir "la pierre en haut d'un manche ou pierre qu'on lève en haut pour frapper". Il y a au demeurant une autre explication possible qui n'a pas été évoquée jusqu'ici à ma connaissance: les Basques avaient parmi leurs coutumes, sans doute par superstition ou religiosité païenne, et pour ne pas s'attirer "les mauvais esprits", celle de disposer les haches avec le fil du tranchant tourné vers le ciel.

L'étymologie latine que l'on s'obstine à maintenir me paraît faible. Elle a contre elle le fait que *asciola* (dont j'admets qu'il a pu avoir une influence à la rigueur) est seulement un diminutif en latin, soit "hachette, petite hache", le nom de la hache étant *ascia*. D'autre part le *-l* de *aizkol-* est tout à fait normal dans les mots composés (*afari* "dîner" > *afal-du* "dîné", etc.). Corominas parle d'influence de *aitz* sur *asci-* par analogie avec les autres termes formés à partir de *aitz* (*aitz-ur*, *aitz-tur*, *aiz-to*, etc.) qui révèlent le niveau néolithique du basque. Soit. Mais la gymnastique ou la contorsion de la métathèse *asci- *ai(t)zk-*, si elle n'est pas phonétiquement exclue, me paraît tout de même bien peu économique en l'occurrence.

Pages 652-653

Akher, akar V. (Mic. *aquerra*) 'macho cabrio'.

Les auteurs indiquent le rapprochement de *akher* "bouc" avec *aketz* "verrat". Il me semble qu'on aurait pu insister davantage sur la probabilité d'un sens primitif **ake-*, *aka-* "mâle" (châtré?).

ASJU XXII-3:

Page 847

Amañ V, G, AN, R, *hamar* L, BN, S 'diez'.

A propos du sens "limite" (*amai*) rapproché de (*h*)*amar* "dix" et à propos de l'hypothèse que (*h*)*amar* a pu vouloir dire "cinq" autrefois (*amarreko* du jeu de mus, *amastarriko* "jeu des enfants avec cinq pierres"), il faut peut-être rappeler que de nombreuses langues préhistoriques avaient un googol quinaire et que "cinq" représentait la limite ou "un grand nombre", sens qui est précisément donné parfois à *bost* en basque. Dans la numération basque, on a précisément une série de chiffres purement basques qui va de "un" à "cinq". Ensuite on a affaire soit à des noms de nombres qui semblent être des emprunts (*sei* "six", *zazpi* "sept", cp. avec les formes indo-européennes lat. *sex*, *septem* ou formes approssimantes, peut-être elles-mêmes d'origine substratique méditerranéenne d'ailleurs, cp. par ex. lat. *septem* et le sémitique *s-b-t* "sabat"), soit à des noms qui reprennent les chiffres "un" et "deux" et les associent avec une base qui paraît signifier "dix", par ex. *zortzi* "huit" à partir d'un ancien **zor* "deux" et *bederatzi* "neuf" à partir de *bede-* "un" apparenté à *bat*. Le proto-basque a donc pu, si l'on excepte (*h*)*amar* qui se trouve isolé, être une langue à googol quinaire.

Pages 858-859

Amun (Duv.) 'especie de manzana'.

Le rapprochement établi avec les formes indo-européennes, et plus précisément iraniennes (*a*)*mun*, yidgha *amuno* < **amana* me paraît tout à fait satisfaisant et doit être retenu. Il s'agit peut-être en effet d'un terme de civilisation propre à plusieurs couches linguistiques, mais un contact rapproché n'est pas à exclure non plus. Il y a parfois dans le basque de surprenantes formes qui paraissent communes à une zone où ont pu se côtoyer et s'interpénétrer des familles de langues en principe bien distinctes. Ainsi j'ajouterai au rapprochement entre basq. *amun* et ir. *amun* le rapprochement qui, précisément, a été fait entre ce même terme indo-européen oriental et l'ouralien, cp. fi. *omena*, est. *ōun*, etc. in A.J.Joki, *Uralier und Indogermanen*, MSFOu 151, Helsinki, 1973, n.° 99, p. 295 et plus récemment K. Rédei, *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* vol. 6, Budapest, 1988, p. 718.

Pages 860-861 et 872

Anae V 'hermano de varón', *anai* V, G 'hermano', etc.

Ani v. anai.

Les auteurs évoquent à propos de ces termes désignant le frère une série universelle du même type que celle de *ama* "mère" ou *ata* "père". Il est très à la mode de se débarrasser d'un problème de parenté ennuyeux en parlant d'universaux dont la force argumentatoire est faible du fait même de leur répartition sur un grand nombre de familles de langues ou de leur caractère expressif par exemple. Il me semble que cela a donné lieu à quelques excès. On aboutit parfois à masquer une parenté réelle. En effet, une fois que l'on a dit "universal", on n'a rien dit du tout en réalité. Trop souvent c'est une manière de voir réductionniste, une façon de se cacher la tête dans le sable comme l'autruche. Le fait qu'un terme soit "universel" n'explique pas pourquoi il l'est justement! Il ne faut pas y voir systématiquement un terme voyageur ou des "onomatopées" qui surgissent ici et là de manière indépendante les unes des autres, par le seul jeu du hasard. Si l'on peut à la rigueur comprendre que chez tous les bébés du monde le mytacisme *m* des mots désignant la mère est spontané, exprimant le contentement de l'enfant par la succion du sein maternel, et que cela relève de la polygénèse et non de la monogénèse des langues, il sera bien difficile en revanche d'expliquer ce qui peut faire que l'on retrouve presque partout le phonème dental *t* pour le nom du père (*ata*, *atta*, *aita*, *tata*, *atata*, *it*, *et*, *iitx*) du basque à l'eskimau en passant par le sémitique, l'indo-européen et le ghiliak! On le retrouve aussi dans les langues amérindiennes.

C'est pourquoi je signalerai ici simplement le fait que dans la "série universelle" mentionnée par les auteurs des "Materiales...", il conviendrait d'ajouter à *anai* "frère" (ou "frère aîné" en proto-basque?) les formes suivantes relevées en turk shor: *anay* "frère aîné", en mon (branche mon de la famille mon-khmer): *anay* "id." ou "oncle", jap.: *ani* "frère". Il n'est pas impossible que le nom du frère aîné ou de l'oncle soit dérivé d'une base **ana-* désignant la mère ou d'autres parents en général: bsq., cast. *ana*, *aña*, turk *ana* "mère", esk. *añana* "mère nourricière", etc.

Page 874

Anokui BN 'calabaza para llevar vino'. De *ano*, var. de *ardau*, *arano*.

La première partie du terme composé est bien expliquée (il s'agit bien sûr de *arno* "vin"), mais la seconde est passée sous silence, sans raison. C'est le terme *kui* "calebasse" qui est une contraction de *kubi*, bien attesté. Il vient d'une très vieille racine **gob/kob/gab/kab*: "forme en creux ou en bosse" à tendance universelle, très prolifique. C'est le type même de racine à forme double sonore ou sourde à l'initiale, que l'on rencontre également dans des racines substratiques pré-indoeuropéennes telles que le très connu **gar/kar* "pierre, roche, etc." ou **gand/kand* "hauteur" (cf. Cantabres, Cantal –Plomb du–, **bar*, *ball/par*, *pal* "id.", etc.).

Page 876

Antolabide BN 'modo de arreglo', ...

Les mots de la famille sont présentés ici par ordre alphabétique: *antolaira*, *antolakai*, *antolamendu*, *antolatu*, *antolatuxe*, *antulaegin*. On ne comprend pas bien pour quelle raison c'est un composé qui est mis en entrée. Cela ne serait valable que si *antolabide* est attesté en premier dans les textes, et encore, ce n'est pas une obligation. Et de toute façon il faudrait dans ce cas le signaler. La forme verbale peut tenir lieu d'entrée (*antolatu*) ou à la rigueur le radical (*antola-*).

Page 883

Haogaitz S 'tempestad'.

Les auteurs écrivent ceci: "Según Corominas, de *ao* L, S 'situación' y *gaitz* 'malo'. No ve claro que *ao* sea 'boca' aquí. A lo sumo cabría 'boca' > 'sabor' > 'situación' (?)".

Il est vraiment surprenant que l'on n'ait pas pensé immédiatement à expliquer *ao* comme une contraction, pourtant évidente, de *aro* "temps" d'où *aro-gaitz* "mauvais temps, tempête"! C'est d'autant plus évident que la perte du *r* inter-vocalique est bien connue en souletin. Cf. Lhande, *Dict.*, p. 62 *arogaitz* S-zalg. "tempête" et surtout *haogaitz* S (A), var. de *arogaitz* "tourmente, tempête", toujours chez Lhande, *op. cit.*, p. 406.

Page 889

Apatz² V 'homme afable, campechano'. En *Supl.* A² gizon apatza 'homme calmoso'.

Aucune étymologie n'est donnée pour expliquer ce terme. Il est possible qu'il soit à mettre en relation avec *paz* "paix", cf. *apazegatu* L. "pacifier, calmer" (cast. *apaciguar*)?

Page 895

Ar¹ V, G, AN, BN, *har* L. BN, S 'macho, varón' ...

Commentaire des "Materiales...": "El poco volumen de la raíz ha favorecido comparaciones que poco dicen y pueden prolongarse al infinito. El hecho más interesante es que esta misma voz como sufijo (Uhl. *RIEV*, 3, 6) sirve para designar animales machos (*ollar* 'gallo', en relación con *ollo*, *katar* con *katu*). Se recogen a título de curiosidad varias comparaciones propuestas. Campión *EE* 43, 133 cita acad. *jarra* 'hombre'. Tromb. *Orig.* 113 da nama *aró* 'masculino', bereb. *ar-gaz* 'hombre', ár. *řu-s*, arm. *ar-kh* 'varones', yakuto *är*, *ärän* 'varón', mongol *ere* 'id.', etc., kafa *arro* 'macho' (*ibid.* 150); Gabelentz 146 s. cita eg. '*ar* 'hombre' C. Guis. 60 y 270 menciona lat. *aries*, gr. *Faq-ην*, uerres; Grande-Lajos *BAP* 12, 315 señala hón. ant. *erj* 'varón', çèremi *örghè* y *örje* 'id.', finés *yrkō*, *ürkō* 'id.'. Comparaciones con cauc. en Tromb. o. c. 113: avar *ro-s* 'varón', lakk *la-s* de **ra-s* 'id.' (etr. *Paσερα*); Bouda *Buk n.º* 123 y *Hom. Urq.* 3, 212 cita georg. ant. *ga-ri*, mod. *khari*, svano *ga-n* 'buey' (!). Mukarovsky, *Mitteil.*, 1, 141 en su intento léxico-estadístico menciona los términos mande *yar*, songhai *aru*, som. *rag*, bereb. *argaz*, etc., para designar 'hombre'."

Voilà un exemple typique de la façon dont une bonne piste se trouve involontairement noyée dans la foule des rapprochements mis sans distinction sous la rubrique "curiosités" étant donné le parti-pris des auteurs contre les rapprochements avec des langues éloignées, comme s'il y avait aujourd'hui une sorte de tabou. Le résultat de cet état de

choses, la conséquence, c'est que tous ces rapprochements sont mis sur le même plan sans discernement. Cet amalgame est préjudiciable à la recherche linguistique. Dans le cas présent, il apparaît pourtant assez clairement. à qui veut bien affiner un peu son jugement, que parmi tous ces exemples cités comme "curiosités", le meilleur rapprochement est de loin celui que l'on peut établir entre le basque *ar* et le turco-mongol *är*, tchouvache *ar*, et ce d'autant plus que la même opposition existe dans les deux groupes de langues entre cette forme *ar/är* et une forme *eme* désignant la "femelle" ou la "femme", cp. mo. *eme* "femme", kirghiz *eme* "id.". Il s'agit de très vieux termes du vocabulaire fondamental dont la morphologie n'a pas changé depuis des siècles. La tendance "universaliste" ou expressive éventuelle d'un terme comme *eme* ne change rien à l'affaire.

Page 904

Araulitu (Duv. *ms*) 'golpear los árboles para hacer caer la fruta'.

"Corominas se pregunta si puede responder al tipo del gascón *arreulit*, *arraulit* 'transi de froid, engourdi, faible', cat. *arraulit* 'acurrucado', lat. *ad-rigor-ire* (*BDC* 19, 23)".

On ne voit absolument pas le rapport sémantique qui pourrait exister entre le sens du terme basque et ceux des langues latines ou romanes qui sont mentionnés ci-dessus.

Les "Materiales..." constituent un ensemble de données très important pour la recherche basque, désormais incontournable comme on dit aujourd'hui. Mais je ne pense pas que l'on puisse en faire un dictionnaire étymologique et c'est pourquoi on regrettera la décision qui a été prise de regrouper les "Materiales..." en fascicules (Suppléments à la revue *ASJU*) sous le titre prématuré de *Diccionario etimológico vasco*!! L'idée des "Materiales..." est excellente, aussi il est dommage de l'entacher ainsi par la précipitation.

SATAN, DEABRUA ETA EUSKARA. Mito baten inguruan

Donostia, 1992.10.30

Juan San Martin

Jaun-andere euskaltzainkideok:

Deabruak, esan ohi denez, bere gaizto izatetik baino gehiago omen zekien zahartzaroko zuhurtasunagatik. Hala behar, nor bazen.

Piarres Lafitte (1901-1985), gure euskaltzainkide zen jakitunarek, gazte zelarik, ez omen zekien euskaraz apez egitean eta, gezurra badirudi ere, ikasteko asmorik ere ez. Baina Jean Saint-Pierre (1884-1951) irakasle zuelarik zorrozki hartu zuen, Euskal Herrian apaizgoa betetzeko euskara jakitea beharrezkoa zuela agerraraziz. Hala dio Xipri Arbelbidek Lafitteren biografian (1).

Hara hemen Jean Saint-Pierreren agindua eta galdea: “Heldu den urtean predikatzen hasi behar duzu. Prediku bat frantsesez eginen duzu. Baina bestea? Euskaraz, kaskoinez ala biarnesez?”

Lafitteren ihardespena: “O! Biarnesez bai segurenik ere. Errexena hori da neretzat.”

Saint-Pierrek ordea: “Ez ahal duzu holakorik eginen! Aitamak biak euskaldunak eta izigarrikeria liteke euskara baztertzen bazinu hola. Ja, ja! Joka zaitez nahi duzun bezala bainan heldu den urtean euskaraz egin behar duzu zure predikua.”

Zirkin egin nahirik ihardetsi omen zion: “Nola nahi duzu? Diotenaz, deabrua Euskal Herrira etorri zen batez, “bai” eta “ez” baizik ez zuen ikasi eta oraino, Santizpirituko zubiaren beste aldera gabe biak nahasten zituen”.

(1) X. Arbelbide, *Piarres Lafitte*, Donostia-Baiona, 1986, 19. or. Eta J. Saint-Pierre apezpiku jaunaren nortasunez ikus mendeurrenez eskaini zitzaizkion hitzaldiak: *Euskera*, XXIX (1984), 465-484. orr.

Maisu zaharraren erantzuna ordea: “Zaude ixilik hortik! Hori baino abilagoa da bai deabrua. Ez du “bai” eta “ez” ikasi bakarrik, bainan beste ainitz gauza. So egizu zoin polliki biltzen dituen euskaldunak! Lot zaitetz euskarari gizona”. Deabruaren ahalmenak orotarikoak ziren iritzikoa genuen J. Saint-Pierre jauna. Ikasi zuen nonbait zer zen haren hizkuntza, Axularrrek berak *Gero* (1643) liburuaren 136. orrialdean gai horretaz zionaren arabera. Gainera, gogoan izanen zuen Zuberoko pasturaletan, turko edo gorriak ateratzen diren aldean deabrua dagoela beti, mutu baina begirale, gaiztoak babesten.

Deabruak hiruhortzekoa zorrotz demoninokerietarako. Saint-Pierrek ez ezik, Txirrita bertsolariak ere ikusi zuen arrisku hori, albaiteruaren gelan demoninoak nabari zituenenez gorputzaren bueltan demoninuetan:

Albaiteruan sala
domoniño hortan
demoniñozko estropozu bat
egin nuen bertan,
demoniñuak hemen,
demoniñuak han,
demoniñuak beti
gorputzaren bueltan,
demoniñuak sasoi zeukaten
demoniñuetan.

Badira uste dutenak herrientzat mitoak beharrezko direla. Baina mitoak, beti mito. Alde dagoena, norbere engainagarri, eta kontra dagoena, kaltegarri; biak, ordea, benetan gezurti. Herri zibilizatuek ez dute mitoen beharrik.

Baina ikus dezagun ustez aski hedatua zebilen deabru erdaldunarena. Lehen lehenagotik bere burukide Satanengandik hasita ea zer zioten euskalari ospetsuek.

Hasteko, Euskaltzaindiaren sorreratik hil arteraino gure erakunde honen buruzagi izan zen R.M. Azkuek (1864-1951) Donibane Garazin bildu eta *Euskalerraren Yakintza* delako lehen liburukian dakarrena aipatuko dugu:

“Zazpi urtez Euskalerrian egon zen deabrua eta etzuen ikasi al izan ez eta *bai* baizik. Eta hek Baionako Santi Espirituko zubia igaraitean ahantzi zituen” (2).

Horietan berezia genuen George Borrow (1803-1881), *The Bible in Spain* liburuaren egilea. Zeinek noizbait izan zuen morroi euskalduna. Bere esanetan, euskaldun herria kantari gehiago da poeta baino. Hala ere, zirrara eragin zion koplak zahar baten bertsoa argitaratu zuen bere liburu hortan. Non irakur daitekeen:

Itsasoa urak andi,
Eztu ondorik ageri
Pasako nintzake ni andik
Maitea ikusteagatik (3).

Gainera, berri jakingarri ainitz biltzen du, XXXVII. kapitulua euskarari eskainia denez gero. Borrow-ek, 1838. urtean San Lukasen Ebangelioa argitara eman zuen Madriden Juan Jose Vicente Oteiza albiztuari medikuak itzulia. Baina orain noan gaur interesatzen zaigunaren harira, ingeles harek, arestian aipatutako liburuan, besteak beste, honako iritzi hau eman zuen euskarari buruz:

“Hain handiak dira eta hainbesteko aldiak gainerako hizkuntzetatik, oso bitxia da zertxobait mintzatzen den arrotza aurkitzea, espainolek neke izugarrikotzat jotzen dute gainditzea, esaeratzat dutenez, Satan zazpi urtez bizitu zela Bizkaian, eta aldebeharrak izan zuela zeren ezin omen zien ulertu bizkaitarrei eta haiek ere ez berari” (4).

Zerk sor arazi zuen mito hori? Satanak eta deabru gaizkileek ikasi ezinezko hizkuntza gurea; euskaldunok garbi gordetzeko aukerakoa, noski. Baina, era berean, aldezaurretiko iritzi honek erdaldunak euskalduntzetik uxatzen ditu. Irizpide hori ez da harritzekoa, oraindik orain ere Real Academia Española-ren *Diccionario de la Lengua Española*-k gure hizkuntzaren adierazpenez, bigarren adiera edo esan nahitzat honela dionetik, “Vascuence” hitzean: “lo que está tan confuso y obscuro que no se puede entender”, jartzen bait du. Zentzugabea ez ezik lotsagarria deritzagu. Hori irakurtzeaz euskaldunok ahalke eta gainerako edonork esan lezake, gaztelera jakinaz gero gainerako hizkuntza guztiak errazak direla, euskara ezik.

(2) R.M. Azkue, *Euskalerraren Yakintza*, I. liburukia, 1935, 359-360. orr.

(3) J. San Martin, “Euskal poesia arrotzen ikuspegia”, *Hondarribia*, 45. zenb., 1991.

(4) G. Borrow, *The Bible in Spain* (1842), London, 366. or.: “So great are the difficulties attending it, and so strange are its peculiarities, that it is very rare to find a foreigner possessed of any considerable skill in the oral language; and the Spaniards consider the obstacles so formidable that they have a proverb to the effect that Satan once lived seven years in Biscay, and then departed, finding himself unable either to understand or to make himself understood”.

Herriak ala elizginek asmatua ote zen hain hedatua bihurtu zen uste hori? Ez behintzat sorgin ihizan aritu zen Pierre Lancre zenak. Ziurrago litzake gure mintzairak egituraz latin jatorrikoetatik dituen desberdintasunengatik.

Julien Vinson (1842-1926) Paristik Euskal Herrira etorriak, guziok dakigunez, ez zuen euskaldunoi buruz iritzi onegirik, baina bere emaitza aberatsa ezin hobetzat jo dezakegu; euskal literaturaren kritikaz eta bibliografiagintzari lotu zen. Katalogatze horri esker, gure literaturaren historia eta autoreak ezagutaraziz ikerkuntzarako bideak ideki zizkigun. Bere lehen lanetariko bat izan zen *Maisonnewe & Larose*, Editeurs, etxeak eman zuen *Le Folk-Lore du Pays Basque* deritzana. Han dakar honako hau: "Diotenez, deabrua Lapurdin zazpi urtez bizitu ondotik, ez omen zituen bi hitz baizik ikasi: *bai* eta *ez*, eta gainera, ahaztu omen zitzaizkion Baionatik irtetzean Saint-Ezpirituko zubiaren erdian." Baina hura zen baino zorionsuagotzat jotzen zuen bere burua, harek baino hitz gehiago ikasi eta oroitzen zituen (5).

Iturri horretatik harturik nonbait, gauza bera zion Rodney Gallop (1901-1948) inglesak. Mutiko zela, amak ekarri zuen Euskal Herrira 14ko gerra baino lehen, hemen bere aberkide eta Donibane-Lohitzunen apez zen W. Webster-ekin egin zituen euskaldungoan zenbait saio labur eta ondotik liburu eder bat burutu, *A Book of the Basques*, non agertzen duen V. kapituluaren hizkuntza eta literatura adieraztean: "Euskal hizkuntza beti izan da ospetsua bere zailtasunagatik. Euskaldunak diote deabrua beren herrira ikastera joan zenean, zazpi urte igaro ondotik, *Bai* (Yes) eta *Ez* (No) horietatik ez zela igaro, gogaiturik uzteko. Gainera bi hitzok ere laster ahaztu zitzaizkiola Baiona igaroz herritik aldetzean. Erdi Aroan Scaliger zeritzanak, "latinak hautsi ez zituen hamalau hizkuntzetarikoa" zela hots egin zuen, honako hau gaineratzeko: "Elkarren artean ulertzen direla diote, baina nik ez dut sinesten!" Hala ere, aitortzen zuen "hizkuntza honek barbarotasunik ez zuela, ez karrankarik, ez eta arnasarturik" (6).

(5) J. Vinson, *Le Folk-Lore du Pays Basque*, Paris, 1883, sarreraren XI. or.: "On pretend que le diable après avoir habité le pays de Labord pendant sept années, no avait pu réussir á apprendre, que deux mots basques, *bai* "oui" et *ez* "non", et encore ajoutette-on qu'il les oubliá, en sortant de Bayonne, au milieu du pont Saint-Esprit."

(6) R. Gallop, *A Book of the Basques*, London, 1930, 80. or.: The Basque language has always been famed for its difficulty. The Basques say that, after seven years, having got no further than *Bai* (Yes) and *Ez* (No) he gave it up in disgust. They add that he forgot even these two words as soon as he had passed through Bayonne on his way out of the country. In the Middle ages Scaliger, who described Basque as "one of the fourteen languages that Latin did not destroy," exclaimed: "They say that they understand one another, but I don't believe it!" He admitted, however, that "this language has nothing barbaric, strident nor aspirated."

Ondotik zetorren Philippe Veyrin (1900-1962). Jaun hau Saboiatik Euskal Herrira etorria zen udara igarotzeko asmoz eta gure herriaz liluraturik hemen gelditu zen. Burges izanagatik oso langile genuen ainitz historia eta istorio bildu eta argitaratuz; baina idazlanez gainera gure paisaiak pintatu zituen. Burutu zuen lanik ezagunenari *Les Basques* deritza, 1942. urtean argitaratua. Liburu horren azken argitalpena, gehigarri, gaur egun euskaltzainburu dugun Haritschellar jaunari zor diogu. Hemen jarriko dudan lekukotasuna ordea, hitzez-hitz, 1955.eko argitalpenetik jasoa da, eta hau dio: "Harrigarritzko eder da hizkuntza, arroka soilak bezala eusten du mendeak zehar inguruko erromantzeen itsas-gora, zailtasun ospearekin. Euskaldunak eurak atseginez agertzen dute deabruak berak ere ezin ikasizkotzat, zazpi urteren buruan, *bai eta ez*, "oui et non" esaten baizik ez bait zuen ikasi. Bi hitzok ere ahaztu omen zituen Saint-Ezpirituko zubia igarotzean" (7).

Harrigarria badirudi ere, oraindik gure egunotan jarraitzen du mito horrek zeren 1968. urteko ekainean Mar del Platan-n ospatu zen Segunda Convención de Ciencia Ficción de la República Argentina literatura sarian "Gu ta gutarrak" zeritzan ipuiak irabazi zuen, egiletzat Magdalena Moujan Otaño matematika irakaslea zela. Argentina eta Espainian, batera agertuko zen Franco-ren zentsurak argitalpena galerazi ez balu. Baina ez uste deabrukeria oztopo zuenik, ez. Galerazpena euskaldunon jatortasuna hain nabari agertzetik zetorkion. Franco-rentzat, herri bezala, gu ez ginen gu, eta gutarrok burua makurtu beharra genuen "unidad de destino en lo universal" zeritzan mito berri laster suntsituko zenaren aurrean. Baina, deabrukeria ere hor zen argentinarraren luman: "El extranjero que lo aprenda muy inteligente ha de ser, y bueno además, pues Jainkoa no dejaría aprender el euskera a un malvado. El Demonio estuvo aquí siete años, y con nadie entenderse pudo" (8).

Mito horrek, argi dago, euskarari ez ziola onik egin. Baina, gaur hemen adierazi nahi dudana, zera da, deabruak ere euskara bazekiela.

Pedro Ignazio de Barrutia y Basagoitia (1682-1759) Zalgo auzoan jaio zen aramaioarra Mondragoen Udaleko idazkari zela, *Gabonetako ikuski-zuna* edo *Acto para la Noche Buena* zeritzan antzerkia agertu zuen.

(7) Ph. Veyrin, *Les Basques*, Arthaud, 1955, 198. or.: "Cette belle et étrange langue, résistant comme un récif isolé à la marée montante des parlers romans que l'entourent depuis des siècles, possède une réputation bien établie d'extrême difficulté. Les *Eskualdun* eux-mêmes se plaisent à répéter que le Diable en personne ne put, au bout de sept ans, apprendre à dire que *bai eta ez*, "oui et non". Encore oublia-t-il ces deux mots, sitôt traversé le pont Saint-Esprit."

(8) "Gu ta gutarrak" ipuia Ediciones Dronte etxeak argitaratu zuen lehenik Argentinan. Urte berean *Nueva dimensión* aldizkariari hemen ukatu zitzaionean. Aldizkari honek ezin izan du argitaratu hamar urte pasa arte, sarrera hitzekin egileari omenaldia eskainiz. Deabruaren aipamenezkoa 14. orrialdean irakur daiteke.

Euskaldunontzat satanas baino aisago Luzifer genuen deabruen buruzagi eta, hara non, Barrutiak agertu zigun Luzifer bertsolari. Egileak bere ahoan jarri zituen bertsoak, zortzikoan baina ez neurketa hain onean; hori bai, orduko arrasatearren euskara jatorrean daude, Luziferrek bera nor zen adieraziz eta Jesusen jaiotzagatik aztoraturik ez ezik madarika-zioz beterik, Asmodeo eta Berzebu adiskideei deiadarka Herodes erregea lagun harturik gerra egiteko:

Izanic infernuco prinzipte andia
 Demonio guztien aguintaria
 ni orain indar бага, ni orain loturic
 zenbait bazter baten jaiogaitic
 Luzifer altivo sovervioa
 nun da anchinaco ire brioa
 pena garraz ravia, tormentu andiac
 Abrasazen deust errai guztiac
 iregui bidi lurra irunsi nagui
 secula aimbat pena eztot eugui
 ene ynfernua dago Velenen

 orayn portalean jaio dan orri
 auzia emongo deustat secula veti
 guizonaq ene contra aimbat podere
 guizona yzatea ezta posible
 nun ayz Asmodeo, nun aiz Berzebu
 ocassino onetan favore favore
 Lagun yzango dogu Herodes Herregue
 Zierra zierra, guerra, guerra.

Ondotik Asmodeo eta Berzebu ere euskarazko bertsotan mintzo ziren, lehenak beste deabrukide Baal, Belial eta Leviatan deituz eta inguratzen dituzte hiritar parrandalari guztiak. Hor ba, arrazoi zuen Jean Saint-Pierrek, deabruak euskaldunok ere beragana biltzen gaituela zionean.

Barrutiaren antzerkiko pasarte hau ez nuen txosten honen harira ekarriko egileak berak Belengo portalea Arrasate inguruan kokatu ez balu.

Txirritaren irudimenezko bertsoak diotenez, albaiteruaren salan agertu omen zitzaizkion demoniñorik ugari; baina ez zigun esan mintzatzen zirenik. Albaiteruearekin, erabiltzekotan ere, abereen hizkuntza erabili beharko zuten, noski.

Deabruak euskaraz zekienaren lekukotasun zaharragorik badugu, deabruak jendartean fisikoki hezur eta haragi agertzen ziren garai haietakoa

gainera. Hala behar ere, Pierre Lancre epailari kriminal harentzat, euskara bera bait zen deabruen hizkuntza.

1609. urtean Lancrek uxatu zituen akelarrezaleak eta laster ziren mugazemendik ihesi. Sorgin hotsak ugaritzeaz ihiza ere ekarri zuen. Lapurdiko andereak Bordelen suzko urkamendira eramateetik bi urte barru Jaizkibel mendiko Santa Barbara ermitaren ingurura jo zuen ekaitzak eta San Joan gaueko jaia ospatzen ari zirenean hasi zen sorgin ihiza. Akelarrean atxilotuak eraman zituzten epaitegira. Baina, zorionez, G. Salazar y Frias Inkisizio gizona Lancre baino zentzuzkoagoa izaki eta sorgintzat hartuak erretzearen kontra paratu. Hala ere gorriak ikusi zituzten.

Larri agertu ziren akelarre hartan partaide zirenak: sorginak ziren ala ez, egia aitortu edo zigorra; beste aukerarik ez, sorgintzat salatuek sutatik libratzerik nahi bazuten.

Honen berri eman zigun Serapio Mujika (1875-1941) historiagile aipatuak. Bere ekintzak Hondarribia eta Irundik hasita zenbait hiritako artxiboak katalogatu eta historia aztertzaile nabarmendu zelarik, Diputazioak bertako artxibategia antolatzekeo deia egin zion. Berari zor diogu *Geografía General del País Vasco-Navarro* saileko *Guipúzcoa* tomo mardula. Izan ere, merezimenduz izendatua zen Probintziako kronista ofizialtzat. Berak aurkitu zituen Jaizkibelgo akelarrearen paperak Hondarribiko Udal-agiritegian (9). Eta horietan agertzen denez, akelarrean parte hartu zuen Isabel García 13 urteko neskatokak, epailearen aurrean aitortu zenez, hiru adardun deabrua agertu zitzaizela eta, meza-beltz hartan, zenbait zeremoniaren ondotik, deabrua gaskoinez mintza zitzaizela Donostia eta Pasaikoei, eta euskaraz Irun eta Hendaiakoei.

Aspaldi horrek eman zidan gaia euskaraz artikulua bat idazteko (10). Baina ondoriorik ere bai.

Hara non deabrua euskaraz mintzo zen, Jaizkibelgo Santa Barbaran akelarrean bildu ziren hendaiar eta irundar guziak ulertzeko eran. Hala izanik, txukun erabili beharko zuen euskara gurea. Joan zen mendearen erdialdera fama hedaturik zegoenez, Irun inguruetan egiten omen zen euskararik hoberena. Hala zion Luis de Usoz y Río (1805-1865) idazleak. Idazle hau Perun jaioa zen, gaur egun Bolivia-rena den Chiquisaca hirian, guraso nafarregandik, eta ikasketak osatu ondorean etorri zen Europara, George Borrow-rekin harremanean Espainian Ebangelisten bigarren aldiko Erreforma bultzatzeko, eta Madrident hil zen *Reformistas* argitalpenaren hogeigarren zenbakia inprimategiratu ondotik. Protestante

(9) S. Mugica, "Los Gascones en Guipúzcoa", *Homenaje a Carmelo de Echegaray* (1928) liburukian argitaratu eman zuen. Ikus 11. orrialdean aitortza.

(10) J. San Martin, "Deabrua Jaizkibelen gaskoinez eta euskaraz mintzatu zenekoa", *Hondarribia*, 23. zenb. (Uztaila-abuztua, 1988), 7. or.

hark Jacob Gråberg de Hemsö jaunari Alemaniara igorri zion gutun hartan, 1842ko irailaren 14an, Iztueta-aren idazkeraz zenbait iritzi eman zizkion esanez: “Le acusan los guipuzcoanos de falta de pureza en el lenguaje, y de mezclar voces del vascuence francés, del vizcaino, y otros dialectos, y no usar sólo el vascuence puro que se habla en las cercanías de Irun” (11).

Esan gabe doa, Hondarrribian bertan, kalean bederen, akelarrearen garaian gaskoina zela nagusi; gaur egun gaztelera den bezalatsu. Eta nagusi jarraituko du, euskara guztiz baztertu arte, baldin euskaldunok gure mintzairaren erabileran bizkortze ahalmenik erakusten ez badugu. Hortarako, har dezagun ikurtzat: euskaldunari euskaraz.

Euskara txukun erabiltzea beharrezko izango zuen Axularri itzala kendu nahiz ibili zen deabruak. Gure klasikoen maisua buruz-buru aurkitu zuenean, itzalgabe uzteko arriskuan agertu omen zen eta kosta zitzaiola estutasun hartatik irtetzea, J.M. Barandiaranek bildu zuenaren arabera, deabruak itzala galerazteaz arima gabe utz zitzakeanez. 1956. urtean Arantzazun Euskaltzainen Biltzarrean hala aipatu zigun, urte berean Parisko Sorbonan zehatzago agertu zuena: “Axular euskaldun andienetako delá ez da erran beharrik. Bere irakasaldiak eta bere mintzaera zoragarriak ezagunak dire eta hekien itzala menderen-mendeetan atsegin izanen zaie gure ondorengoi” (12).

Ukapenezko mitoak baztertu, gaur egungo euskaltzaleok, lau menderen ondotik Detxeparekin errepikatuz, “euskaldun den gizon orok altxa beza burua!”.

Egia esateko, euskararik ez dakiten abertzale gehiengoari esker, kontsentsuz onaturiko legea dugu, Euskararen erabilpena aurazkotzeko 10/82 Oinarrizko Legea. Duintasunaren arabera, fedea ekintzekin beteko balitz, gehiengo horri esker, gutiengoa gehien izan liteke, noski. Hortarako gure abertzaleon gogoá asmo soilean ez dadila gelditu. Atxeki eta eutsi diezaiogun Autonomi Komunitatean indarrean dagoen euskara normalkuntzarako lege horri, hizkuntza gaiso hau mito zaharreko satankeri edo deabrukerietan eror ez dadin. Hala bedi.

(11) L. de Usó y Río, *Antología* (1986an E. Cobo-ren sarrerez eta hautaketaz argitaratua), Madrid, Ediciones Pléroma, 1986. Ikus 171. or.

(12) J. M. Barandiaran, *Obras completas*, VI. liburukia, “Axular'en itzala”, 191-204. orr. Liburuki berean jarraian dator Arantzazuko hitzaldia; ikus baina, *Euskera* agerkarian, I, 1956, 285-293. orrialdeetan.

RESUMEN

El presente informe académico se desarrolla sobre la creencia acerca de la dificultad o imposibilidad que entraña el aprendizaje del idioma vasco a no ser que se acceda a él por tradición familiar, razón que a muchos ha servido de excusa para rehuir su estudio. Es el caso del que con el tiempo sería una de las personalidades más eminentes de las letras vascas, Pierre Lafitte, quien arguyó a su profesor Saint-Pierre que el demonio vivió en el país durante siete años y marchó desesperado al no poder aprender vascuence. El mito de satán o del demonio que no pudo dominar el euskara estuvo muy extendido durante el pasado siglo, y sus secuelas han llegado hasta nuestros días. Nada extraño cuando el Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española, como segunda acepción de la voz “vascuence” dice: “lo que está tan confuso y oscuro que no se puede entender”. En la Edad Media, Scaliger le dió un calificativo muy similar, sin embargo reconoció que “esta lengua no tiene nada de bárbara, ni de estridente, ni de aspirada”.

R. M. de Azkue, en su recopilación de costumbres y supersticiones, nos dió a conocer la leyenda del diablo que, después de siete años de permanencia en el País Vasco, no aprendió otra cosa que *ez* (no) y *bai* (sí), y aun de esto se olvidó al atravesar en Bayona el puente de Sancti Spiritus camino de Francia. Este mito lo encontraremos asimismo en obras de extranjeros que se interesaron por nuestra cultura autóctona, desde G. Borrow hasta Ph. Veyrin, pasando por J. Vinson y R. Gallop.

Sin embargo, dicha opinión encuentra a su vez una contradicción evidente, a tenor de la información de los publicistas nativos. Ejemplo de ello lo constituyen, entre otros, Jean Saint-Pierre, quien desconfiaba de las argucias del demonio, o Pedro Ig. Barrutia, que llevó a escena a Lucifer vascoparlante en el siglo XVIII; incluso el mito recogido y contado por J. M. Barandiaran acerca de que ni el diablo pudo con su astucia hurtar la sombra de Axular, el más representativo de los clásicos de la literatura vasca, sitúa al demonio hablando en ese idioma sin dificultad.

Finalmente se aporta una declaración testimonial del año 1611, de una joven acusada de asistir al Akelarre del monte Jaizkibel, como consta en un documento del Archivo Municipal de Fuenterrabia (Hondarribia), donde se dice que el diablo arengó en vascuence y gascón a los allí presentes, poniendo así de manifiesto que también él era capaz de dominar el idioma vasco.

Es evidente que dicha creencia no favoreció el uso y aprendizaje de la lengua, y no será nada fácil investigar a fondo el móvil, si es que lo hubo. En la caza de brujas que llevó a cabo Pierre Lancre a comienzos

del s. XVII hubo otros intereses, además del pretexto de acabar con el brote calvinista, pero es mucho más prudente pensar que el origen de todo ello ha sido la propia vanagloria de los vascos, presuntuosos de poseer una lengua misteriosa diferenciada de las neolatinas que la rodean. En definitiva, una convicción que no ha favorecido al uso y desarrollo de la lengua.

Ahora nos toca esforzarnos en reemplazar el espacio perdido para lograr su puesta al día, valiéndonos de las normativas generadas desde las nuevas formas institucionales, cuya aplicación en la actual Comunidad Autónoma vasca puede servirnos de modelo de convivencia social.

RÉSUMÉ

Le présent rapport traite de la croyance générale au sujet des difficultés et obstacles rencontrés lors de l'apprentissage de la langue basque, a moins d'y accéder par tradition familiale, raison qui a servi a beaucoup d'excuse pour éluder l'étude de cette langue. C'est notamment le cas de Pierre Lafitte, qui deviendrait avec le temps une des personnalités les plus illustres de la littérature basque, qui affirma a son professeur Saint-Pierre que le diable vécut au Pays Basque pendant sept ans avant de quitter définitivement cette région, désespéré de ne pouvoir apprendre la langue basque. Le mythe de satan ou du diable qui ne put dominer l'euskara fut très répandu au cours du siècle dernier, et les séquelles persistent encore de nos jours. Rien d'étonnant puisque même le Dictionnaire de la Royale Académie de la Langue Espagnole déclare, comme seconde acception du terme "vascuence": "ce qui est trop confus et obscur pour être compris". Au Moyen Age, Scaliger lui attribua un qualificatif très similaire, tout en reconnaissant néanmoins que "cette langue n'a rien de barbare, ni de strident, ni d'aspiré".

R. M. de Azkue, dans son recueil de coutumes et superstitions, nous fit découvrir la légende du diable qui, après avoir vécu sept ans au Pays Basque, n'apprit a dire rien d'autre que *ez* (non) et *bai* (oui), mots qu'il s'empressa d'ailleurs d'oublier en traversant le pont de Sancti Spiritus a Bayonne, sur la route de France. Nous retrouvons également ce mythe dans les textes des étrangers qui se sentirent attirés par notre culture autochtone, tels que Borrow, Veyrin, ou encore J. Vinson et R. Gallop.

Cependat, cette opinion se heurte a une contradiction évidente, si l'on en croit les auteurs natifs. Les exemples les plus significatifs nous sont notamment fournis par Jean Saint-Pierre, qui se méfiait des ruses du diable, ou Pierre Ig. Barrutia, qui fit monter sur scène un Lucifer parlant le basque au XVIII siècle, ou encore le mythe recueilli et raconté

par J. M. Barandiaran qui affirme que ni le diable en personne, si astucieux qu'il est, ne put dérober l'ombre d'Axular, le plus représentatif des classiques de la littérature basque, et mythe qui présente un diable parlant la langue basque sans aucune difficulté.

Finalement, il existe un témoignage écrit, de l'an 1611, d'une jeune fille accusée d'avoir assisté a un Akelarre dans le Mont Jaizkibel, tel qu'il figure dans un document des Archives Municipales de Fuenterrabia (Hondarribia), où l'on déclare que le diable exhorta en basque et en gascon tous les participants, manifestant ainsi que lui aussi était capable de dominer la langue basque.

Il est bien évident que cette croyance ne favorisa point l'utilisation et l'apprentissage de la langue, et il ne sera pas facile d'en étudier a fond le mobile, s'il en existait un. Derrière la chasse aux sorcières entreprise par Pierre Lancre, au début du XVII siècle, se cachaient d'autres intérêts, sans compter le prétexte de mettre fin aux premières manifestations calvinistes. Mais il est beaucoup plus prudent de penser que l'origine de tout ceci est dû a la propre vanité des basques, orgueilleux de posséder une langue mystérieuse, différenciée des néolatines qui l'entourent. En définitive, une conviction qui n'a favorisé en rien l'utilisation et le développement de la langue.

C'est a nous maintenant de nous efforcer pour récupérer l'espace perdu, afin de pouvoir mettre notre langue a jour, en nous aidant des normes élaborées a partir des nouvelles formes institutionnelles, et dont l'application dans l'actuelle Communauté Autonome Basque peut nous servir de modèle de coexistence sociale.

SUMMARY

In this academic report we shall examine the belief regarding the difficulty or impossibility of learning Basque unless it is learnt within the family environment. This belief has been used by many people as an excuse to avoid its study. The fact is that one of the most eminent figures of Basque culture, Pierre Lafitte, after being advised to preach in Basque by his teacher Saint-Pierre, claimed that the devil had lived in the Basque Country for seven years only to leave despairingly not having been able to learn "Vascuence". This legend was very popular in the nineteenth century and its repercussions have pervaded into this century. It is therefore hardly surprising that the Spanish Royal Academy Dictionary includes a second definition of the word "Vascuence" as "something which is so complicated and obscure that it is impossible to understand". In the Middle Ages Scaliger described it in a similar way

although he did acknowledge that “this language is in no way barbarous, strident or aspirated”.

In his compilation of Basque customs and superstitions R.M. Azkue also included the legend whereby the devil, after having lived in the Basque Country for seven years, had only been able to learn *ez* (no) and *bai* (yes), and he even forgot these two words after crossing Sancti Spiritus bridge in Bayonne on his way to France. This myth may also be found in certain foreign publications by authors who were interested in our culture, from G. Borrow to Ph. Veyrin and J. Vinson or R. Gallop.

The aforementioned opinion is clearly contradicted, however, by certain native writers. This contradiction is illustrated by Jean Saint-Pierre who doubted the devil's acumen, Pedro Ig. Barrutia who presented a Basque speaking Lucifer in a play he wrote in the eighteenth century and J. M. Barandiaran who recounted the legend whereby even with his astuteness the devil was unable to steal “Axular's shadow”, the most representative classical figure of Basque literature, but he was portrayed, however, as being able to converse in Basque without any difficulty.

Finally we can see how in 1611 a young girl accused of attending a witches' coven on Mount Jaizkibel testified, as corroborated in the Municipal Town Hall records in Fuenterrabia (Hondarribia), that the devil had addressed his audience in “Vascuence” and “Gascon” thus demonstrating that he had a good command of the Basque language.

It is evident that the belief regarding the difficulty of the Basque language did nothing to promote its study and it will prove very difficult to unearth the motive which led to its development, if indeed there ever was one. The witch hunt which Pierre Lancre carried out, at the beginning of the seventeenth century, clearly had ulterior motives, in addition to the pretext of putting an end to the Calvinist upsurge, but it is much more circumspect to conclude that the belief is a product of the Basques' boasting, proud of possessing a mysterious tongue very different from the post latin languages which surround it. This conviction has clearly done little to favour its use and evolution.

We must now try to make up for lost time in order to bring our language up to date making use of the norms established by the new institutional conventions, the application of which can serve as a model of social coexistence in the present-day Autonomous Basque Community.

ZENBAIT PUNTUTXO LEIZARRAGAREN HIZKERAZ

Donostia, 1992.12.18

Patxi Altuna

Itsaso handiegia da Leizarragaren hizkera ni honen denbora eta txosten laburrean haren uretan murgildu ahal izateko. Testamentu Berriaren itzulpena Juana de Albret Erreginak eskaturik egin zuen, jakina denez, eta argitara ematean gutun bat ezarri zuen liburuaren hasieran itzulpena Erreginari eskainiz. Gutun hori eta liburuan horri darraizkion “Adbertimendua” eta “Somarioa” izeneko beste bi idaztiak hartuko ditut soilik aztergai. Joan diren azken hilabeteetan agertu behar izan diet berriro Beraskoitzeko idazlea ikasleei eta lehen ez bezala begitan jo nauten puntu batzuk azalduko ditut hemen.

1. Izan bedi guzietan lehena hasieran bertan *zeren* menderagailuak abiaraziriko kausazko perpausaren ondoan ezartzen duen —“mereziz onez arintasunez akusa ahal neinde”— perpaus nagusi horretako adizki laguntzailea, *neinde* alegia. Zein da adizki horren jatorria?

Etxeparek *nainde* aldaera darabil hiru bider —“Ezin damna naindeie-la zinesten dut segurki”, II,121; “Duda gabe eror nainde han berian hilhotza”, V,20; “Iamas zurekila enainde enoia” (X,8)— eta Oihenartek *nainte* —“Zur’ oldez ehun / bat enaint’ ehun / urtez behin zurekila”. Esan gabe doa euskara batuan *ninteke* dioguna dela, gure *-ke* gabe hiru forma zaharretan.

Aztergai dudana adizkia laguntzaile iragangaitza denez gero, ez ditut hemen iragankorrek ahotan hartuko eta iragangaitzetera mugatuko naiz soilik.

Indikatiboaren ahalerako adizki zaharrak, *nizate*, *ninzate*, *ninzaten* —euskara batuan *naizateke*, *nintzateke*, *nintzatekeen* direnak— nondik eta nola sortu ziren gauza jakina da: *niz* eta *ninzan* izan zituzten sorburu. Hainbatekin ez dirudi itxuragabe pentsatzeak orain aztertzen ari garen beste ahalerak eta bere kideek subjuntiboko *nadin*, *nandin* —hau baita antzineko forma, eta ez *nendin*—, izan zituztela apika abiapuntu, eta gauzatu bide zirela subjuntiboarena den *-n* kenduz eta ahaleraren *-te* berretuz.

Orainaldiko *nadin*-ek euskara zaharrean lehenik **nadite* eta gero *naite* eman bide zuen bezala, halaber zuzen onez pentsa daiteke lehenaldiko *nandin*-ek lehenik eman zuela **nandite* eta gero metatesi baten bidez **nadinte*, azkenik bokal arteko *-d-* galdurik Oihenarten *nainte* bilakatzeke, baieta Etxepareren *nainde* eta Leizarragaren *neinde*. Horra ene ustez hiru bariante zahar horien etorkia.

Adizki honen hirugarren pertsona baizik ez da Leizarragak berak zortzi lerro beherago darabilen “hel ahal *leite(la)*”, subjuntiboko *zedin*, hobeto esan, ebentual *ledi(n)* —Etxeparek *ladi(n)* dioen— batetik sortua. Horrexegatik ere azken honen *nor-nori* hark *lequidan* dio eta Etxeparek *laquidan*.

Hemen aipatzen ditugun lehen-geroak ez dira noski denborazkoak eta ez dugu esan nahi subjuntiboa ahalera baino lehenago, ez geroago sortu zenik; bien arteko erlazioa agirian ipini baizik ez dugu nahi.

2. Subjuntibo-ahaleren arteko erlazioa gutun bereko beste perpaus batek ere erakusten digu, ene ustez. Zer gertatzen zaio ahalarazko adizki bati —esate baterako *dezakegu*-ri— *-n* atzizkia hartzea dagokion mendeko perpaus batean txertatu behar denean? Zer bilakatzen da? *dezakegun*? Bai eta ez, nolakoa den mendeko perpaus hori. Baldin txertatu behar duena zehar galderazkoa bada, bai, segurki:

- Eraman al dezakezue?
- Zer galdegin du?
- Eraman al *dezakegun* galdegin du.

Halaber baldin erlatibozkoa bada:

“Gaur egin *dezakegun* lana ez dezagun biharko utz”.

Baina baldin, esate baterako, kontsekutiboa bada zer? Edo erabat adizkiak, hizkuntza erromaniko batzuetan bezala, ahalera utzi eta subjuntibora pasa behar izaten duen perpausetakoa bada, zer? Esate baterako: “No podemos dárselo” → “No somos tan pobres que no *podamos* dárselo”. Orduan zer? Orduan ere irauin al dezake ahaleran *-n* hartuz? Bai al da euskaraz, nolazpait esan, aldi berean ahalera eta subjuntibo den adizkirik? Helburuzkoetan, esate baterako, esan al daiteke: “Dirua eman dit, auto berria eros *dezakedan*?”. (Ez naiz ari zenbait gramatikarik bere gramatiketarako asmatu adizkiez, ezpada adizki berriak asmatzen ibili gabe idatzi izan duten idazleenez). Eta baldin uste badugu baietz, esan daitekeela, zergatik Leizarragaren honako hau perpaus kontsekutibo batean?:

“Alabaina segur izanez ezen Heuskaldunak berze nazione guzien artean ezgarela hain basa, non gure lengoagez ezin ezagut eta lauda *dezagun* gure Iainko Iauna: ...”

Bistan da hor hau bezalako perpaus bat, "zuen lengoagez ezin ezagut eta lauda *dezakezue* zuen lainko launa", dela baieztapen horrekin bat ez datorren batek ukatzen duena, erantzunez: "Adizu!, ez gara hartarainoko basa, non...", eta kontsekutibo honek bihurtarazten duela ahalera subjuntibo.

Bai, baina kontsekutibo izate hutsak ez, agian. Beste baldintza bat ere bete behar da, dirudienez, subjuntibora igaro behar izateko: kontsekutibo horren aurreko perpausa ezezkoa (edo galderazkoa, etab.) izatea. ("...ez garella hain basa"); orduan hartu behar baitu mendeko perpaus horren adizkiak *-n* atzikia, gazteleraz ere subjuntibora orduan pasa behar duen bezala, goiko perpaus hartan ikusi dugunez: "No somos tan pobres, que no *podamos...*"; ez ordea baiezko beste honetan: "Somos tan pobres que no *podemos...*". Eta euskaraz ere, dirudienez, gauza bera gertatzen da, zeren baldin aurreko perpausa baiezkoa bada, orduan mendeko perpaus horren adizkiak *bait-* aurrizkia hartu behar baitu, jakina den bezala. Gutun honetanxe ditugu esandakoaren hiru esenplu:

"...ene manera halako bazen-ere, non *ezpaitzuen* irudirik-ere...".

"...hark du engendratu... halako reberenzia bat, non... ezin asko mirets *baitezakete...*".

"...halakara mansotu eta ematu izan da, non egungo egunean... predikaten *baita, ...*".

Damurik ez dut aurkitu adizkia ahaleran duen adibiderik, baina ez da dudarik lasai esan dezakegula:

"Hain goiz da, non oraintxe joan eta Zarautzen bazkal baitezakegu".

Horrelako esenpluak, hots, aurreko perpausa baiezkoa delako perpaus kontsekutiboaren adizkiak *bait-* hartzen duenak, nahi adina aurki daitezke Leizarragaren eta orduko eta geroagoko beste edozein idazlerengan. Nekezago aurkitzen dira bestelakoak, aurreko perpausa ezezkoa delako perpaus kontsekutiboaren adizkiak *-n* hartzen duenak. Gutunean ez dago halakorik. Hona bat halere Leizarragarena berarena, eta bikoitza gainera, "Adbertimendua" izena duen ondoko idaztikoa:

"ezin hel dakidigu hain munduko egitate gaitzik ez maledikziona handirik, non gure probetxutan benedikatua eta sanktifikatua *ezten*, ez hain gaitz handirik, non gure emendiotan eta gure hobeagoatik *ezten*" (*Adbertimendua*, 536. lerroa).

Eta "Adbertimendua"-ren ondoren ezarri zuen "Somarioa" delakotik harturiko bi hauek:

"Eta ezta nehor hain ausartik izateko, non hari *derron*, zergatik egiten duena hunela edo hala egiten duen" (13. lerroa).

“...ezpaitu bere burua hain bekhatore ezagutu nahi, non Redemptore prometatuaeren behar *den*” (45. lerroa).

Hauek horrela direlarik, mintza ote gaitzek bi *-n* atzizki desberdinez: alegia, zehar galderazko eta erlatibozko perpausetan ahalerari erants dakiokenaz batetik eta bestetik helburuzkoetan eta kontsekutiboetan halako atzizkirik onartzen ez, eta adizkia subjuntibora igortzen duenaz? Ala zuzenago ote da esatea, ez bi *-n* mota, baizik bi mendeko perpaus mota edo maila ditugula euskaraz, bata bestea baino mendetasun sakonagokoa dena? Airean uzten dut galdera, erantzuna dakienak, baldin inor bada, eman dezan guzcion onerako.

3. Hirugarren puntuak ez du zer ikusirik adizki honen edo haren formarekin; deklinabideari dagokio gehiago. Zer gertatzen da izen sintagma berberak aldi berean bi kasu marka edo bi atziziki hartu behar dituenen? Ipin dezagun exenplu bat.

Demagun perpaus bat osatu nahi dudala *pentsatu* aditzarekin eta, aditz horren errejimena inesiboa denez gero, honako hau diodala:

“Bart Somaliako *gerratean eta gosetean* pentsatuz ez dut lorik egin”.

Gero ordea bi inesibo horiek elkarri *eta* juntagailuz lotu ordez nahi izan dudala sartu *ez ezik*. Bistan da ez litzuzkeela bi inesiboak aldatuko: *gerratean ez ezik gosetean* geldituko litzateke. Baina hori ere atsegin ez, eta baldin sintagmari *-z* instrumentala eransten dion *gain* ezarri nahiko banu *eta*-ren ordez, nola esan beharko nuke? Lehendik *-n* kasu marka duen sintagmari nola eratxeki *-z*? Badugu euskaraz *-nz* kontsonante mul-zoa hitzaren bukaeran duen formarik, hala nola:

“Ez dakit etorriko denz”.

Gauza bera egin behar ote zaio ez hor bezala adizkiari, baizik gure izen sintagmari eta esan:

“Bart Somaliako *gerrateanz gain* gosetean pentsatuz, ez dut lorik egin”?

Leizarragak emango digu erantzuna. Honek Erreginari hau idatzi zion: Jainkoan lehendabizi, baina gero haren (Erreginaren) autoritate handian fidatuz, hartu zuela mila zalantzaren ondoan itzulpenari ekiteko erabakia. Ez zion ordea esan “Jainkoan eta autoritate handian” emendiozko *eta*-z bi izenak loturik, baizik errejimena *-z* atzizkia duen “landan” posposizioz baliaturik. Nola ordea? Ikus dezagun:

“Alabaina... azkenean, *Jainkoaz landan*, zure anhitz berthutereki-lako autoritate handian sporzu harturik, gogo egin nezan, neure ahal guziaren egitera eta...”.

Ikusten denez, inesiboaren marka galdu da eta instrumentalarena bakarrik gelditu, gazteleraz gertatzen ez dena, non biak bizi baitaitezke ondoan: “*además de en Dios*”.

4. Gutun berean bada erlatibozko perpaus bihurri bat, guri egungo egunean aditzeak ere —esateak mila bider gehiago— nekeak ematen dizkiguna. Erlatibozkoa dela norbaitek dudatan jarriko balu, hortxe dugu frantsesezko testua dudak haizatzeko. Ikus dezagun lehenik euskarazkoa:

“ezen halaz eman izan zait... orhoitzeak-ere buruko biloa latz eraziten drautan kaptibitatezko suiekzionetik ilkhiteko okasione eta moien”.

Eta frantsesez: “*la souvenance de laquelle me fait encore dresser les cheveux en la tête*”. Zertan datza kontua? Frantsesak erakusten digunez perpaus nagusiaren eta erlatibozkoaren elementuen arteko erlazioa genitiboa denean, bestela esan, erlatiboak genitiboan joan beharko lukeenean, oso gaizki moldatzen garela gaurko euskaldunok. Leizarragaren irtenbidea ezin errazagoa da, bestalde: genitiboa erabat isildu. Alegia, batetik daukagu:

“kaptibitatezko suiekzionetik ilki naiz”.

Eta bestetik:

“haren (=suiekzionearen) oroitzeak buruko biloa latz eraziten draut”.

Nola lotu biok elkarri? Bietan errepikatzen den “suiekzionea”, edo nahiago bada, hizkuntz erromanikoen kategorietan genitiboan joan behar lukeen erlatiboa, arras isilduz eta beste gabe gainerako elementuak elkar-tuz, adizkiari erlatibozko *-n* erantsiz, noski. Alegia,

“oroitzeak buruko biloa latz eraziten drautan kaptibitatezko suiekzionetik ilki naiz”.

Jokamolde horrek benedikatzen ote ditu eta on egiten honako esaldi hauek? Euskaltzaindiaren baitako hizkuntzalariei eskaintzen dizkiet, har nahiz arbuia ditzaten; neure ustez Leizarragarenaren arabera asmatu ditut, baina ez naiz ziur ongi dauden. Hona sorta bat:

“Erosteak kaltea baizik egin ez dion etxeari su eman dio”.

“Ahazteak nahigabe handiak eman dizkidan amaren kontseiluak bete nahi ditut gaurogero”.

“Etxetik jaurtitzeak pena handia eman zion semea etorri zaio berriz etxera”.

“Ameriketara joaiteak irabazi handiak ekarri dizkion laguna mila bider madarikatu du”.

Nola uka gaurko euskaldunen belarrietarako aski bitxiak direla! Horrek ez du halere nahitaez esan nahi betikoenetarako izan direla, are hegoaldekoenetarako beti izan direla. Hona exenplu bat duela ehun eta berrogeita hamar urte, gutxi gorabehera, Gipuzkoako herrixka Beizamako Erretore Felipe Agustin Otaeguik idatzia:

“An arguituco dira pensamentu loi ta ichusi, oroitzeac berac ecin eraman alaco icara ta lotsa ematen duan oriec”.

Leizarragaren pasarteaz ezagutzen ere zuela esan behar, bietan nominalizazio bera, “oroitzea”, baita genitibo isilduaren eragilea.

Beldur naiz Leizarragaren adibideak ez dituen nekezago benedikatzeko eta on egiten beste hauek, lehengoak bezala ene ingudean landuak, baina lehengoak ez bezala genitibo litzatekeenaren eragile izen arrunta dutenak:

“Aita ene laguna den mutilak jo nau”.

“Aitak dirua eskatu didan mutilari eman diot zaplatekoa”.

“Anaia zure adiskidea den neskarekin ateratzen naiz”.

“Aitarekin hik atzo afaldu huen neska ikusi diat”.

“Teilatuak loa galarazten didan etxea erosteko adina diru badut”.

“Amak ogia erosarazi didan dendako mutilagana joateko bidea erakutsiko dizut”.

5. Azkenik, zuetako inor ez gogaitzearren, puntu txiki bat. Duela hiru hilabete Maulen Oihenarti eginiko omenaldian Orpustan jaunak eta biok kalapita txiki bat izan genuen Oihenarten bertso batez. Hona haren bertsoa:

”Iaincotan bat huts iauretsac”.

Orpustanek “Iaincotan” hori inesibo pluralizat hartzen zuen; nik aldiz mugagabetzat. Lehena izatekotan formak ez zuen azalpen gehiagoren beharrik, nahiz bitxi gerta zitekeen Oihenartek esatea “Jainkoetatik” (zenbat zirela uste zuen?) bat bakarria adoratu behar zela. Bigarrena izenez gero, aldiz, mugagabe horrek esplikazio bat behar zuen ontzat hartzeko, eta eman nuen, edota ematen saiatu nintzen, esanez enetzat “Iaincotan” hori “Jainko gisa, Jainkotzat” edo antzeko zerbait zela.

Geroztik suertatu zait Euskal Filologiako ikasleei Zizeronen “De officiis” azaldu beharra eta, Parisko “Les Belles Lettres” argitaletxearen edizioan Maurice Testard jaunak eihotako hitzaurre ederra irakurtzen ari nintzelarik, hona ene begiek, zuetako askorenak baino gutxiago frantzesan trebatuek, aurkitu zuten esaldia: “il y faisait parler EN philosophes, des gens qui ne l'étaient pas” (23. or.). (Gero ikasi dut hiztegian “Parler

en soldat”, “Agir en homme” eta antzekoak gaur ere arruntak direla). Bienbitartean esan nion neure buruari: “Baldin frantsesez “il lui parle en philosophe” esan ahal badadi, agian “il lui vénère en Dieu” ere esan ahal izango duk”.

Badakit ez direla biak arras berdinak, baina bai antzekoak. Leizarraga-ren hau ere ez da arras berdina —eta okerreña da frantsesezko testuan oso bestela esana dagoela eta ez duela deus ere argitzen—, baina euskarazkoak argi pixka bat ematen ahalko digu beharbada. Hona nola dioen frantsesez: “Pour le moins ie puis mettre en avant vostre pays de Bearn”. Ez digu ezertan laguntzen. Ikus ordea euskarazkoa:

“Hunetacotzat *exemplutan* frangoqui allega ahal deçaquet çure Bearnoko herria”.

Ez dira gauza bera, berriro diot, “Iaincotan iauretsi” eta “exemplutan allegatu”, baina egungo egunean inesiboak duen baino erabilera zabalagoa erakusten digute eta nik bederen posibletzat jotzen dut Oihenartek esatea: “Jainkotan adoratu dute”, beste “Neskametan hartu dute” eta abar bezala, ez baitzaigu ahaztu behar Oihenartek berak esaten duela “zuretan hartu” honako ahapaldi honetan:

Eia bada,
Ordüa da
Suretan has siteen
Ene harzen,
Et’ oharzen
seren sordun saudeen (II, 67-72).

Aski da gaurko, batez ere baldin zuzena baino okerra, bihia baino ahotza, gehiago itzuri bazait.

NORMATIBIZAZIOARI BURUZKO ZENBAIT GOGOETA

Donostia, 1992.12.18

Juan Carlos Odriozola eta Igone Zabala

Euskal Herriko Unibertsitatea

0. SARRERA

Zuazoren (1988) lanaren sakontasunaz ez bada ere, guztion ezaguna da azken hamarkadotan euskara jasaten ari den normatibizazio-prozesua. Duela hogeitabost bat urte, euskara batua izeneko hizkuntza estandarraren oinarri morfologikoak finkatu ziren; jadanik historikotzat har daitezkeen 60.hamarkadako bilera haietan, ikuspegi geografikotik eta bai hizkuntzaren bilakera-lerroen ikuspegitik erdialdekoak diren euskalkiak, hots gipuzkera/nafarrera/lapurtera hartu ziren eredu gisa, horretarako arrazoi garbiak zeudelarik: Bilboko euskaldun-kopurua minoritarioa zelarik, hiri honek duen garrantzi demografikoa ez zen erizpide balioduna; bizkaieraren garrantzi kuantitatiboa ere, ez zen kontutan hartzekoa, euskalki horrek hizkuntz dibertsifikazioaren prozesuan zubererak bezala duen bazter-izaeragatik. Garai hartako eztabaidak alde batera utzirik, edozein modutan, deklinabidea eta aditz-paradigma finkaturik gelditu ziren.

Hamar urte beranduago, Txillardegik (1978), bere gramatikan, morfologia hutsetik oso urrun ez dauden kontsiderazio morfosintaktikoak plazaratu zituen. Liburu horretan, (morfosintaxizko) normatibizaziorako filosofia zehatz bat nabari daiteke. Batetik, ondoko bi erromantzeen egiturak ikusmiran izanik, interferentzia nabariena salatu ziren liburu horretan: euskal izenak hartzen duen determinatzaile-sistema adibidez, desbideratuz doa erromantzeen sistemarentz, *bat lun* eta *-a lel*, *le* parekaketak tinkoagotuz. Beste zenbait kasutan, euskararen barne-logikari berari begira gaur egun nabari daitezkeen puntu zuzengarriak azaldu zituen autore honek: esate baterako, mendebaldeko hizkeretan *batzu(k)* delakoaren deklinabide mugatua eta mugagabea ondo mantendu dela kontutan hartuz, deklinabide biak beren osotasunean eta bakoitza bere egoera sintaktiko espezifikoan erabiltzeko aholkua eman zen. Azken ikuspegi honetatik, lan hori ez zegoen Altuberen (1929) presuposatu linguistikoetatik oso urrun, hizkuntz ideologiak eta bi lanen metodologiak zeharo ezberdinak baziren ere: behin eskeleto morfologikoa finkatuta egonik, euskarak dituen “zauriak” zaintzeko asmoa, beti erresistentzi jarrera baten baitan. Arejitak (1982) argitaraturiko gramatikan, antzeko lerro normatibista soma daiteke, baina bizkaieraren usadioetan oinarriturik eta zabal eta sakotasun murriztagoa azaldurik.

Txillardegiren gramatika agertu zeneko urte berean, sintaxizko liburu bat atera zuen Goenagak (1978). Lan horretan, ez zegoen Txillardegirenean bezain esplizitaturik normatibazio-nahaia; izan ere, gramatika tinko horretan zehar, eus-kara orokorraz aritu zen autorea, metodologia edo eta azaltzeko era transformatzaile/sortzaileak erabiliz. Horrela izanik ere, ukaezinezkoa da *Gramatika bideetan* hori aurrerako urrats garrantzitsua izan zela: lanaren helburua euskal joskera ondo azaltzea izanik, mundutxo horretan zebiltzan askok, eutsi egin zioten liburuaren zenbait punturi, betiko zalantza egoskorrak konpontzeko; azken finean, ondorio normatibistak eragin zituela esan daiteke; adibidez, *trena Bilbora doa /Bilbora doan tren* /*Bilborako tren* pausu transformatioak azaldu zirenean, inplizitu edo eta esplizituki hauxe adierazi zen: izenlagunak eta adizlagunak hurrenez hurren izena eta aditza modifikatzen dutelarik, adizlaguna/izena sekuentzia (bakarra), hots, *Bilbora tren* ezinezkoa da. Zentzu horretan, Txillardegik eta Altubek nolabaiteko parekaketa jaso lezaketen bitartean, Goenagaren *Gramatika bideetan* hurbilago bide dago Lafitte-ren *Grammaire Basque* delakotik: lehenengoetan, hizkuntzan dauden posibilitate guztiak deskribaturik ez badaude ere, nolabaiteko abstrakzioa egin da elementu arrotzak detektatu nahirik; bigarrenekoetan ordea, hizkuntzaren posibilitate gehienak deskribatu dira, deskribatu ez dena ezin egin daitekeela inplizituki adieraziz.

Ikuspegi partzialagotik baina asmo normatibista (edo zuzentzaile) garbiez, aipatu beharrekoak dira Etxebarriak 70. hamarkadan *Anaitasuna* aldizkarian argitaraturiko artikulu-sorta, bai eta Salaburu & Kintanaren (1984) liburuxka (1) bietan, gai partzialak ikutu ziren, beti oso arazo konkretuak konpondu edo zuzendu nahirik.

Hain zuzen ere Etxebarriak zirriborraturiko lerroan, normatibizazioarekiko beste jarrera-mota bat aipatu behar da azken hamarkada honetan zehar: Euskal Herriko Unibertsitatearen inguruko edo barruko zenbait irakaslek, goi-mailako informazioa transmititzeko behar den hizkuntz tresnak mezuarekin berarekin nolabaiteko harreman biunibokoa izan behar duela asumitu izan dute, ondoko hizkuntza normatibizatuen egoerari begiratu ondoren. Beraz, horrelako mezuak transmititzeko baliogarri izango ez litzatekeen hizkera arruntaren gainean hizkuntz eredu zurrungoak ezartzen aritu dira; saio hauek, oraindik ere bukaeratik oso urrun dagoen normatibizazio-prozesu baten kontestuan ulertu behar dira: azken finean, nolabaiteko hizkuntz maila berezia gauzatzeko asmoa dago. Autore hauek hartu dituzten erabakietariko batzuek, bortxatu egiten dute hizkera arrunta, eta horixe da normatibizazio-jarrera honen funtsezko puntua; horretaz gain, harturiko erabakiak plazaratzerakoan hizkuntz maila tekniko bati begira eginda daudela argi eta garbi adierazi izan da: esate baterako, *lagunarekiko harremana* hizkera kolokialean bultzatu nahi ez den bitartean, *tenperaturarekiko harremana* egiturako asoziatibo-izenlaguna bultzatu nahi izan da, bi elementuen arteko harreman biunibikoari dagokion esangura esleituz, eta *tenperaturarekin batera, tenperaturari dagokionez* egiturak hurrenez hurren denborakidetasuna eta ikuspuntua adierazteko erabiltzea aholkatuz; lerro horretan leudeke Zabala eta Odriozola

(1) Kintanek, segitu egin du hamarkada honetako aldizkarietan lerro eta asmo bereko artikulu txikiak plazaratzen, bere lantxoak azken bolada honetan *Euskaldunen Egunkaria* eta *El Mundo* egunkarietan agertzen ari direlarik.

(1989 *a, b*), Odriozola & Cantero (1992) eta Odriozola & Zabalaren (1992) lanak, edo Ensunzarenak (1983 eta 1989).

Hizkuntza orokorraren esparrura itzuliz, Euskaltzaindiaren (1985, 1987 *a, b*, 1990) beraren gramatikak heldu zaizkigu hamarkada honen bigarren zatian. Zirriboratuak ditugun bi normatibizazio-lerroei dagokienez, Akademiarena erdian dagoela esan daiteke. Batetik, euskal perpaus bakunaren egitura (eta konposatuaren parte txiki bat) modu estentsiboan deskribaturik gelditu da, hots, Lafitte-ren lerroari jarraitu eta euskaraz esan daitezkeen gauza guztiak azaldu da: adibidez, Txillardegik bere gramatika *batzu(k)* horren bi deklinabideak egoera sintaktiko desberdinetan erabiltzea gomendatu zuen bitartean, hemen debekurik azaldu gabe *de facto* egoera nahasia azaldu zaigu. Edozein modutan, Euskaltzaindiaren barneko Euskara Batuko batzordea gaur egun erabakiak hartzen ari da abiapuntu-tzat hartu bide diren lan estentsibo horien gainean: *batzu(k)* delakoaren kasu konkretuan, baztertu egin da leku- eta denbora-kasuen deklinabide mugagabea, bestelako deklinabide-kasu guztietarako Txillardegik defendaturiko bereizkuntza defendituz (*ideia batek, bati...* mugagabeak versus *batak eta besteak, batari eta besteari...* mugatuak). Erabaki konkretuak egokiak ote diren kontsideratu gabe, bada, prozesua deskribapen estentsibo eta zehatzean oinarrituta dago; erabaki "ofizialak", hots Akademiak gizarteari esplizituki gomendatuko dizkionak, politikago datoz (abiadura horren egokitasuna eztabaidatzea ere gure helburuetatik kanpo dagoelarik).

Gauzak horrela egonik, garbi dago normatibizazio-faltaren aurrean normatibistek oso jarrera desberdinak azal ditzaketela. Jarrera-motak gainera, oso maila desberdinetako eta ugarietako faktoreei dagozkie; izan ere, hizkuntzatik kanpo-koak (beste hizkuntzen eraginak eta baita faktore sozial eta historikoak) eta barnekoak bereiz daitezke. Lan xume honetan, faktore horiek guztiak kontsideratu nahi ditugu; horretarako, kontu morfosintaktiko batzuk, eta halaber erabaki (berri) diren batzuk izango ditugu ikusmiran; horretaz gain erabakirik ez dagoenean, gauzak nondik nora joan litezkeen asmatzen saiatuko gara zenbait kasutan.

Lehenengo sailean, kanpo-faktorik gabe nekez gertatu zatekeen hainbat interferentzia ikusiko dugu; adibidez, Goenagak duela hamabost urte salatutako *Blbora autobusa* bezalako izen-sintagma bakarraren ezintasuna berrikusiko dugu, Euskaltzaindiak azalduko *zerura bidea* edo gaur egun egiten diren *temperaturarekin harremanak* ere kontutan harturik. Bigarren sailean ikusiko ditugunek, hizkuntz sistemaren ikuspegitik ez daramate bortxakeri maila bera, edo bestela, oso aurreraturik daude asimilazio-prozesuan (2): esate baterako, *asko hidrolizatu da* sekuentzia, maiz erabiltzen da izaki bakar baten gaineko hidrolizazioa oso aurreratuta dagoela adierazteko, baina beste alde batetik, zentzu hertsian soilik izaki asko hidrolizatu direla ulertu behar litzateke baliabide horretan -ikus Txillardegi (1978)-; lehenengo adiera emateko *oso hidrolizatu da* erabili behar litzatekeela dirudi, gaur egungo usadioetatik urrun egon arren. Hirugarren atalean, sail homogeneo batean ezin kontsidera daitezkeen bestelako kontu batzuk ikusiko ditugu. Laugarren sailean, aurreko sail guztietan ikusitako kasuistika barreiatua biltzen saiatuko gara, berriro ere normatibizazio-jarrera desberdinak profilatua nahirik.

(2) IKUS Rotaetxe (1988): Asimilazio-mailak interferentziaren definizioan duen garrantzia.

1. EUSKARAREN HIZKUNTZ SISTEMAK NEKEZ BAIMEN DITZAKEEN ALDAERAZPENAK

1.1. Adizlagunen eta izenlagunen arteko alternantzia

Kontu honi dagokionez, bi ikuspuntu hauta daiteke normatibizazioaz ari garenean. Alde batetik, Goenagak (1978) aipaturiko **adizlaguna + -ko → izenlaguna** formula erraztutik abiatutik, oso ohizko ez diren sozietibo, elatibo eta neurri batez hiru adlatiboen erabilera bultzatu da hizkuntza teknikoan behintzat -ikus Odriozola eta Zabala (1992)-. Hori dela eta, garrantzitsua da (batez ere maila kultuetan) adizlagun eta izenlagun horien jatorrizko edukin semantikoak ondo finkatzea, baina esparru horretan bide dauden arazoak hirugarren sailean ikutuko ditugu. Beste alde batetik, euskararen muinari dagokion kontu sintaktiko bat dugu aztergai hemen: ondoko hizkuntzen **izena + preposizioa + izena** sekuentzia (*soluciones para la ecuación de segundo grado*), modu intuitiboan unitate independente dela esan daiteke (3). Gauzak horrela izanik, sintagma horiek berdin erabil daitezke perpaus arruntetan aditz-sintagmatik kanpo, edo inolako aditzik ez duten egituretan, hala nola izenburuetan (*2. tema: Pérdidas por altas temperaturas*), ekintza publikoetan funtzio deiktikoa izaten duten adierazpideetan (*¡Solidaridad con el pueblo Palestino!*) eta irudi edo argazkien oinetan (*Figura 2. Método para la determinación de proteínas*).

Euskararen kasua, ordea, oso bestelakoa da: erromantzeetan preposizioek duten funtzioa, deklinabide-markatzen hartu ohi diren morfema dependente batzuek betetzen dute euskararen kasuan; horrela sortezatzen diren egiturek, aditza modifikatzen dute, izenaren osagarriak edo modifikatzaileak itxuratzeko balio ez dutelarik. Aditzik gabeko egituretan adizlaguna erabiltzea, bada, zeharo agramatikala da; horrela izanik ere, zenbait hiztunek euskararen kasu-markei preposizio erromanikoen ezaugarri sintaktiko eta prosodikoa esleitzen bide dizkiete, eta horrela, posibletzat jotzen dituzte aditzik gabeko **adizlaguna + izena** sekuentziak (*Herri palestiniarrarekin elkartasuna*); horretaz gain, **izena + adizlaguna** (*Elkartasuna herri palestiniarrarekin*) eta trakets samarrak diren **izena + izenlaguna** modukoak (*Elkartasuna herri palestiniarrarekiko*) igortzen dira. Gauzak laburtuz bada, aditzik gabeko *Bilbora autobusa* ezezik, bestelako adizlagunetako *Herri palestiniarrarekin elkartasuna* bezalakoak ere onargarri ez direla esan liteke. *Elkartasuna herri palestiniarrarekin* sekuentzia alderantzizkatuaren kasuan, garbi samar dago bi sintagma desberdin dagoela (eta agian, bi elementuen arteko koma jartzeko aholkua eman liteke hain zuzen ere bi egituren presentzia garbi adierazteko); inguruko bi hizkuntza erromanikoen ordena, horixe da, eta euskal hizkuntzak ere, baimentzen du nola edo hala. Edozein modutan, gogoratu beharrekoak dira Euskaltzaindiak azaldu dituen *Xoxotera bide* moduko egiturak. Beraz, adlatibo eta *bide* izenen arteko harreman estua nabari daiteke (4), baina bestetik ikusi egin beharko litzateke honelako egituretako *bide* izenak edozein deklinabide-marka har dezakeen, ala soilik leku edo denborazkoak bereganatzen dituen;

(3) Ikuspegi teoriotik sintagma bakar bati dagokiola esango da, beraren barneko elementuen arteko pausa prosodikorik ezin egin daitekeela jakintzat emanez.

(4) Maila teorikoan, harreman subkategoriale dela esan ohi da, hots, aditz horrek hautatu egiten du adlatibo-kasua daraman izen-sintagma.

azken hau izatekotan, ez leudeke oso urrun *-ri buruz* edo *-ra /-ri begira* moduzkoen esparrutik. Zer esanik ez, **izenlaguna** + **izena** sekuentzietan dauden izen askok, ez dute elkarrekiko harreman estu hori edozein leku- edo denbora-markarekin, eta benetan sartu den eragin arrotza, *herri palestiniarrarekin elkartasuna* modukoak maila prosodikoan sintagma bakartzat hartzea da. Bultzatzeko egiturak, bada, *herri palestiniarrarekiko elkartasuna* modukoak izan litezke, Odriozola & Zabalaren (1992) lanean esan denaren arabera, *herri palestiniarrarekin izan behar genukeen elkartasuna* erlatiboekiko parekotasuna jadanik Salaburu & Kintanak (1984) adierazi zutelarik.

1.2. Izenondoaren kokapena

Odriozola & Canteroren (1992) lanean, gaur egun nolabaiteko bizia duen interferentzia bat deskribatu da: euskal izenondo kalifikatzaileak (5), kokagune bakarra dauka, izenaren eskubialdekoa alegia. Gaur egun ordea, zenbait hiztunek, ez dituzte morfologikoki bereizten izenondoa eta izenaren ezker aldean kokatzen diren bestelako elementu batzuk: a) *-ko* daramaten izenlagunak, b) izenlaguntzat jo litezkeen *-tar* atzizkidunak, c) izenondo izan arren maiztasun handiz izen modura erabiltzen diren *-tzaille*, *-garri* eta bestelako atzizkidunak. d) Elkarketeko lehenengo izenak, *»* / aldaketa fonetikoa jasaten du (6), hiztunak izen hori izenondoaren egitura morfologikotik hurbilago ikus dezakeelarik (*euskal hizkuntza* ondo badago, *sozial arazoa* ere onesten da). Hizkuntaren barneko kompetenziari dagokion bereizmen-ezintasun horri, beste faktore batzuk gaineratzen zaizkio seguraski; berain artean hauexek: batetik, ondoko bi erromantzeek kokapen biak onartzen dituzte (funtzio pragmatiko desberdinak lortuz); bestetik, *azken* eta *frantses*, *ingeles* moduko berbak izenondo, izen, ala zenbatzaileak diren morfologikoki bereizi ezin izateaz gain, izenaren ezker aldean koka daitezke.

Kontu guztiok, jakina, aipaturik daude eskutartean izaten ditugun gramatiketan, baina guztiei batera ikuspegi orokorra eman gabe eta guztiek batera hizkuntza ezin baimen dezakeen kokapen hori sorterazi dutela esplizituki esan gabe. Komeni liteke bada, horrelaxe azaltzea: euskal izenondoa, hau da, atzizkirik gabe izen baten ondoan jarriz beraren ezaugarri bat adierazten duen berba, izen horren eskubialdean kokatu behar da ezinbestez. Ezker aldean kokatzen direnak, atzizkiren bat daramate edo zeharo murrizta den (hots, hitz solte batzuek osoturik dagoen) esparru bati dagozkio; atzizkidunak, eskubialdean ere, koka daitezke.

(5) Kalifikatzeileak diogunean, izaki baten ezaugarri bat adierazten duela esan nahi dugu. Horrexetan datza hain zuzen nahasketaren arrazoirik garrantzitsuenetako bat: izan ere, izenlagun batzuek, ezaugarriak adierazten dituzte izenondoek bezala. Kontuaren ikuspegi teoriko baterako, ikusi Eguzkitza (1990).

(6) Elkarketa zaharretan behintzat.

2. ASIMILAZIO-PROZESUAN DAUDEN ALDAERAZPENAK

2.1. Izen-, izenondo- eta aditz-modifikatzaileak

Esparru orokor hau, ohizko gramatikez gain, Odriozola & Zabalaren (1992) lanean deskribatu da hizkuntz maila teknikoaren ikuspegitik. Izan ere, maila horretan bereziki garrantzitsua da euskarak baimen ditzakeen izen-sintagmaren mota guztien barne-egitura normatibizaturik egotea: izen-sintagmaren gunea, magnitude fisiko baten izena izango da; gunee horrek, zenbait kasutan izenondo baten modifikazioa jasaten du (*indar handia*), baina maiz izenlagun bat hartzen du bere ezker aldean; izenlagun horren gunea, neurri-unitate baten izen arrunta da eta bere aurrean zenbatzaile mugatu bat kokatuko da (*5 dinatoko indarra*). Hemen, ezin jaso dezakegu aipaturiko lan horretan eskainiriko kasuistika guztia; kontsidera dezagun, hala ere, bertan azaldu diren normatibizazioarekiko jarrera eta erizpideak:

a) *Mucho-a, muchos-as, muy* versus *oso, askotan, asko*

a1) *Muchos-as /asko*.

Gaztelera (frantsesak edo ingelesak ez bezala), erro bereko hitzak erabiltzen ditu izen zenbakarriak zenbakitzeko (*muchas dinas*), ez-zenbakarriak kuantifikatzeko (*mucha fuerza*), aditza modifikatzeko (*polimerizarse mucho*) eta halaber izenondoa modifikatzeko (*muy termoestable*). Jadantik Altube (1929) eta Txillardegik (1978) salatu zuten, euskararen izen zenbakarriak eta ez-zenbakarriek oso izen-sintagma ezberdinak onartzen dituzte jatorriz, eta ez litzaioke eutsi beharko gaur egun hedatuz doan nahasketari: *asko* eta *gutxi* izen zenbakarrien zenbatzaile zehaztugabeak dira (*kategoria funtzional asko, molekula gutxi*).

a2) *Mucho-a /handia* (eta ez *asko*)

Txillardegik (1978) eta Salaburu & Kintanak (1984) garbi azpimarratu dutenez, izen ez-zenbakarriek, *asko* hartu gabe *handi, txiki, luze* edo *labur* hartu behar dute (esana dugunez gaztelera *mucho /mucha* egiten delarik). Odriozola & Zabalak (1992), gainera, izen ez-zenbakarrien artean esparru espezifiko bat osotua duten ez-zenbakarri neurgarriak aipatu dituzte, likidoen izenena hain zuzen. Hauek, zenbakarriek bezala jokatzeko dute sintaktikoki eta *azido sulfuriko asko, korhidriko gutxi* eta halaber *esne gehiago* modukoak egiten dira. Oso garrantzitsua da beraz *molekula asko* edo *klorhidriko gutxi* ondo eta (euskal sisteman) *indar gutxi* gaizki daudela esplizitatzea: hizkuntz maila arruntean, zer esanik ez, indarrari buruz entzule/irakurleak duen ezaguera extralinguis-tikoa ez da aldaeraziko zenbakarriei dagokien zenbatzaile bat erabiltzeagatik, baina maila teknikoan, hizkuntz sistemaren mugikortasun hori onartezina da, **zenbakarri/ez-zenbakarri neurgarri** oposaketa baliabide linguistiko nahastezinen bidez adierazi behar (eta ahal) delarik. Izan ere, irakurle/entzule (ez- aditu)ak, segurtasunez jakin behar du *asko* ikustekotan zenbakarriez edo likidoez ari dela eta *handi /altu* egotekotan bestelako (magnitude) zenbakarri neurgarriez ari dela (7).

(7) Goenagak komunikazio pertsonalean sistemaren nolabaiteko asimetria gogoraerazi digu: *?ke asko/ke handia baina + ke / ke gutxi*.

a3) *Mucho laskotan* (eta ez *asko*)

Gazteleraren *mucho, poco, más, menos* direlakoak aditzaren nolabaiteko denbora-modifikatzaile izan daitezkeen bitartean, euskaraz horrelakoak itxuratze-ko *askotan, gehiagotan, gutxiagotan* daude eta kasu hauetan *asko* eta abarrekoak gutxienez trakets gertatzen dira:

Kasu asko aztertu dugu /kasuistika zabala aztertu dugu

Lehenengo kasua, askotan /sakonki aztertu dugu; bigarrena berriz, behin /gainetik

a4) *Muy oso* (eta ez *asko*)

Muy delakoak bai partizipioa(ren intentsitatea) bai izenondoa modifika dezake. Horretaz gain, *mucho* delakoak edozein adizki(ren intentsitatea) modifikatzen du. Euskaraz, soilik *oso* erabiltzen da izenondo garbiak eta partizipioak modifikatzeko (*oso handia /polimerizaturik*), baina aditzaren intentsitatea modifikatzeko, hedatu samarra da *asko*, eta egokia den *oso polimerizatu da* erabilera, galduz doa azkarki. Hauxe izango litzateke maila arruntean dagoen elementu baten "promozioa" aholka daitekeeneko kasu bat: Maila arruntetan ezezaguna izan arren, *asko* delakoaren erabilera onartezin gertatuko litzateke maila kultuan (gaizkiulerturik sorteraiziko ez balu ere).

b) Izen ez-zenbakarriek kasuistika konplexuko izen-sintagmak sorteraiz ditzaketela adierazi da Odriozola & Zabala(ren) (1992) lanean. Bertan, adibidez, *matraze bat azido sulfuriko* egituraren ez- egokitasuna azpimarratu da maila teknikoari dagokionez: alde batetik, egiturak berak duen kutsua maila teknikoak behar duen neutralitatetik kanpo dago; beste alde batetik, arazo larriago dago: *botila bat esne* egiturak bolumenaren aldetik daraman zehaztasun-falta (in)konszientea, onartezina da maila teknikoan. *Dozena bat voltio* edo *pare bat elektro* moduko egiturak ere, baztergarrizat hartu dira neutralitate-falta beragatik; beste-lako multzo-izeneko egiturak ordea (*milioi bat watio*), egokitzen jo dira. Azkenik, gaur egun *ur baso bat* ura eskatzeko erabiltzea ohizkoa bada ere, *entzima-matraze bat* moduko egitura (teknikoak) soilik ontzi(- mota) bat adierazteko gomendatu da, maila kolokialeko anbiguotasunetik alde egiteko.

2.2. Galdegaia

Euskal galdegaiak, normatibizioarekiko jarrera berri batzuen adibidea eskain diezaguke. Autore asko aritu dira kontu honetaz sakonki. Lehenengo talde batean (8), Altube (1928), Arejita (1982) eta Txillardegi (1978) koka litezke; azken biak, lehenengoaren lerroari jarraitu zaizkio, osotu samarra den galdegai-eskema bat azalduz eta aholkatuz; horrela ba, kontu honekiko jarrera normatibista esplizitua izan da. Bigarren talde batean, Goenaga (1978) eta Mitxelena (1981) aipatuko genituzke; berauek, ez dute ukatu aurrekoek proposaturiko eskema, bai ordea

(8) Ikuspegi teorikoagotik aritu diren Azkarate (1981) eta Ortiz de Urbina (1986), alde batera utziko ditugu lan honetan.

erlatibizatu: beraien hitzetan, soilik elkarrizketako galdera/erantzun zuzen eta laburretan beteko litzateke eskema hori; istorioak kontatzen direnean elementu guztiak ezezagunak izanik, gainera, ordena aske samarra egiten dela adierazi dute. Osaren (1990) lana, azkenik, euskararen hitz-ordenaz egindako lan deskriptibo/teoriko sakonena dugu; eskutartean ditugun normatibizazio-kontuei dagokie-nez, euskararen sintaxi orokorrean Goenagak (1978) edo Lafittek (1944) egin dutenaren parekoa izango litzateke hau.

Lan hauek guztiok kontutan harturik, Zabala & Odriozolak (1992), osotu egin dute galdegai posible guztien eskema orokor bat, zenbait gogoeta berri gaineratuz:

a) Nolako hizkuntz mailatan erabiltzeko den kontsideratzerakoan euskal autoreak ados ez badaude ere, galdegai-sistema honela osotuko litzateke, inon eta inoiz osoturik egotekotan:

a1) Galdegaia, perpausean ematen den informazioaren artean garrantzi handiena eman nahi (edo behar) zaiona da. Ez da zertan informazio berriarekin guztiz identifikatu behar.

a2) Galdegaia, elementu nominala denean, aditzaren aurrean kokatzen da. Batzuetan, marka bereziak ere, har ditzake: izenordain intentsiboak eta $-(x)e$ hizkia

a3) Galdegaia aditzaren baieztapena denean, bi kasu bereizi behar da: adizki sintetikoen kasuan, *ba-* aurritzia gehitzen zaio adizkiari eta adizki perifrastikoa denean, perpausaren hasierara eramane edo tonu-aldaketa (=koma) egiten da beraren aurrean, bestelako elementuetatik banatzeko.

a4) Galdegaia aditzaren ekintza denean, beste bi kasu gerta daitezke: adizki sintetikoen aurrean, dagokion partizipioa jartzen da (9) eta perifrastikoen kasuan, *egin +aspektu-marka* tartekatzen da partizipio eta laguntzailearen artean.

a5) Ezeztapena adierazteko, laguntzailea (edo adizki sintetikoa), aurreratu egiten da ez partikularen atzean kokatzeko (10). Ezeztapenaz gain beste elementu bat nabarmendu (edo agian “bigarren mailako” galdegai bihurtu) nahi denean, laguntzaile eta adizki jokatu gabearen artean tartekatzen da elementu hori.

b) Mintzagaia, perpausaren hasiera absolutuan kokaturik eskainiko den informazioaren baldintzapenak finkatzeko balio duen elementua da (bukaera absolutuan ere koka daitekeelarik); ez da zertan informazio ezagunarekin guztiz identifikatu behar. Mintzagai batzuk ez dira modu nabarian markaturik agertuko; beste batzuek, pausa bat hartuko dute atzean galdegaitik bereizteko, eta nolabaiteko kontrastea emango dute aditzera (mintzagai kontrastiboak). Mota horretako

(9) Mota honetakoek, hots *ibili dabil* modukoak, marginal semarrak dira; horren aurrean ere, jarrera desberdinak soma daitezke: aukera bat, bere marginalitatean utzi eta -behar den lekuetan- gauza bitxi modura aipatzea izan liteke. Zabala eta Odriozolaren (1992) jarrera, beste bide batetik doa: forma marginala berreskuratu eta euskara orokorrean dauden beste baliabide guztiak batera galdegaiaren eredu osotu bat itxuratzea.

(10) Ikus bedi Lakaren (1990) tesia, zeinak ikuspegi teorikoaz gain euskal ezeztapenaren deskribapen interesgarria baitauka.

mintzagaiek, izenordain intentsiboetan, *ere* partikulan edo aditzaren errepikapenean oinarrituriko baliabide bereziak gauzatzen dituzte: *guk geuk, beste hipotesi bat itxuratu dugu; legea itxuratu, Newton-ek itxuratu zuen; jokatu gabeko perpausek ere, badute kanonikoki kasuz markaturikko argumenturik.*

c) Perpaus osoan garrantzi txikien duen elementua, hots ezagunena delakoan igortzen dena, aditzaren atzetik doa, eta geroago ikusiko dugunez, ezaba daiteke zenbait arazo estilistiko konpontzeko.

d) Ipuinak edo "pasadizuak" kontatzen direnean elementu guztiak ezezagunak izanik autore batzuen usteetan ordena askea da, baina ez dirudi mami konplexuko testuak itxuratzekean horren askatasun handirako joera dagoenik ez eta askatasun horrek deskodifikazioa segurtatu edo erraztuko lukeenik. Zenbait kasutan, gaztelaren edo frantsesaren eragina izan liteke orden aldakortasunaren errudun. Maila kultural testu idatzietarako eta bereziki maila teknikorako, aurreko eskema mantentzea komeni litekeela proposatu da Zabala & Odriozolaren (1992) lan horretan. Proposatutako ereduan, ordea, badago zirrikito bat: galdegai-sistema tinkoa bada ere, zenbait kasutan galdegai bat baino gehiago hauta dezake idazle/hiztunak, egoera pragmatiko bakar baten aurrean egonik ere. Beronek, nolabaiteko askatasuna eskaini dezake, baina lan horretan adierazi denaren arabera, kongruenteago (eta euskararako onuragarriago) bide da hizkuntz maila batetik bestera sistemako elementuen artean hautaketa desberdinak egiten direla pentsatzea, inolako sistemarik ez dagoela edo sistema finkatu gabeko zenbait egoeratan soilik betetzen dela pentsatzea baizik.

2.3. Perpaus konposatuen hitz-ordena

Jadanik Etxebarriak (1977-78) zirriborraturiko bidetik aurrera joanez Zabala & Odriozolak (1992) adierazi dutenaren arabera, kontu honetan, hiru faktore sintaktiko desberdinek hartzen dute parte euskararen barne-ikuspegitik, haietaz gain bi erdarek ere nolabaiteko eragina dutelarik: lehenik, perpaus menperatua ez zatikatzeko eta atzizkidun adizkia bukaeran jartzeko joera kulturala aipatu behar da. Joeraz baino haruntzago, lege modura eman dute Altubek (1929) eta Arejitak (1982). Bigarrenik, ezezko perpausetan gertatzen den *ez + aditza* sekuentziaren aurrerapen ezaguna gogoratu behar da. Azkenik, fokalizazio eta topikalizazioari dagozkion fenomenoek hartzen dute parte auzian. Zabala & Odriozolaren (1992) ideiak, honela labur daitezke:

a) Atzizkidun adizkiaren kokapenari dagokionez, joera hori ia araua da idatzitako testu landuetan eta hedatu samarra da mintzaera landuetan. Zenbait baldintzapean semantiko betetzen denean, arau hori ia halabeharrez bete behar dela esan liteke. Bestalde, araua ez betetzeak ondorio agramatikalik ez dakarren arren, gaizkiuletueterako arazo larriak ekarriko lituzke deskodifikazio zaila duten goi-mailako testuetan: *hutsik dagoenean aspektu-sintagmaren burua, goratu egiten da aditza bezalako formek, aspektu-sintagmaren burua hutsik dagoenean, goratu egiten da aditza delakoek baino deskodifikazio zailagoa dute, gramatikaltasun edo estiloari buruzko kontsiderazioak egin gabe ere; berez, menperatuaren elementu bat bere perpaus-"mugetatik" ateratzen denean, entzule/irakurleak ardura han-*

diagoa jarri behar du elementu hori menperatu ala nagusiari ote dagokion finkatzeko, zenbait kasutan segurtasunez jakiterik ere ez dagoelarik.

b) Ezeztapenean gertatzen den *ez + aditza* sekuentziaren mugimendua, aurreko arauaren aurka doa nolabait, eta nolabaiteko zalantza nabari daiteke idazle/hiztunen artean. Hemen ere, arau zurrundetara heldu gabe, eta Zabala & Odriozolaren (1992) lerrotik aurrera joanez, zenbait aholku eman daiteke ahalik eta deskodifikazio-arazo gehien ekiditeko eta, jakina, euskarak bereak dituen joerak apurtu gabe jokatzeko:

b1) *-(e)la* atzikia daramaten menperatuetan, ezeztapenaren aurrerapena guztiz hedatua da edozein hizkuntz mailatan eta beraz, ez dago kontrakoa esaterik (11).

b2) Zeharkako galderak itxuratzeko erabiltzen den *-(e)n(entz)* atzikiaren kasuan, elementuren bat atzizkidun adizkiaren atzean jartzea hedatu samarra da, baina ez bide dago deskodifikazio-arazo larriegirik atzikiaren araua betetzen ez denean (agian nagusia oso mota definitukoa izanez bi perpausen arteko mugak oso garbi sentitzen direlako). Ez da beraz zertan “ezarri” behar atzikiaren araua, baina beharbada *ezaguna da animalia horien lerro ebolutiboa zein den forma, ezaguna da zein den animalia horien lerro ebolutiboa* forma baino apur batez landuagoa da.

b3) Deklinabide kasu-marka daramaten beste atzizkien eta *-(e)la(rik)* atziki adberbialaren kasuetan, ezeztapenaren aurrerapenak oso trakets sentitzen dira esparru kulturetan eta beraz, ez egitea gomenda liteke; izan ere, antzeko zeozer gomendatu du Arejitak (1982), atzizki menperatzaileen artean egoera desberdinak daudela bereizi ez badu ere:

Abiadura metodo horren bidez kalkulatzen ez denean, zailtasunak azaltzen dira (ez abiadura ez denean kalkulatzen metodo horren bidez, zailtasunak azaltzen dira).

Abiadura metodo horren bidez ez kalkulatzea komeni da

c) Topikalizazio/fokalizazio fenomenoak, bere indarra du auzi honetan, aurreko sailean aipaturiko orden arau batzuk apurtezinak baitira edonolako perpaus nagusi edo menpe-ratuan. Izan ere, aurrean trakets modura aipatu ditugun *metodo horren bidez kalkulatzerakoan abiadura* modukoak, hirugarren faktore honi zor zaizkio kasu askotan. Bestela esanda, bi arauak gatazkan sartzen direnean, zenbait hiztunek topikalizazioaren “alde” egiten dute, azken finean arau

(11) Zenbait murriztapen jar liteke ordea, perpaus nagusi eta menperatuen arteko kontaktu-guneei dagokienez: Nagusiarekiko (ezkerraldeko) kontaktuan dagoen elementua menperatuaren subjektua denean (*esana dugu aditza ez dela goratzen kasu horietan*), edo bestelako elementua denean (*esana dugu ez dela goratzen kasu horietan*), deskodifikazioa ez da zaila eta beraz, bultza daiteke horrelako ordena. (Eskubialdeko) kontaktuan dagoena menperatuko bestelako elementu bat denean (*aditza ez dela goratzen kasu horietan esan dugu*), oso perpaus traketsak lortzen dira, ez baitago oso garbi kontaktu-sekuentzia (arrotz) horrek zernolako ezaugarri prosodikoak dituen; gainera, kontaktuan dagoen elementua (*kasu horietan*) bi perpausen artean eskegita dago, batari (*kasu horietan ez da goratzen*) ala besteri (*kasu horietan esan dugu*) esleitu behar ote zaion garbi ez dagoelarik.

horren funtzioa garrantzitsuagoa baita: zenbait kasutan atzizkiaren araua betez gero esaldia zeharo desitxuratzen duen topikalizazio ez-egoki bat lortuko litzateke eta hori ekiditeko, topikalizatua ez den elementua atzizkidun adizkiaren atzean jartzen da. Aipatu ditugun hiru arauen artean (agian funtzio estaliena edo garrantzi txikiena izateagatik) arriskuan dagoena atzizkiarena da eta horregatik, topikalizazio/fokalizazioaren arauak eta atzizkiaren araua batera bete ahal izateko konponketa (estilistikoa) bilatzea interesgarri izan liteke (12).

3. BESTELAKO KONTU BATZUK

Sarreran esan dugunez, hemen ikutuko diren puntuak ez dira euskararen zauri larriak; hizkuntz sistemak ondo samar onar lezake honelako aldaerazpenen eragina, baina hor, bestelako faktore batzuk kontsideratu behar dira: aldaerazpenak finkatu egingo balira, sistema ez lirateke bereziki minduko, baina gertatzen ari diren aldaerazpenak, ez dira guztiz trinkoak oraindik, eta zenbait idazle/hiztunek guztiz bereganaturik dituzten bitartean, bestelako batzuek nolabaiteko erresistentzia erakusten dute oraindik; beti bezala, gaizkiulertuak eta deskodifikazio zailak dira egoera diasistematiakoaren ondorio.

Zer esanik ez, honelako kontuen kasuistika oso zabala da eta normatibizazio-jarreraz ari gareneko lan honen esparrutik kanpo dago kontu horiek guztiok biltzea. Dena dela, garrantzi handi samarra duten bi esparru desberdin gainbegiraturako dugu hemen, jadanik plazaratu diren jarrera horiek aztertuz: 31 sailean, zenbatzaile mugagabeen esparrua ikutuko da (13); 32.ean, bestalde, edukin semantikoarekin zerikusirik duten puntu ugarietarikoz batzuei helduko diegu arin batean.

3.1 Zenbatzaileak

3.1.1. *Bat* zenbatzailea eta *-a* mugatzailea

Eskutartean ditugun gramatikan -Txillardegia (1978), Goenaga (1978), Euskaltzain-dia (1985)-, garbi samar adierazita dago izen-sintagmak eraman ditzakeen determinatzaileen sistema gaztelaren eta frantsesaren sistemetatik oso ezberdina dela. Kontu honetan, beste askotan bezala, Txillardegirena da jarrerarik gogorrena, *bat* delakoaren esparrua ia soilik zenbatzaile mugatu modura erabili behar dela esanez. Bigarren autoreak eta Akademiak, gehiegizko erabilera berberak salatu nahi izan dituzte (*haizea altxatu zen* eta ez *haize bat altxatu zen* ; *etxe*

(12) Posibilitate bat hauxe izan liteke: menperatuaren esparrutik atera nahi den elementua, garrantzi txikienekoa da, hots, ezagunena da alde zurretik, eta beraz, problematikoa den esalditik ezaba liteke: *modu horren bidez kalkulatzerakoan abiadura, faktore ugari hartu behar dira kontutan* egin beharrean, *metodo horren bidez kalkulatzerakoan, faktore ugari hartu behar dira kontutan* egin daiteke.

(13) Gogora bedi 21 sailean ere, zenbatzeile batzuk aztertu ditugula. Han ikusitako arazoak, ordea, askoz ere alderazpen bortitzak ekarri dizkiote euskarari: hitz bitan esanez, *haize asko* izen-sintagmak, euskal sistemarekiko "bortizkeria" handiagoa darama, *etxe polit* batean *bizi naiz* edo *idazlumearekin idazten dut* perpausetako izen-sintagmak baino.

politean bizi naiz eta ez etxe polit batean bizi naiz), baina *bat* horri nolabaiteko zenbatzaile mugagabearen balioa onartuz eta *bat* eta *-a* direlakoan arteko banaketa nonbait profilatuz. Lerro beretik apur batez aurrerago joanez, Odriozola & Zabala (1992), bi elementuen kasuistikan sakontzen saiatu dira, zenbait erabilera traketsen "konponketa" edo baliabide egokiago eskainiz (14); izan ere, autore hauek adierazi dutenez, *bakar bat eta edozein* esanguren arteko bereizkuntza kontzeptuala, zeharo garrantzitsua da hizkuntz maila teknikoan, eta ahal den neurrian, bereizkuntza kontzeptual hori *bat /-a* bereizkuntza morfosintaktikoari egokitzea komeniko litzateke, maila teknikoan mezuen transmisioa segurtatzeko.

3.1.2. Zenbatzaileen deklinabidea: *Bat /batzu(k)*

Txillardegik (1978), garbi bereizi zituen zenbatzaile hauen bi deklinabideak: multzo baten elementuetariko *bat* adierazi nahi zenean, deklinabide mugagabea erabiltzen zen eta erabiltzen da gaur egun zenbait tokitan (15); hortaz, horrelako egoeran mugagabea mantendu behar litzatekeela adierazi zuen autore honek. Beste alde batetik, *bata eta bestea* moduko baliabideetan, deklinabide mugatu singularra egiten da euskara orokorrean, inolako normalizazio-ahaleginik behar ez delarik. Autore berak eta geroago Euskaltzaindiak (1975) ere, leku- eta denbora-kasuak zenbait lekutan (edo agian leku gehienetan) mugatu modura egiten direla adierazi dute. Euskaltzaindiak (1985), bere aldetik, kontuaren aurrean har daitekeen bi jarrera posible azaldu du: *de facto* gehiengoaren egoerari eutsi eta leku- eta denbora-kasuak edozein egoeratan beti mugatu modura egin, ala bestela mugagabe eta mugatuaren oinarri linguistiko/logikoak mantendu. Euskaltzaindiaren barneko Euskara Baturako batzordea (1991), azkenik, lehenengoaren alde makurtu da, aurreko kontsiderazio guztiak egin eta gero literatur tradizioaren bilakaera goioan hartuz (16).

3.2. Zenbait kontu semantiko

Guztion ezagunak dira hitzen esparru semantikoetan euskarak jasan duen, jasaten ari den eta zalantzarik gabe etorkizunean jasango dituen erosio eta desbiderapen semantikoak. Izan ere, ikuspegi orokorretik ez dago endakapen-

(14) Kasuistika osoa hemen jasotzea ezinezkoa bada ere, hone hemen zirriborro bat: a) Zenbakia: *irudian, puntuak ez ditugu lerro (bakar) batean kokatu*; b) Saillapenak: *F, aplikazio jarraia da* (ez *F, aplikazio jarrai bat da*); c) Baieztapen orokor edo kategorikoak: *Etniaren kontzeptuak, faktore objektibo eta subjektiboak daramatza bere barnean* (ez *faktore subjektibo batzuk*); d) Katetoria ezagun baten elementu ez-diferentziatua: *Biz F(x) edozein funtzio jarrai* (eta ez *funtzio jarrai bat*); e) Elementu baten determinazio edo kalifikazioa: *Ehunen pisuak bilakaera paraleloa erakutsi du* (eta ez bilakaera paralelo bat); f) Multzo baten partaidetzat har daitekeen zehaztu gabeko elementua: *Lirika mozarabea, jartxa-sorta batez osoturik dago*.

(15) Kontutan har bitez iparraldeko euskalkietako deklinabide mugagabe estandarra, eta bizkaieraz, adibidez, *baten* inesibo mugagabe zaharra.

(16) 13Odriozola & Zabalaren (1992) lanean, azkenik, jaso (eta onartu) da behin betirako erabaki hori, beharbada beste aukerak ondorio pedagogiko hobekoak izan zituzkeela azaldu eta gero.

-prozesu horren aurrean inolako jarrera zehatza hartzerik: Hitzez hitz borrokatu behar litzateke (eta borrokatzen ari da) desbiderapen ageriak daudenean. Ikus bitez adibidez Etxeberriak (1977-78) edo Salaburu & Kintanak (1984) azalduko frantsesa jakin (ez ezagutu), eskubiko alderdi batek garaitu (ez irabazi), itsasotik lehorra (ez lurrera), jertze berdinak /jertze bera,... Zenbait desbiderapen semantiko ordea, hitz bakar baten esparrutik haruntzago doaz: horrelako desbiderapena jasaten ari diren elementuek esanguraz gain funtzio gramatikal bat daramaten neurrian, beraien gaineko aldaerazpenak izen baten gaineko aldaerazpen semantiko hutsak baino askoz ere eragin (biderkatzaile) handiagoa izango du hizkuntz sistemari. Mota honetako aldaerazpenekiko hurbilketa bat egingo dugu sail honetan: 321.ean, gazteleraren preposizioen balio anizkoitzak euskarari duen eraginari emango diogu gainbegirada bat. 322.an, erdal juntagailuen zeregina izango dugu aztergai (17).

3.2.1. *Gazteleraren preposizioek eraginiko interferentziak*

Sistema preposizional erromanikoak, oso kasuistika korapilotsua dauka, preposizio bakoitzaren esangura/funtzioak finkatzeko unean. Euskararen gaineko eraginari gagozkiola, modu orokorrean defini daiteke interferentzia: erdal preposizio batek dituen adiera/ erabilera guztietatik bat, deklinabideko marka zehatz baten bidez betetzen da euskaraz; aldaerazpen-prozesua, beti gertatzen da berdin: erdal preposizioak dituen beste adiera/erabilera guztiak lehenengo adieraren parekoa den euskal kasu-markari esleitzera jotzen da, bestelako baliabide guztiak gero eta gutxiagotan erabiliz. Honelakoetan salatu behar denak, bada, azalpen zaila dauka, zeren eta parekaketa indibiduo edo komunitate elebidunaren fenomeno sikolinguistiko inkonsziente bati baitagokio nonbait, eta sasiparekaketa egiten denean, egiten duen hiztun/idazlea edo komunitatea ez da izaten errudun, interferentzia “eginda” heltzen baitzaio bere hiztun denborakideengandik edo aurreko belaunaldietatik. Darabilgun adibide bat korapiloa askatzeko: *boligrafoarekin idaztea* esaten duten askok, kompetentzia sintaktiko garatua dute eta euskara ondo samar edo guztiz ondo erabil dezakete. Baliabide okerra, euskara osasuntsu

(17) Ez ditugu kontsideratuko hemen “interferentzia semantiko” direlako horien inguruan dauden beste arazo-mota ugari: Lehenik, erdal *suponer, seguir, encontrar* edo *dar(se)* bezalako aditzek euskal esparru semantikoetan duten eragin semantikoa (eta sintaktikoa) kontsidera liteke: *ondo dagoela suposatu* dugu baina *aldaketa garrantzitsuak ekarri ditu* (eta *ez suposatu ditu*). Bigarrenik, beste normatibizazioarekiko jarrera-mota batez mintza gintzeke, aditz-familien barnean dauden esanguren banaketak ondo finkatu/bideratu behar direla esanez: izan ere, gaztelerak esparru epistemologikoan (*reconocer, conocer, determinar, establecer, encontrar, descubrir, investigar, escudriñar, analizar, examinar, caracterizar...*) *facilitar* (permitir / impedir, favorecer / dificultar, facilitar / dificultar, posibilitar / impedir, dejar / impedir, promover, propiciar, predisponer, ayudar, acompañar, implicar, producir...) edo ezaugarri-aldaketen esparruan (*convertirse, devenir, desarrollar(se), evolucionar* gardenki adierazteko duen ahalmena, nonbait sorterazi behar da euskararen baitan ere, horietako hitz bakoitzak dituen adierak euskaraz hitz bakarraren bidez halabeharrez adierazi behar ez dela azpimarratuz. Hirugarrenik, premiazkoa da (atizkidun) perpaus menperatuen arteko esangura-desberdintasunak ondo finkatzea, kausa/ondorio, bide/emaitza eta abarreko harremanak funtsezkoak bait dira mezu baten zehaztasunari begira gaudenean: adibidez, *-tzean* = *-bitartean, -tzerakoan* = *-tzeke unean, -tzekotan* = *-tzeke kasuan, -tutakoan* = *eta gero* banakuntza bultza daiteke, gazteleraren *a/ + infinitibo*a egitura bakarraren eraginetik aldentuz.

deneko esparruetan ikasi bide du, zeharo egokiak diren egitura batzuen barnean. Esana dugunez, horrelako akatsa finkatu egiten den neurrian, etorkizuneko euskaldun batek (elebakarra balitz ere), erdarakada nabaria den hori ikasiko du bere euskara (ona)ren barnean. Beha ditzagun interferentzi fenomeno ugari sorterazi dituzten *con /avec*, *para /pour* eta *por /par* preposizioak.

a) *Con*

Aurreratua dugu jadanik *con* preposizioak euskararen barnean ezarri duen eta ezartzen ari den aldaerazpena: berak dituen adiera/erabilera guztiak sozietibo kasuaren bidez adierazteko edo ordezkatzeko joera. Zentzu horretan, Odriozola & Zabala (1992) sozietibo horren esparru semantiko (jatorrizko)ak finkatzen saiatu dira, beti bezala maila teknikoko adieren eta baliabideen artean ahalik eta harreman gardenena ezartzeko asmoz:

a1) Izenlagun-forma, bereziki teknikoak da eta harreman bidirezionalaren zentzu espezifikoa dauka: *adinarekiko erlazio oposatuak*.

a2) Laguntza (konpainia) delako adiera arruntaz gain, testu (landu)etan, aldaketa batzuk aipa daitezke zenbait aditzi loturik: *erkatu, konparatu, parekatu, ados egon, etorri...*

a3) Azkenik, guztiz okerrak edo oker samarrak diren erabilerak eta konponketa eragingarriak, hauexek dira:

erizpide sedimentarioei lotuta (ez sedimentarioekin lotuta)

faktore horren bidez konpondu (ez faktore horrekin konpondu)

saioa zenbait balio desberdin erabiliz egin (ez saioa zenbait balio desberdinekin egin)

harrapakina ahoan duela, joan egiten da (ez harrapakinarekin joaten da)

gauza bera gertatu zaio bektore-mota horri (ez gauza bera gertatu da bektore-mota horrekin)

aditz nagusi batzuen kasuan, kanporatu egiten dira osagaiak (ez aditz nagusi batzuekin)

b) *Para*

Jadanik Etxebarriak (1977-78) salatu zuenaren arabera eta Euskaltzaindiak (1985) eskainiriko datuetan oinarriturik, Odriozola & Zabalak (1992) zenbait zehaztasun gaineratu dute:

b1) Zentzu destinatiboa, hau da objektua/hartzailea harremana eman nahi denean, testu landuetan *-rako* (bizigabeak)/*-rentzat* (bizidunak) mantentzea komeni liteke, aitzinako gizarte euskaldunak bide zuen filosofia animistaren kutsaduratik urrundu.

b2) Zenbait erabilera/adiera ez dira guztiz egokiak:

Zeolitarek kasuan, trukaera maximoa 0.12 da (ez Zeolitarentzat)

K₀n rako kalkulatu den balioa (ez Kn arentzat)

Filosofu honen eritziz (ez Filosofo honentzat)

c) *Por*

Etxebarriak (1977-1978), ikuspegi praktikotik, zenbait euskarazko itzulpen eman zuen *por /pour* preposizioetarako:

arrazo horregatik haserretu nintzen

hortik etorri da

egokitzat jotzen du

itsasoz joan da

bost bider zazpi berdin hogeitamabost

Bestalde, bai autore honek, bai Salaburu & Kintanak (1984), Euskaltzaindiak (1985) eta bai Odriozola & Zabalak (1992) ere, hedatuz doan erabilera okerra salatu dute: Kausarako motibatibo kasua (-*gatik*) erabiltzen den bitartean, egilea ez da inola ere kasu horren bidez adierazi behar, gaztelaniaz eta frantsesaz bi adieretarako preposizio bera badago ere (*por /par*): *aurreko ikertzaileak aurkitua* (eta ez *aurreko ikertzaileagatik auritua*) eta *beroagatik ebaporatua*. Nahastea, beharbada, kausa adierazi nahi denean nola edo halako egile figuratua posible izatetik sortu da: *beroagatik ebaporatu da ura* esaten denean, beroaren interpretazio semantikoa oso hurbil dago egiletik; izenaren [-biziduna] ezaugarriak, ordea, kausa ulertzera garamatza. Lehenengo kasuan, ordea, *aurreko ikertzaileagatik aurkitua* guztiz ez-egokia da, zenbait kasutan perpaus agramatikal samarrak ere egiten direlarik (*gai hori ikertzaile askorengatik ikutua da*). Odriozola & Zabalak (1992) esplizituki adierazi dute bi kasu erreal (eta linguistiko) desberdin dagoela: Lehenengoan, egile bizidun batek zuzenki hartzen du parte ekintza batean, ondorio bat sorterazten duelarik (*ikertzaileak aurkitua*); honelakoetan ergatiboa erabili behar da halabeharrez. Bigarrenean, izaki bizidun edo bizigabe baten existentzia edo gertakizun bat, ekintza baten kausa modura azaltzen da; honelakoetan, motibatiboa erabil daiteke, baina baita ergatiboa nolabaiteko zentzu figuratua itxuratuz (*lehorteak mendiak agortu ditu* → *mendiak, lehorteak agortuak dira /mendiak, lehorteagatik agortu dira*).

3.2.2. *Gazteleraren juntagailuek eraginiko interferentziak: como, sino*

Sail honetan, *como* juntagailuari emango diogu lekua. Erdal juntagailu honek euskararen gainean sorterazi duen aldaerazpen larria, Salaburu eta Kintanak (1984) salatu dute lehendabiziz eta Zabala & Odriozolaren (1989 a eta b) lanetan deskribatu da geroago, zabal samarra den kasuistika eskainiz. Berrikus dezagun auzia gazteleraren ikuspegitik abiatuz:

1. Konparazioa: *como* /*bezala*

Ikuspegi semantikotik bi elementu desberdin konparatzen direla eta ikuspegi gramatikaetik bi perpaus osotzen direla azpimarratu behar da: *moluskuek, anelidoek (eboluzionatu duten) bezala eboluzionatu dute puntu horretan*, hau da, biek eraman dute bide bera eboluzioan. Edozein modutan, esan beharrekoa da parentesiaren aukera hori Goenagari (1978) zor diogula; izan ere, autore honek, *bezala* konparazioaren esparrutik kanpo erabiltzea “debekatu” egin zuen, zeharkako bidean egin bazuen ere.

2. Nolabaiteko lanbide edo iharduera: *como*, *de* / Φ

Euskaraz **absolutibo mugagabea + egon** /*sartu* /*joan* egitea bide da egokiena: *neskame egon nintzen etxe batean (neskame bezala egon nintzen hain egokia izango ez litzatekeelarik)*.

a3) Funtzioa, ikuspegia, itxura edo kondizioa: *como* /*modura*, *gisara*, *erara*

Testu konplexuei gagozkiola bereziki garrantzitsua izango litzateke *bezala* bi termino konparatzen direnerako utzi eta izaki bakar baten bi ikuspegi ematen denean *modura*, *gisara*, *erara horiek* erabiltzea. Hizkera arruntetan (eta euskalki guztietan) hain ondo betetzen ez den arren, bereizkunta kontzeptuala segurtatzeko goi-mailako idatzietan mantentzea komeni litekeela adierazi da Zabala & Odriozolaren (1989 *a* eta *b*) lanetan: *nitrogenoa, oxido eran dago kasu honetan -eta ez oxidoa (dagoen) bezala*, *nitrogenoa*, modu molekularrean edo oxido modura ager baitaiteke eta bietan baita nitrogeno.

a4) Usteko identifikazioa edo apreziazioa: *como*, *por* /*-tzat* + *hartu* /*joan* /*lema* /*eduki* /*luzi*

Hau ere, oso bereizkuntza kontzeptual garrantzitsua dugu goi-mailako testuetan: *ekonomia zientzia sozialtzat har daiteke*, hau da, akordio baten pean zientzia sozial dela onartuko dugu (eta beraz ez bide da komeni *zientzia bezala* erabiltzea, baliabide horretan aurreko esangura guztiak nahasturik azalduko bailirateke).

4. LABURPENA

60. hamarkadaren bukaeran euskararen morfologiak jasan zuen normatibizazio-prozesuaren atzetik, hain normatibizagarri ez den sintaxiaren gorabeherak etorri dira azken bi hamarkadotan. Lan honetan, normatibizazio sintaktiko horren aurrean azaldu diren jarrera-mota guztiak biltzen saiatu gara, konpondurik ez dauden arazo batzuei eman lekizkiekeen irtenbideak ere, jarreraren adibide gisan azalduz.

Alde batetik, Txillardegiren “lerroa” azaldu da eta kontuak laburtzearren, Altuberen jarraitzaile modura ikusi dugu: beste hizkuntzetatik heldu diren fenomeno arrotzak zalantzarik gabe baztertu eta hizkuntzaren barnean berez dauden arazo diasistemakoak euskal hizkuntzaren sistemaren argitan konpondu.

Beste alde batetik, Goenagaren jarrera aipa daiteke, nonbait Lafitte-ren ildoan: normatibizazio-asmo espliziturik gabe, euskal sintaxiaren deskribapena,

ahalik eta era estentsibo eta intentsiboenean; ikusi dugunez, jarrera honek azken finean ondorio normatibistak ekarri ditu hain egoera linguistiko eta sozial endakatu dagoen euskara bezalako hizkuntza batean.

Arejitak batetik, eta bestetik Etxebarriak eta Salaburu & Kintanak, asmo normatibistak (edo zuzentzaileak) azaldu dituzte beraien lanetan; ikututako gaiak ordea, partzialagoak izan dira Txillardegiren gramatikaren zabalera izatera heldu ez direlarik.

Euskaltzaindiaren gramatikaren liburukiek, bigarren jarrera-mota gisan aipatu dugun Laffite/Goenagaren lerrotik doaz, deskribapen sakon eta zabalarenetik alegia; ikusi dugunez, hala ere, deskribapen horien atzetik erabakiak hartzen ari dira; erabaki horiek hartzeko, Txillardegiren jarreraren ez bezala, hizkuntzaren *de facto* egoera hartzen bide da kontutan, Gipuzkoan gauzatzen ari den “koinea” nonbait bultzatuz, eta Altube/Txillardegiren lerroko eredu zurrun/logikoak baztertuz.

Normatibizazioarekiko azken jarrera gisa, Euskal Herriko Unibertsitatearen inguruan kokaturik dagoen bat ikusi dugu: hizkuntz maila tekniko bat itxuratzea. Jarrera honen baitan, edukinen eta baliabide sintaktikoen arteko harreman biunibokoak ezartzen saiatzen ari da, interferentziek eta hizkuntzaren ezagumendu txiroek sortera ditzuten diasistema-arazoetatik alde egiteko eta mezu konplexuak ahalik eta segurtasun handienaz transmititzeko. Horretarako, hizkuntz arunta bortxatzeko nolabaiteko joera nabari daiteke “mugimendu” horren baitan.

Kontu sintaktiko konkretuei begira, normatibizazio-jarrera horien kasuistika are korapilotsuagoa dela ikusi dugu:

a) Gaur eguneko usadioaren baliabide batzuk, “ezinezkotzat” jo dira edozein jarreraren ikuspegitik ere: *herri palestiniarrarekin elkartasuna*, agramatika-la da izen-sintagma bakar modura behintzat, eta gauza bera esan daiteke *juridiko arazoa* bezalako izen-sintagmei buruz.

b) Asimilatuz doazen beste interferentzia batzuek, harrera desberdinak izan dituzte bi hamarkadotako argitarapenetan: *Asko /gutxi* zenbatzaile mugagabeek izen zenbakarriak modifikatzeko soilik balio dutela, gramatika guztietan onartu da, baina (esparru teknikitik kanpo) ez dago hain jarrera gogorrik interferentzia asimilatu samarturik dagoeneko kasuetan: *?asko aldatu da loso aldatu da, asko etorri da laskotan etorri da*.

c) Euskara bere osotasunean hartuz kontsidera daitezkeen gauza batzuek (adibidez galdegaiaren fenomeno), ez dute halabeharrez isladapenik mintzaera edo euskalki guztietan. Honelakoan aurrean, bi jarrera ikusi da lan honetan: alde batetik, autore batzuek fenomeno orokorra ez dela esan eta nonbait normatibizazio-kontuetatik baztertu dute; beste muturreko batzuek, biziki defenditu dute sistemaren tinkotasuna. Galdegaiaren kontu konkretuari gagozkiola, erdiko bidea soma daiteke zenbaitengan: galdegai-sistema, existitzen da, baina hala ere, galdegai bat baino gehiago dago hautatzeko zenbait kasutan. Jarrera horrek, nonbait, galdegai-sistemaren “abantailak” bereganatu ditu, nolabaiteko malgutasunerako atek ere zabalik utziz.

d) Desbiderapen semantikoak direla eta, badago argi eta garbi salatu den zenbait kontu puntual, baina ez da gramatika guztietan hain jarrera gogorrik azaldu ikuspegi orokorrari begira. Esparru teknikoan ordea, gogor jokatu da erdal preposizio-sistema sorterazten ari den endakapenaren aurrean, konponbide gisan oso bide estuak proposatuz.

BIBLIOGRAFIA

- ALTUBE, S. (1929): "Erderismos" *Euskera*, 10 (1-4)
- ALTUNA, P. (1979): *Versificación de Detxepare. Métrica y pronunciación*, Ed. Mensajero, Bilbo
- AREJITA, A. (1980): "Aditzaren galdegaitasunaz", *Euskera*, 25 (2): 355-369
- AREJITA, A. (1982): *Euskal joskera*, Leopoldo Zugazaga ed., Durango
- AZKARATE, M. et al. (1981): "Word order and Wh-movement in Basque" in *Proceeding of the 12th annual meeting of the North Linguistic Society*, Cambridge, MA. MIT
- EGUZKITZA, A. (1990): *Ad nominals in the Grammar of Basque*, ms.
- ENSUNZA, M. (1983): *Alfabetatze teknikoak; zenbakiak /unitateak /irakurketak /eragiketak/lesamoldeak*, Udako Euskal Unibertsitatea
- ENSUNZA, M. (1999): "Erdal adjektibo erreferentzialetarako euskal ordainak, *Euskera*, 34 (2): 577-596
- ETXEBARRIA, J. R. (1978): "Istripua gertatu deneko ordua", *Anaitasuna*, 1978. 01-15
- ETXEBARRIA, J. R. (1978): "Batak /batzu hitzaren erabilera", *Anaitasuna*, 1978-03-15
- EUSKALTZAINDIA (1985): *Euskal gramatika. Lehen urratsak*, Iruñea.
- EUSKALTZAINDIA (1987 a): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (eraskina)*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1987 b): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (II)*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1990): *Euskal gramatika. Lehen urratsak (III). Lokailuak*, Bilbo
- EUSKALTZAINDIA (1991): *Euskaltzaindia. Euskara Batuko batzordea. Gomendioak eta Erabakiak. 1991.eko abendua*, eskuskribua
- GOENAGA, P. (1978): *Gramatika bideetan*, Erein, Donostia, 1980.
- LAFITTE, P. (1944): *Grammaire basque*, Elkar, Donostia, 1979.
- LAKA, I. (1990): *Negation in Syntax: On the Nature of Functional Categories and Projections*, MITWPL Dissertation series, Cambridge, MA
- MITXELENA, K. (1981): "Galdegai eta mintzagaia euskaraz" in *Euskal Linguistika eta literatura berriak*, Deustuko Unibertsitateko argitarazioak, Bilbo
- ODRIOZOLA, J. C. & A. CANTERO (1992): "Euskal izenondoaren kokapenari buruzko zenbait ohar", *Euskera* (in press)
- ODRIOZOLA, J. C. & I. ZABALA (1992): *Idazkera teknikoak. 2.- Izen-sintagma*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen-zerbitzua
- ORTIZ DE URBINA, J. M. (1986): *Some Parameters in the Grammar of Basque*. Tesi doktora. University of Illinois at Urbana- Champaign.
- OSA, E. (1990): *Euskararen hitzordena zeregin komunikatiboaren arabera*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen- zerbitzua.
- ROTAETXE, K. (1988): *Sociolingüística*, Editorial Síntesis, Bilbo
- SALABURU, P. & X. KINTANA (1987): *Hobeto euskara hobean*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen-zerbitzua
- TXILLARDEGI (1978): *Euskal Gramatika*, Ediciones Vascas, Bilbo.
- VILLASANTE, L. (1979): *Sintaxis de la oración compuesta*, Ed. Franciscana de Aránzazu, Oñati
- ZABALA, I. & J. C.ODRIOZOLA (1989 a): "Gazteleraren como juntagailuak euskara teknikoaren baitan izan ditzakeen ordezkoen problematika. I. Subordinazioaren esparrua", *Euskera*, 34 (1): 187-240.

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1989 b): "Gaztelararen como juntagailuak euskara teknikoaren baitan izan ditzakeen ordezkoen problematika. II. atribuzioaren esparrua", *Euskera*, 34(2): 597-620.

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1989 c): "Komaren erabilera", *Senez*, 9(1-2): 101-116

ZABALA, I. & J. C. ODRIOZOLA (1992): *Idazkera teknikoa. 1. - Hitz-ordena, galdegaia eta komaren erabilera*, Euskal Herriko Ubibertsitatearen Argitarapen-zerbitzua

ZUAZO, K. (1988): *Euskararen batasuna*, Euskal Herriko Argitarapen-zerbitzua

BERRIAK

**ANDRE MARTINET IRAKASLE DOKT., UPV/EHU-ren
“DOCTOR HONORIS CAUSA” IZENDATZEA**

Leioa, 1992.10.7

Karmele Rotaetxe

André Martinet Irakasle Dokt., UPV/EHU-ren “Doktor Honoris Causa” izendatzea - Leioa, 1992-10-7.

Investidura del Prof. Dr. André Martinet “Doctor Honoris Causa” de la UPV/EHU.
Nomination au Doctorat “Honoris Causa” de l’Université du Pays Basque du Professeur André Martinet.

Laudatio: Karmele Rotaetxe Amusastegi

Linguistika eta Soziolinguistikaren Unibertsitate Katedraduna, UPV/EHUan.
Catedrática de la Universidad de Lingüística y de Sociolingüística, en la UPV/EHU.

Professur d’Université de Linguistique et de Sociolinguistique, à l’Univ. du Pays Basque.

Lehendakari Jaun Txit Gorena
Errektore Jaun Txit Gorena
Herri-Agintariak
Unibertsitate Lankide eta Ikasle Estimatuak
Jaun Andreak

Excmo. Sr. Presidente del Gobierno de Euskadi
Excmo. y Magfco. Sr. Rector
Ilustres Autoridades
Estimados colegas, personal de la Administración y Alumnos
Señoras y Señores

Mr. le President du Gouvernement de l’Euskadi
Mr. le Recteur
Mes chers collègues
Mesdames et Messieurs

Nous pourrions aujourd’hui répéter avec MALHERBE *“et les fruits ont passé la promesse des fleurs”* car la proposition de nomination d’André Martinet au Doctorat Honoris Causa que les professeurs de Linguistique Générale nous avons faite il y a bientôt cinq ans et qui fut acceptée par nos autorités académiques il y a plus de quatre ans va se voir finalement confirmée.

Eta alde horretatik, egun ederra da gaur. Ea bost urte duela Hizkuntzalaritza Arloak egindako eskaera gauzatu egingo da ekitaldi honetan, Martinet Irakaslea Doctor Honoris Causa izendatzean.

En los casi 5 años que han pasado desde que el Area de Lingüística, a través de la Facultad de Filología y Geografía e Historia, propuso la investidura del profesor Martinet como Doctor Honoris Causa de nuestra Universidad, he pensado alguna vez en las palabras que tendría que decir, lo cual no significa que las que pronuncie hoy sean las más acertadas. Ciertamente que la tarea no es fácil: dar cuenta en pocos minutos de una vida tan extraordinariamente fecunda como la del profesor Martinet, dedicada con inteligencia y ahínco a la lingüística supone un reto y conlleva el riesgo de la simplificación. Si, para alguno de ustedes esto ocurriera, le pido que lo juzgue con benevolencia, ya que no es mi intención. La importancia de André Martinet en la lingüística actual es tal que quienes nos dedicados a esta "ciencia del lenguaje y de las lenguas" hemos tenido, todos, obligatoriamente en nuestras manos, al menos dos de sus libros más conocidos **Eléments de linguistique générale** y **Economie des changements phonétiques**, aparte de muchos de sus numerosos artículos.

El profesor Martinet ha dedicado su vida entera —vida larga, afortunadamente— a la lingüística para hacer de esta ciencia social una disciplina autónoma y liberada de la tutela de las filologías, haciendo realidad la consigna lanzada por Antoine Meillet en el Primer Congreso de Lingüistas de La Haya de 1928.

Sus méritos le han valido importantes distinciones honoríficas: es Caballero de la Legión de Honor (1970), Laureado del Instituto de Francia con el Premio Volnay en 1938 y en 1956, el Premio Honoré Chevallier (1946). Miembro de la Academia Real de Dinamarca desde 1954, de la Sociedad Real de las Ciencias Humanas de Lund (1971), de las Societas Scientiarum Fennica (1971), de la Academia de Ciencias de Oslo (1976) y, como no podía ser menos, miembro de honor de Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca desde 1979. No termina aquí la lista: es Presidente de Honor de la International Linguistic Association (1965) y Presidente de Honor de la Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle/Internacional Society of Functional Linguistics desde 1980. Es asimismo miembro de honor de la Linguistic Society of America (1973), de la Société italiana di linguistica (1967) y de la Linguistic Society of India (1975). Varias Universidades de muy distintos lugares le han acogido en su seno y así es Doctor Honoris Causa de la Universidad de Lovaina (1970), de la de Turku (1970), de la Universidad Católica de Valparaiso (1972), de la Universidad de Lieja (1981) y de la de Friburgo de Alemania (1982).

Hay que citar también entre los reconocimientos a su valía distintos homenajes que le han sido dedicados como *Miscelánea homenaje a André Martinet*, "Estructuralismo e Historia", 3 vols., La Laguna-Madrid, 1958. *Linguistic Studies presented to André Martinet*, 3 vols. The Linguistic Circle of New York, 1967-69 y *Linguistique Fonctionnelle, Débats et Perspectives*, Paris Presses Universitaires de France, 1979.

Desde su Doctorado en 1937 con una tesis principal sobre *La gémination expressive en germanique* y una complementaria dedicada a la fonología de la palabra en danés, el profesor Martinet ha ido desempeñando distintas funciones:

Director de estudios de fonología en la Ecole Pratique des Hautes Etudes (1938-1947), Director de la International Auxiliary Language Association de Nueva York (1946-49), Jefe del Departamento de Lingüística y Profesor de Lingüística General y Comparada, Columbia University de Nueva York (1947-55), Catedrático de Lingüística General en la Sorbona (desde 1955 hasta su jubilación en 1977), Director de estudios de lingüística estructural en l'Ecole Pratique des Hautes Etudes desde 1957. Y, por si todas las funciones anteriores que, como se ve se solapan a menudo, no fueran ya más que suficientes, André Martinet saca todavía tiempo y energía para ser el Presidente del Centro mundial de información sobre la educación bilingüe, desde 1980.

Su actividad en consejos de redacción no es menor: es editor de la Revista *Word*, Nueva York, desde 1947-60, Director de *Travaux de l'Institut de Linguistique*, de Paris de 1956 a 1959, fundador en 1965 y director desde esa fecha de la Revista *La Linguistique*, Paris, New York y Director de la Colección *Le Linguiste* de Presses Universitaires de France, de 1965 a 1982.

No me es posible ni siquiera dar cuenta de su impresionante curriculum. Permítaseme únicamente indicar que tiene publicados unos 400 artículos y más de 30 libros que abarcan campos de Lingüística General (generalidades, fonología, sintaxis), Lingüística Indoeuropea, Lingüística Semítica, Lingüística Germánica, Lingüística Románica y Lingüística Aplicada, porque también se ha ocupado de la aportación de la lingüística a la enseñanza-aprendizaje de segundas lenguas. Es forzoso destacar el éxito de algunos de sus libros en el mundo entero. Así *Eléments de Linguistique Générale* de 1960, ha sido traducido a unas veinte lenguas: ruso y alemán (1963), inglés (1964, corregida y aumentada en 1969), portugués (1964), español (1965), italiano (1966), coreano (1963), polaco y rumano (1970), japonés s.f., albanés (1974), griego (1976), islandés (1979), croata (1982), turco y árabe (1989), vietnamita y chino (1990). Otro de sus libros de carácter seminal, *Economie des changements phonétiques: traité de phonologie diachronique*, editado en Berna en 1955, ha sido traducido al ruso, italiano, español, polaco, japonés, alemán, lo mismo que *La linguistique synchronique*, modelo de lo que debe ser la descripción lingüística, tan ignorada por lo que respecta al castellano como, por ahora al menos, por lo que respecta al euskera.

André Martinet se ha ocupado de lingüística en las circunstancias más adversas. Como es sabido, la Segunda Guerra Mundial interrumpió de forma especial los estudios de nuestra disciplina que, en la década de los treinta, se extendían principalmente desde el Círculo de Praga, por lo que la interrupción no precisa explicaciones. La excepción quizá fue André Martinet. Prisionero de guerra e internado en un campo de concentración, aprovecha la presencia en el lugar de oficiales franceses de distintas regiones para realizar una encuesta de pronunciación que dará lugar a la publicación en 1945 de *La prononciation du français contemporain*.

Su producción de libros, artículos, reseñas y comentarios de otros a sus obras no puede ni siquiera enumerarse aquí. El libro que les muestro y que fue presentado a André Martinet en su octogésimo aniversario recoge en sus 114 páginas únicamente los títulos de tales publicaciones con unas breves páginas introductorias de sus más cercanos colaboradores y amigos, entre quienes destaca su mujer, Jeanne Martinet, también lingüista y admiradora crítica de André

Martinet. Me permito destacar que el libro no contiene más que referencias bibliográficas.

La perspectiva sobre las lenguas de André Martinet le lleva a elaborar una teoría y una metodología lingüística perfectamente coherentes y susceptibles en todo momento de falsación, ya que el respeto a los datos es total. La prueba chomskiana de “**adequacy**” es pues evidente en esta teoría. Se trata del **funcionalismo**: en 1976, André Martinet fue el creador de la *Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle/International Society of Functional Linguistics*.

Le temps ne me permet pas de m'arrêter sur les traits essentiels du fonctionnalisme issu de l'enseignement d'André Martinet. L'idée de base est ramassée dans la définition qu'il a donnée d'une langue: “Une langue, écrit-il, dans *Éléments* est un instrument de communication doublement articulé”. Je vais m'occuper dans un instant de la double articulation pour montrer l'énorme importance de cette notion, apparemment banale. Ce que je voudrais souligner d'autre part c'est que le fonctionnalisme adopte un parti pris d'observation fonctionnelle pour identifier son objet. La langue, en effet, n'est pas la succession de sons que peut enregistrer un magnétophone (eta hau, gure artean, azpimarratu behar da: azken urte hauetan, maietofoiaren bidez jasoten diren euskal datuak, datuak besterik ez dira eta, linguistik azaldu behar du zelan elkar erlazionatzen diren hizkuntzaren elementuak izateko). La langue n'est pas, non plus, l'idée qu'a celui qui parle de ce se dans son esprit. La langue, telle qu'elle est cernée par le fonctionnalisme pour en faire un objet d'étude, correspond au comportement linguistique du locuteur dans une situation déterminée et la réaction à son discours de ceux qui l'entourent.

Ikuspegi horren arabera, artikulazio bikoitza funtsezko oinarritzat hartzekoa da. Munduko hizkuntza guztietan, unitate moeta bi bereizten bait dira eta bereizi beha rdira: alde batetik, hiztunok gure inguruan dugun esperientzia aztertu eta ebaki egiten dugu. Eta ebaketa edo taiuketa hori, hizkuntzaz hizkuntza, ezberdina izaten da. Adibidez, anaitasuna adierazteko euskarak lau unitate dituen bitartean (anai/neba/arreba/ahizta) inguruko hizkuntzek bikote bakar bat dute: hermano-/hermana; brother/sister, etab. batak eta besteek egiten duten taiuketa ezberdina delako. Unitate guzti hoiek, lehenbiziko artikulaziotik datoz eta alde bitakoak dira: esangura dute eta ahozkatzen ditugu. Baina bakoitzaren barruan beste motako unitateak aurkitzen dira: *anai* esaten denean ez da *alai* esaten eta, *n* eta *l* bigarren artikularioaren unitateak ditugu: alde bakardunak dira hauek, ahozkatu egiten ditugu baina ez dute esangurarik: bereizgarriak dira. Munduko hizkuntzak ezagutzen ditugun neurrian, pentsa daiteke artikulazio bikoitz hau denei dagokiela.

Zeozar gehiago aipatu behar da funtzionalismoari buruz. Eskola horretarako, hizkuntza baten hiztunok era ezberdinetan erabiltzen dugu hizkuntza bera, hau homogeneoa ez delako. Are gehiago, ez dago hiztunik hizkuntza era bat baino gehiagotan erabiltzen ez duenik, hizkuntza hori bizirik den bitartean, jakina.

Como consecuencia de esta diversidad intralingüística, la noción de *hablante-oyente ideal* es, para el funcionalismo una ficción gratuita, porque la variación lingüística existe y no sólo en diacronía; se da sencillamente en sincronía aunque apenas la percibamos. Toda lengua cambia y tiene que cambiar (a menos que se trate de una lengua muerta) porque los hablantes la vamos haciendo cambiar, simplificándola la mayoría de las veces, para adaptarla a nuestras necesidades. Se

trata de la **sincronía dinámica**, idea clave de esta Escuela, relacionada directamente con la de **economía del lenguaje**. Los hablantes nos movemos entre dos fuerzas antagónicas: por un lado, la necesidad de precisión que exige reflexión para dar con la expresión más justa, por otro, la ley del mínimo esfuerzo. Entre ambas, se sitúa la **economía del lenguaje**.

He dejado para el final la importantísima aportación de André Martinet a la lengua vasca. Ya en 1950, Martinet publicó en *Word* el relevante artículo *De la sonorisation des occlusives initiales en basque*, completado en 1955 con el título: *La reconstruction structurale: les occlusives du basque*. Este estudio ha sentado las bases para la reconstrucción del sistema fonológico primitivo vasco y no necesito subrayar su importancia. Otro artículo que hay que destacar es *Structures en contact: le développement des sifflantes en espagnol* en el que, por primera vez, se demuestra la influencia de la lengua vasca en los cambios fónicos ocurridos en castellano entre los siglos XIV y XVI. Azken hamarkada bi hauetan, euskaraz arduratzen diren atzerritar hizkuntzalariak ugariak direla gauza jakina da. Baina 1950eko urteetako egoera ez zen halakorik. El haberse interesado tan pronto por el euskera es uno de los méritos que pesó ciertamente en Euskaltzaindia al nombrarle *Académico de Honor* en 1979.

Monsieur le Recteur: le temps ne me permet pas de dire tout ce que j'aurais désiré et que vous auriez certainement voulu écouter sur la qualité professionnelle et humaine du professeur Martinet; je n'ai, par exemple, rien rappelé sur ses rapports étroits avec mon directeur de thèse, le professeur Mitxelena. Mes paroles n'ont peut-être pas su tracer une image fidèle d'une vie qui n'a épargné aucun effort pour montrer au monde l'importance de la linguistique, en tant que science qui nous implique tous, puisque c'est par le langage que nous sommes des personnes humaines. Mais je me réjouis du choix que notre Université a déjà fait pour admettre parmi nous le professeur Martinet. Un maître de cette qualité-là ne saurait qu'honorer notre Institution.

Señoras y señores: han oído ustedes una semblanza del profesor Martinet ciertamente incompleta pero que espero les haya permitido felicitarse por la decisión que han tomado nuestras autoridades académicas y cuya confirmación se pide a este Claustro. Por ello, Excmo. y Magfco. Sr. Rector, sólo me queda emplear una fórmula usual en estas ocasiones, pero que dista mucho de ser afirmación retórica: la investidura de André Martinet como Doctor H.C. de la Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea es, en realidad, un honor para nuestra propia Institución y, a través de ella, para Euskadi.

Hori delata, izendatze hori eskatu egiten dizut eta atseginez beteko duzula ziur nago. Eta zeuri, Martinet irakaslea, hizkuntzalari eta euskararen ikertzaile opsatsua, bihotz-bihotzez zorionak.

ANDRE MARTINET EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEAK "DOCTOR HONORIS CAUSA" IZENDATUA

Leioa, 1992-X-7

André Martinet

DE LA RECONSTRUCTION PHONOLOGIQUE DU BASQUE ANCIEN

Monsieur le Recteur, Mesdames, Messieurs,

Je me permets de revenir, aujourd'hui, sur un sujet dont j'avais traité, ici même, il y a douze ans: la reconstruction de la phonologie du basque ancien. Relisant le texte de ma conférence, j'ai eu le sentiment que le message n'avait pas dû passer alors, et je vais m'efforcer, aujourd'hui, d'être plus clair.

Je centrerai mon attention sur deux problèmes, celui de la position des sifflantes dans le système et celui des prénasalisées. Je ne chercherai pas, ici, à étayer ma reconstruction par des références aux travaux qui ont précédé. On pourra les retrouver au chapitre 14 de mon *Economie des changements phonétiques* ou de sa traduction espagnole, *Economía de los cambios fonéticos*, paru, en 1974, chez Gredos, à Madrid.

Le basque se démarque des autres langues par la position qu'occupent ses sifflantes dans son système phonologique. Nous laissons ici de côté le souletin qui a innové en ces matières. Ces sifflantes sont fréquentes et variées, avec des affriquées comme /ts/ et des fricatives comme /s/, et elles appartiennent à trois modes articulatoires notés respectivement dans la graphie par *z*, *s* et *x*. Mais, alors que les autres langues de l'Europe occidentale distinguent ici entre des sourdes et des sonores, le basque n'en fait rien, et il a, au cours du temps, entraîné le castillan à sa suite. Pour expliquer ce comportement particulier, il convient, je pense, de remonter dans le passé.

Depuis plusieurs années, j'exprime volontiers ma conviction qu'une langue change parce qu'elle fonctionne. Ceci implique qu'une langue vivante change constamment. Les comparatistes devraient en tirer la conclusion que ce qu'ils doivent chercher à reconstruire n'est pas un état de langue, mais un processus évolutif. Ce processus pourra toutefois être illustré à partir d'états de langue successifs. Dans l'exposé qui va suivre, pour mieux fixer les idées, je choisirai arbitrairement les deux dates suivantes: cinq cents ans avant J.C. et le début de notre ère.

Pour la première, cinq cents ans avant J.C., nous posons, pour l'euskarien ancien, un système consonantique assez simple, d'un type très répandu dans le monde et bien illustré par les langues slaves, avec, pour l'essentiel, deux séries, sourde et sonore, de consonnes comportant une occlusion, donc, par exemple, k/g ou ts/dz. La distinction se maintient à l'initiale du mot et à la médiane, mais elle se neutralise à la finale au profit des sourdes, donc /-k/ et /-ts/. Voici ce système:

A l'initiale:

p-	t-	ts-	tś-	k
b-	d-	dz-	dź-	g-

A la médiane:

-p-	-t-	-ts-	-tś-	-k-
-b-	-d-	-dz-	-dź-	-g-

A la finale:

-p	-t	-ts	-tś	-k
----	----	-----	-----	----

Tout ceci sans préjudice d'une ou deux liquides, d'une vibrante et de nasales, y-compris, au moins, une occlusive prénasalisée /^mb/. On notera que les sifflantes de deux types s'intègrent parfaitement au système. Il s'agit là d'une étape dans la reconstruction qui ne se fonde pas sur la comparaison des dialectes ou les témoignages d'emprunts à d'autres langues, mais qui vise à montrer comment peut s'expliquer le système inattendu du basque contemporain.

Pour la seconde date, le début de notre ère, nous posons un système qui, affriquées exclues, rappelle celui du danois contemporain. Les occlusives et les affriquées sourdes y sont devenues des aspirées, et les anciennes sonores sont passées à des sourdes douces. Donc, par exemple,

A l'initiale		A la médiane		A la finale	
ts-	... kh-	-ts ^h -	... -k ^h -	-ts	... -k
đz-	... ĝ-	-đz-	... -ĝ-		

Cette évolution s'explique par un retard de l'action des cordes vocales. Pour les anciennes sourdes, elles ne commencent à vibrer, pour la voyelle suivante, qu'avec un retard, d'où le passage à vide qu'on désigne comme l'aspiration. Pour les anciennes sonores, elles ne commencent à vibrer qu'au moment de l'explosion de la consonne et au début de la voyelle.

Cette évolution est attestée, pour le germanique dans son ensemble, sensiblement vers la même époque que celle que nous postulons pour le basque. Il s'agit, bien entendu, d'une simple coïncidence. Les auteurs latins mentionnent le peuple des Cimbres, venu du Jutland, au 2e siècle avant notre ère, sous le nom de *Cimbri* /kimbri/. Leur lieu d'origine est, en danois d'aujourd'hui, le Himmerland, avec un /h/ au lieu de /k/. Ce passage de /k/ à /h/ est celui qui nous vaut

horn en anglais pour *corne* en français. Il a abotui à assourdir le /d/ du mot pour "deux" en /t/ dans l'anglais *two*.

Ce retard dans l'action de la glotte est souvent récurrent. En germanique, une évolution analogue a eu lieu, plus tard, en haut-allemand, et, à l'époque contemporaine, en danois. Dans cette langue, /phaǵə/ "paquet" s'oppose à /ḡaǵə/ "colline", ce dernier souvent perçu comme /pakə/ par les romanophones. En anglais, bien que le /p/ initial de *pack* soit légèrement aspiré (/p^hæk/) et le /b/ de *back* peu sonore au début, l'opposition reste de sourde à sonore.

Lorsque les Basques voudront reproduire le latin *pace(m)* "paix" ou *corpus* "corps", le *p-* et le *c-* initiaux leur paraîtront plus près de leurs sourdes douces /ḡ-/ et /ǵ-/ que des violentes aspirations de /ph-/ et /kh-/. Mais le *-c-* et le *-p-* de la médiane leur paraîtront plus proches des fortes /-k^h-/ et /-p^h-/ faiblement aspirées, que des douces /-ǵ-/ et /-ḡ-/. A la finale, le *s* latin de *corpus* sera reproduit comme le résultat /-ts/ de la neutralisation de l'opposition de /-ts-/ à /-dz-/. On aura donc /ḡak^he/ et /ǵorp^huts/, d'où, aujourd'hui, *bake* et *gorp(h)utz*.

A ce stade de l'évolution de la langue, on supposera l'existence d'un accent sur l'initiale qui va y renforcer l'aspiration. Celle-ci va gagner sur l'occlusion qui la précédait et, finalement l'éliminer; /ph-/ , /th-/ et /kh-/ aboutiront donc à /h-/ qui pourra tomber ultérieurement. Dans les affriquées comme /tsh-/, l'occlusion cède également à l'aspiration, mais, dans ce cas, la sifflante se maintient. On aboutira donc à

h- h- s- ś- h-

Plus tard, /p-/ , /t-/ et /k-/ pourront être rétablis à partir des deuxièmes éléments de composés, du type *-tegi*, où l'occlusive, à la médiane, se sera maintenue. Cette évolution explique la rareté des affriquées initiales en basque, hors des créations expressives.

A la médiane, les occlusives aspirées pourront se maintenir comme telles là où l'aspiration en général est conservée. Dans les affriquées, l'aspiration se confond avec l'élément sifflant et disparaît. Nous aurons donc

-p(h)- -t(h)- -ts- -tś- -k(h)-

A la différence, entre l'aspirée violente de /p-/ , /t-/ , /k-/ à l'initiale, et l'aspiration plus faible à la médiane, va correspondre, chez les anciennes sonores, le maintien de l'occlusion à l'initiale et son relâchement à la médiane, donc, par exemple [ǵ-] et [-ǵ-] en face de [kh-] et de [-k^h-]. Ce trait caractérise encore tous les parlers, basques ou romans, au nord et au sud des Pyrénées, y compris le castillan, mais à l'exclusion du portugais standard.

L'influence des parlers romans voisins, qui aboutira finalement à éliminer l'aspiration en basque péninsulaire, va entraîner un revoisement des sourdes douces. Mais ceci, qui vaut pour les occlusives, ne s'étendra pas aux sifflantes qui, dans les parlers romans, ne connaissent pas de sonores à l'initiale. Ainsi, les sifflantes se dissocient complètement du système des occlusives. Les dévoisées

/z̥/ et /z̥̃/ s'assimilent désormais aux sourdes ordinaires et deviennent des /s/ et des /s̃/.

Nous ne traiterons pas ici du chuintement, noté par *x* dans la graphie, qui appartient, au départ, au domaine des créations expressives.

J'en viens maintenant au problème des prénasalisées, ou devrais-je dire, de la prénasalisée. J'estime, en effet, qu'il convient de poser, en basque ancien, un *b* prénasalisé, donc /^mb/. Il est attesté à l'initiale des plus anciennes formes du mot *berri*, dans les *Ilimberri(s)* qu'on relève un peu partout dans la péninsule ibérique, l'Aquitaine et le Roussillon. Faut-il supposer, à une époque préhistorique, une expansion de bascophones vers l'est et le sud, avec fondation de "Villeneuves"? La forme *-mberri* se retrouve aujourd'hui encore dans *Lecumberri*, nom d'une localité située entre Donostia et Pampelune. On pourrait arguer que ces toponymes fournissent une base insuffisante pour poser l'existence d'un tel phonème dans la langue ancienne, s'ils ne venaient en confirmation de la même hypothèse pour expliquer le *m*- initial de certains emprunts du basque au latin où il apparaît en lieu et place d'un *b*- ou d'un *v*-. On pense à *makhila*, de *bacilla*, pluriel de *bacillum*, et à son doublet *makola*, du latin *baculum*. On comprend que les Basques d'alors aient pu hésiter à remplacer le *b* latin, parfaitement sonore par leur /b/ assourdi, et préférer, dans ce cas, un /^mb/ totalement voisé.

Comme, dans les langues où on la trouve, cette prénasalisée est normalement accompagnée d'autres phonèmes du même type, comme /ⁿd/, voire /^{nt}/, on est tenté de chercher en basque des traces de tels phonèmes. Pourrait-on envisager que le /n-/ de *naiz* et le /-t/ de *dut*, forme dévoisée en finale d'un /d/, remontent l'un et l'autre à un pronom de première personne de forme /ⁿd/? On pense, en l'occurrence, à la base pré-indo-européenne *kanta/ganda/gada* qui a dû désigner le rocher, qui est largement attestée dans la toponymie de l'Europe du sud-ouest et qui pourrait être reconstruite comme /ḡaⁿḡa/. La chasse est ici ouverte pour ceux, dont malheureusement je ne suis pas, qui sont constamment en contact avec le basque, écrit et parlé.

MORFOLOGIA DEL VERBO AUXILIAR VIZCAINO (I, II)

Bilbo, 1992.10.15

Pedro de Yrizar

Jaun andreak:

Hasteko, eskerrak bihotz-bihotzez Kutzari, Euskaltzaindiari eta gai honetan ibili diren guztioi.

Joan den urtean izan da Bonaparteren mendeurrena. Nire ustez itxurazkoa da berari buruz zerbait esatea, haren sailkapena hartu baitugu oinarritzat. Bere bizi guztian lehiatu zen sailkapen hori hobetzen eta azkenean sailkapen guztiz egokia lortu zuen, euskara zortzi euskalkietan zatiturik. Gero bederatziz izango ziren, Erronkariko *uskara* zuberokoagatik bereizi zenetik.

Euskalki hauek zatitu zituen hogeitabost azpieuskalkitan eta berrogeita hamar barietatetan.

Honela, mapa harrigarria argitaratu zuen.

Bestalde, herri askotan bildu zituen adizkiak, baita ere aditz osoa herri batzutan, eta garrantzi haundikoa dena, orain euskara zeharo galduta duten herrietako aditzak, osorik bildurik.

Ikus ezazue orain zein eskergarria zaigun gizon haundi hau!

Señoras y señores:

Ante todo, mi profundo agradecimiento a la Caja de Ahorros, a la Real Academia de la Lengua Vasca y a cuantos se han afanado para que esta publicación pudiera llegar a realizarse.

El año pasado se conmemoró el centenario de la muerte del príncipe Luis Luciano Bonaparte. Parece lógico que, tanto por esta circunstancia, como por el hecho de que la clasificación dialectal bonapartiana constituya la base fundamental de nuestro trabajo, dediquemos unas palabras a la extraordinaria labor que este hombre insigne realizó en favor de nuestra lengua.

En dicha labor, vamos a referirnos especialmente a dos aspectos.

Por un lado, recogió numerosos datos lingüísticos en todo el territorio de habla vasca.

Entre estos datos destacan, por su gran importancia, las conjugaciones completas de los verbos auxiliares, que publicó, de Arive (Aézcoa), Jaurrieta (Salazar) y Vidángoz (Roncal).

Aunque no las publicó, recogió asimismo las conjugaciones completas de otros pueblos, como Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi, en los que hace ya muchos años se ha perdido la lengua y de cuyos verbos no tendríamos conocimiento, si él no hubiera tenido el acierto de recogerlos en el momento oportuno.

Recogió también las conjugaciones completas de otros pueblos, como San Esteban de Baigorri, Irisarry e Iholdy, en los que se conserva la lengua.

Así como también, parcelas fundamentales de las conjugaciones de pueblos tales como Sara, Ainhoa, Saint-Jean-de-Luz, Briscous, Saint-Juan-Pied-de-Port, Saint-Palais, Tardets-Sorholus y otros, y formas verbales aisladas de numerosísimos pueblos, escogidas para caracterizar sus conjugaciones.

Pero fue indudablemente su clasificación dialectal lo que le proporcionó mayor fama y notoriedad.

La más antigua de sus clasificaciones de que tenemos noticia, es una curiosamente redactada en latín, cuya fecha no se conoce, pero que pudiera ser de hacia 1857.

Se dedicó intensamente a la obtención de datos procedentes de lugares dispersos por todo el País Vasco, con objeto de establecer una clasificación dialectal verdaderamente científica. Con estos datos fue perfeccionando el número y distribución de los dialectos. Aunque la modificación se iba realizando de una manera paulatina, ya que cada nuevo dato ocasionaba una corrección, llegué a la conclusión —cuando estudié esta evolución, hace ya más de cuarenta años— de que en ella podían apreciarse cuatro momentos fundamentales, para los cuales establecí sendas clasificaciones, correspondientes a las siguientes épocas: 1861-1862, la primera; 1864-1865, la segunda; 1866-1868, la tercera, y 1869, la cuarta. Esta última fue la que consideró Bonaparte, *entonces*, definitiva y como tal la publicó en su magnífico obra sobre el verbo, y con arreglo a ella levantó su portentoso mapa. Desde luego las fechas de 1869 y 1863, que aparecen como de publicación, de la obra y del mapa no corresponden a la realidad. Está demostrado que ambos trabajos sólo pudieron publicarse a fines de 1871 o principios de 1872.

En esta que denominé 4.ª clasificación, incluía el valle de Baztán en el dialecto alto-navarro septentrional, pero advertía que hubiera podido de la misma manera incluirlo en el labortano, decisión ésta que adoptó finalmente.

En esta misma 4.ª clasificación, consideraba al roncalés como un subdialecto del suletino. Posteriormente, apuntó la idea de que quizá pudiera considerarse como un dialecto independiente.

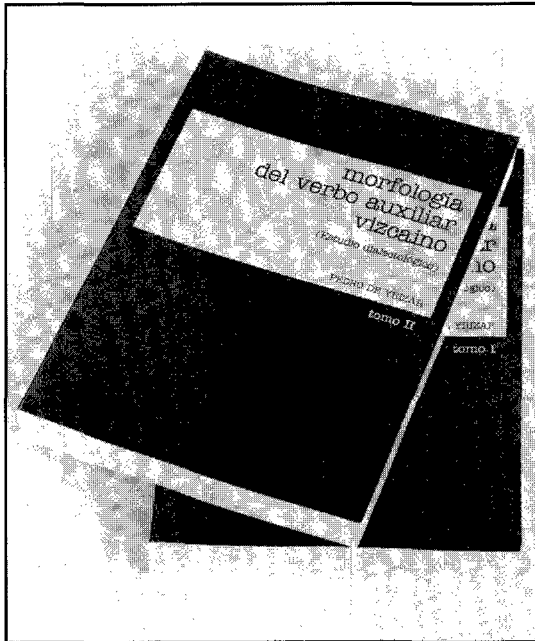
Presenté mi estudio sobre las clasificaciones bonapartianas, en el artículo que escribí para el Homenaje a D. Julio de Urquijo, el año 1949.

Para este trabajo, aparte de los datos contenidos en las dos obras citadas de Bonaparte, así como en otras suyas que allí menciono, me sirvieron, como base

fundamental, las cartas del príncipe a D. Bruno Etchenique, publicadas por Urquijo, que escogí como tema de mi artículo precisamente por tratarse del Homenaje a su persona.

En relación con esto, creo interesante referirme a la carta que, con fecha 22 de abril de 1948, me escribió Urquijo, en la que relataba un hecho de su vida, que creo completamente desconocido, incluso para las personas que más trato tuvieron con él. Me decía:

“Aunque estos días estoy bastante cansado, como te habrá dicho tu hermano, no quiero dejar de escribirte, aunque no sea más que unas pocas líneas, para decirte...” y después de unas amables palabras sobre mi artículo, sigue:

“Ya ha llovido bastante en el país vasco, aunque menos estos últimos años, desde 1908, fecha en la que publiqué algunas cartas del Príncipe Luis Luciano, a D. Bruno Etchenique, y otros de sus colaboradores. En realidad, debiera de figurar en mi colección otra carta del mismo autor, al que no llegué a conocer personalmente. Allá, por el año de mil ochocientos ochenta y tantos, estando yo en Deusto, se me ocurrió escribir al citado y famoso vascólogo, rogándole me hiciera saber, por desear adquirir sus publicaciones acerca del vascuence, dónde las podría comprar. Figúrate mi *encanto* y *desencanto* al recibir su contestación *autógrafa*, pero diciéndome en ella que tiraba muy corto número de ejemplares, que los destinaba a unos cuantos sabios, especializados en estos estudios. Esta

contestación me molestó tanto más, cuanto que había dicho a mi padre que me gustaría comprar tales libros, y mi padre había encontrado buena mi idea. Y sin darme cuenta de lo que hacía, rompí la carta del príncipe, lo que hoy lamento.”

* * *

Presento hoy los dos tomos correspondientes al dialecto vizcaíno, de mi estudio dialectológico sobre la morfología del verbo auxiliar.

Los dos referentes al dialecto guipuzcoano, fueron presentados anteriormente.

El 5.º y el 6.º están dedicados al dialecto alto-navarro septentrional; el 7.º al alto-navarro meridional, y el 8.º al roncalés. Estos cuatro tomos están terminados y serán, Dios mediante, publicados en breve.

Los cuatro últimos tomos, del noveno al duodécimo, correspondientes a los dialectos labortano, suletino y a los dos bajo-navarros, se encuentra en fase de recogida, clasificación y estudio de los datos, y espero poder llegar a concluirlos, si Dios me da vida y salud, y sigo contando, como hasta ahora, con la inapreciable colaboración de Koldo Artola.

Aunque he seguido, en lo fundamental, la clasificación final de Bonaparte, he introducido algunas modificaciones. De las correspondientes al vizcaíno, la más importante, ya que afecta a los límites del dialecto, es la exclusión de Elgóibar del vizcaíno, para incluirlo en el guipuzcoano.

Como es bien sabido, los límites de los dialectos no siempre coinciden con los de las provincias. Así, la cuenca alta del río Deva, desde Elgóibar —inclusive, para Bonaparte, y exclusive, para nosotros— es lingüísticamente vizcaína.

A este propósito, reproduzco un trozo de la carta de Bonaparte a D. Bruno Etchenique, de fecha 11 de enero de 1863:

“Cuando digo vizcaíno, y no guipuzcoano, de Vergara, sé muy bien que esta manera de hablar desagrada a los Señores Vergareses, pues se precian de ser guipuzcoanos puros. No digo que no, de la misma manera que no niego que los sermones de sus sacerdotes más instruidos, y frecuentemente incluso el lenguaje ordinario de las personas más esmeradamente educadas, sea no solamente guipuzcoano, sino incluso de la variedad más pura de Beterri. Todo esto, en cualquier caso, no cambia en absoluto mi manera de ver. Quieran o no los vergareses a los vizcaínos y a su dialecto, digo que no es menos cierto que la variedad vasca de Vergara, que se extiende hasta Anzuola (el guipuzcoano por este lado no comienza hasta Villarreal y Zumárraga), tal como está en uso entre el pueblo bajo y los aldeanos, pertenece, lingüísticamente hablando, al vizcaíno oriental.”

Bonaparte conocía bien el vascuence de Vergara, pues ya en 1856 estudio dos veces en esta población y él sabía aprovechar bien el tiempo en sus excursiones lingüísticas (como él las llamaba), para obtener la máxima información.

Respecto a estas visitas de Bonaparte, considero interesante reproducir parte de la “Miscelánea” que, con el título “Homenaje de Guipúzcoa al Príncipe Luis

Luciano Bonaparte”, publicó mi hermano Joaquín en el *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País* (1957, pp. 244-245):

“Cuando en 1856 vino el Príncipe al País Vasco, estuvo dos veces en Vergara y en las dos ocasiones visitó a D. Joaquín de Yrizar y Moya. Cambiaron impresiones sobre la literatura vasca y el vascuence; le dijo que conocía su obra (*“De l’eusquere et de ses erderes”*, París, 1841-43), citándole dos pasajes. Y por último, le regaló un ejemplar de la obra del Padre Cardaveraz: *Eusqueraren Berri onac eta ondo escribitceco, ondo iracurteco, ta ondo itzeguiteco Erreglac, Iruñean, 1761*, con una nota manuscrita en su portada que dice: *Donum Principis Ludovici Luciani Napoleonis*, que guardo en mi biblioteca.”

“Más adelante, el 7 de noviembre de 1857, en una carta del Padre Uriarte al Príncipe, publicada por el P.R. de Larrinaga en nuestro *Boletín*, le comunica ‘He entregado la carta al señor Yrizar y Moya, y queda en escribir a S.A.’.”

Bonaparte dividió la lengua en 8 dialectos (que luego fueron 9), 25 subdialectos y 50 variedades.

El examen de las formas verbales empleadas en los pueblos incluidos en estas variedades, nos ha permitido conocer que, entre los pueblos de cada una de ellas, existen diferencias sensibles, por lo que era muy conveniente subdividir las en subvariedades. Las 10 variedades del vizcaíno, han sido divididas en 31 subvariedades; las 6 del guipuzcoano, en 33 subvariedades; las 5 variedades del alto-navarro septentrional (una vez excluido de este dialecto el baztanés), en 28 subvariedades, y las 9 variedades del alto-navarro meridional, en 20 subvariedades. Una de las variedades del roncalés, la hemos subdividido en 2 subvariedades.

Voy a referirme ahora a la forma en la que realizó la exposición de los datos correspondientes a cada una de las subvariedades, que es lógicamente igual para todos los dialectos, y se lleva a cabo de la manera siguiente:

En primer lugar, dos mapas. En uno de ellos, se representan todos los pueblos (y también los barrios, si se han recogido en ellos datos) incluidos en la subvariedad.

El otro, es un mapa de situación, en el que la subvariedad figura como una zona rayada, lo que permite apreciar su localización, dentro de la variedad a la que pertenece, en el dialecto y en el conjunto de los dialectos. Al mismo tiempo proporciona una idea de la extensión relativa de la subvariedad. Esta zona rayada se presenta como una *manchita* que se destaca en todo el territorio vascófono. El conjunto de estas manchitas ha de cubrir la totalidad de la zona de habla vasca en tiempo de Bonaparte, cuando el uso de la lengua se extendía hasta Puente la Reina.

El número de estas manchitas es el de las subvariedades, que antes hemos indicado para cada uno de los cinco dialectos que llevamos estudiados y que en conjunto, se eleva a 116. Para la totalidad de la lengua rebasará, según creo, los 150.

Pero, además de esta especie de *puzzle*, hay otro, que, con menor número de piezas, cubrirá asimismo toda la zona de habla vasca. Está formado por las variedades, ya que la descripción de las subvariedades se halla precedida, en cada

grupo de las procedentes de una variedad, por la descripción de ésta, que está asimismo provista del correspondiente mapa de situación. Este *puzzle* consta de 33 piezas (variedades), para los cinco dialectos citados. Para la totalidad de la lengua, las piezas serán 50, que es el número de las variedades bonapartianas.

Sigue una “Introducción”, en la que se enumeran los pueblos de la subvariedad, con indicación del número de vascófanos de cada uno de ellos, y se expone la información que se considera conveniente en cada caso.

A continuación, el capítulo dedicado a las “Fuentes”, en el que se indican los autores y las obras de los que se han tomado los datos. A los procedentes de publicaciones, se han agregado, no sólo los obtenidos de manuscritos inéditos, sino los recogidos sobre el terreno con la ayuda de valiosísimos colaboradores, y son estos últimos datos los que pueden, tal vez, dar un valor especial a esta obra, pues no pueden encontrarse en bibliotecas ni archivos.

Pero en este apartado referente a las fuentes requiere un examen más detenido.

En la documentación —tanto la manuscrita, como la publicada— existen monografías con datos locales, por un lado, y obras de carácter más general, con colecciones de formas verbales más extensas. Aunque todos estos datos han sido recogidos por nosotros, aquí sólo podemos referirnos a los segundos. Concretamente para el dialecto vizcaíno, contamos con el flexionario manuscrito de Azkue y el *Aditza bizkaieraz* de I. Gaminde. En ambas obras se encuentra una amplia información sobre las formas verbales de numerosos pueblos vizcaínos.

Los flexionarios de Azkue, tanto el vizcaíno como el guipuzcoano, no siempre son de fácil interpretación. Con frecuencia pone solamente la forma verbal correspondiente a la primera persona del singular. De ella se deduce casi con seguridad la tercera persona del singular, pero no las del plural. A él le bastaba indudablemente con aquella indicación, pero a los demás pueden ofrecernos dudas. Naturalmente he tratado de sacar el mayor jugo de estos preciosos documentos. En alguna ocasión pedí aclaraciones a D. Resurrección. Aunque no se trata exactamente del mismo caso, al encontrarme con la abreviatura *Gollib*, le pedí su significado y en carta de 3 de Enero de 1945, me decía: “Gollibar llaman en Markina algunos —y encima ponía entre paréntesis (muchos)— a *Bolibar*, aldehuela muy linda que forma parte del municipio de Zenarruza. En este Bolibar —hay Bolibares en las tres provincias— nacieron los ascendientes del famoso general venezolano Simón Bolívar y tiene una fuente elegante en medio de su plaza, regalo recibido de América”.

Con Azkue mantuve una larga relación, sobre la que hablaré brevemente.

Como prueba de su extraordinaria modestia, diré que, en su carta de 23 de septiembre de 1944, me decía: “Le envió un ejemplar del primer libro que salió de mis manos que, como verá Vd. no vale mucho”.

En su última época, su memoria, que siempre había sido excepcional, presentaba lagunas.

En una ocasión en que fui a visitarle a su entrañable despacho de Ribera, 6, le pregunté el significado de una palabra, sobre la que yo tenía dudas. Me

contestó inmediatamente. No habría pasado media hora, o quizá un cuarto de hora, cuando me dijo: "El otro día un señor me preguntó el significado de tal palabra". Era la palabra por la que le había preguntado, y apenas habían transcurrido unos minutos.

Cuando estaba escribiendo *El vascuence y varias lenguas cultas* (Bilbao, 1949), le pregunté cuáles eran esas lenguas cultas. Me dijo que no se acordaba. Posiblemente la estaba escribiendo cuando yo llegué y la dejó para charlar conmigo.

Pero el caso más extraordinario de estas momentáneas amnesias suyas, es el que voy a exponer ahora.

El día 24 de octubre de 1951 leí en el ABC de esa fecha lo siguiente: "Mientras salvaba la vida al director de la Academia de la Lengua Vasca, le roban la cartera - Bilbao 23. Anoche, cuando se dirigía a su casa por el muelle trasero del teatro Arriaga, D. Resurrección María de Azkue, director de la Academia de la Lengua Vasca y correspondiente —en realidad lo era de número— de la Española, dio un paso en falso y cayó a la ría. Un transeunte llamado Fernando Voz Peña, de cuarenta años, sin despojarse más que de la chaqueta, se lanzó al agua y consiguió salvarle la vida. En la Casa de Socorro fueron apreciados al Sr. Azkue, que tiene ochenta y siete años, ligeros síntomas de asfixia.

Dada su avanzada edad, el médico se reservó el pronóstico.

Al tratar de recoger la chaqueta, el señor Voz Peña se encontró con la desagradable sorpresa de que un desaprensivo le había robado la cartera con 400 pesetas y documentos personales".

El mismo día 24 escribí a Krutwig, el cual mantenía constante relación con D. Resurrección. Krutwig me contestó inmediatamente —su carta es del 28 del mismo mes—. Me decía que afortunadamente pocas noticias podía darme, pues Azkue se encontraba completamente restablecido. Al segundo día ya estaba de pie y cuando Krutwig fue a visitarle estaba tocando el piano; al tercer día volvió a su vida normal. Pero... el día segundo de su caída, preguntaba por qué estaba encamado y al contarle lo que le había sucedido, se mostraba muy sorprendido. Una de sus sirvientas, estuvo el día siguiente al de su caída, contando lo que a D. Resurrección le había sucedido, delante de éste, a alguien que vino a visitarle. Azkue atendía muy interesado y cuando hubo acabado, preguntó dirigiéndose a la narradora: "¿Y eso a quién le ha sucedido?".

Terminaba Krutwig diciendo que le había enseñado mi carta y le pedía que me saludara atentamente.

Esto me tranquilizó, pero el 9 de noviembre, recibí dos telegramas urgentes seguidos. El primero, depositado a las 18,30 de ese día, decía: "Comunicación —indudablemente quería decir complicación— imprevista Azkue entró agonía inmediato fatal desenlace inevitable. Telegrafiaré muerte - Krutwig". El segundo, depositado a las 20 horas del mismo día, decía: "Azkue murió 18 horas 30 - Krutwig".

Antes me he referido a Urquijo y ahora a Azkue. Estos dos hombres admirables fueron los firmes pilares de *Euskaltzaindia*, en sus primeros difíciles

años. Tuve la gran suerte de tratar a ambos. Ellos se conocían desde jóvenes. Azkue era siete años mayor que Urquijo. Posiblemente por esto, pero creo que mucho más probablemente por el hecho de que aquél había sido capellán de la familia Urquijo, tuteaba a D. Julio, mientras que éste le hablaba de usted y así continuaron hasta su muerte.

Indudablemente fueron dos figuras gigantescas, pero de caracteres completamente distintos, lo que, en mi opinión, fue muy beneficioso para la incipiente Academia.

Azkue era un incansable investigador de la lengua vasca, de la que conocía todos los dialectos y variedades. Con Mariano Mendigacha, su informador de Bidángoz —que medio siglo antes, lo había sido de Bonaparte— hablaba en roncalés, como antes el príncipe, ante el asombro de su séquito de vascólogos que no entendía una palabra.

Urquijo se relacionaba con los grandes lingüistas de la época, que llegaron a ser verdaderos amigos suyos. Uno de sus mayores disgustos fue el saber que Schuchardt había mandado incinerar su cadáver, lo que a Urquijo —ferviente católico— le produjo una pena que le acompañó toda su vida. ¡Qué alegría hubiera tenido —de haber vivido unos años más— al saber que la Iglesia católica admite esta práctica!

Como prueba de la estrecha amistad que tuvo con Uhlenbeck —otro de los grandes lingüistas-vascólogos— reproduzco algunos trozos de cartas suyas de la época inmediatamente siguiente a la muerte de Urquijo, ocurrida el 30 de octubre de 1950.

El 24 de noviembre, me escribía: “Hace unos días he sabido, por una carta del señor Michelena, el fallecimiento de mi venerado amigo D. Julio de Urquijo. Es un gran dolor para los que aman al pueblo vasco” y, más adelante, se refería a “recuerdos de la hospitalaria casa de los esposos de Urquijo de Olazabal”; el 2 de diciembre: “También en mi memoria D. Julio ocupará siempre un lugar muy particular. Le debo mucho” y el 21 del mismo mes, “los últimos días del año pensaremos mucho en el añorado D. Julio”. Antes de que pasaran ocho meses desde esta carta, recibí una tarjeta de su esposa, W. M. Uhlenbeck-Melchior, fechada el 15 de agosto de 1951, en la que me comunicaba el fallecimiento de su marido ocurrido el día 12 de dicho mes.

Gracias a estas relaciones personales con los grandes lingüistas mundiales, mantuvo Urquijo alto el nivel de la *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, para lo que tuvo también que rechazar, en ocasiones con verdadero dolor, artículos que, a su juicio, no tenían la altura científica requerida para la *Revista*, como en el caso del que había sido su maestro Julio Cejador.

Como hemos señalado —y seguimos con el capítulo de fuentes— las comunicaciones personales, proporcionadas directamente por los colaboradores, constituyen la aportación más importante e insustituible de las fuentes. Como el lector comprobará por los nombres de los autores, han colaborado muchos académicos de número y correspondientes de la época en la que se recogieron los datos y, en general, en cada pueblo, las personas consideradas como más expertas conocedoras del habla del lugar explorado.

El colaborador ha de comprobar sus propios datos y cerciorarse de la exactitud de los ajenos, evitando que los informadores le proporcionen formas “corregidas” y sustituyan las que realmente se emplean en ese lugar, por otras que consideran más correctas.

A continuación expongo dos ejemplos en los que se atestigua el celo e interés con que el colaborador comprobó el uso real de determinadas formas atípicas, en uno de ellos, mientras que, en el otro, se consiguió que los informadores proporcionaran las formas que realmente empleaban y que deliberadamente, por no parecerles correctas, sustituían por otras, más lógicas a su juicio.

Mi colaborador de Arrancudiaga fue el padre Daniel Goroztizaga —ya fallecido—, natural de ese pueblo. A él debo la gran fortuna de disponer de las formas características empleadas en dicho lugar a finales del primer cuarto de este siglo, es decir, con anterioridad al proceso de unificación posterior, así como las modificaciones que han tenido lugar hasta el momento actual, las cuales había investigado detenidamente.

Una característica muy interesante de las formas verbales que me proporcionó el padre Goroztizaga era la presencia de una *n-* inicial atípica en numerosas formas de pretérito. Para comprobar la realidad del uso de estas formas, él —que residía en aquella época en Oñate, como capellán de las monjas de Vidaurreta— efectuó varios viajes a Arrancudiaga. Algunos años más tarde, me comentaba, el entonces Presidente de *Euskaltzaindia*, padre Luis Villasante, la minuciosidad con la que nuestro colaborador estudió estas formas verbales, características de su pueblo natal, sobre las que yo le pedía detalles y precisiones, con especial atención —me decía Villasante— examinó lo referente a la *n-* inicial.

También me indicaba el padre Goroztizaga que dicha *n-* inicial iba desapareciendo, especialmente en los jóvenes. Esta paulatina desaparición de la mencionada *n-* ha sido confirmada por la reciente exploración de Gaminde, quien todavía alcanzó a recoger dos formas verbales que la conservan.

El otro caso que considero interesante es el de Ubidea.

Existe una peculiaridad muy interesante y característica en las formas verbales de pretérito utilizadas por los ubidearras, “cuando hablan entre ellos”. Para percibirla, es preciso vivir en su ambiente, en el cual las emplean “en la conversación espontánea”, pero no cuando un encuestador les pregunta cuáles son las formas que emplean. Esta es la razón por la que tales formas no habían sido recogidas en minuciosas y detenidas investigaciones realizadas desde principios de siglo.

La peculiaridad a que nos referimos consiste en la anteposición de una *b-* a las formas de pretérito que empiezan por vocal. Sobre esta peculiaridad me llamó la atención mi colaborador A. Unzueta, quien la había percibido en su continuada convivencia con los ubidearras y me advertía: “Característico es el empleo de la *b-*, por ejemplo, *botzen* en vez de *eutsen*”. Todas las formas de este tipo recogidas por Unzueta, en las contestaciones a mi “Cuestionario”, se encuentran anotadas en las “Observaciones”.

Al no haber sido recogidas tales formas por ninguno de los demás excelentes investigadores, pensé que podrían ser utilizadas en parte de Ubidea o por

determinadas personas, y, abusando una vez más de su amabilidad, encargué a mi colaborador de Ochandiano, Víctor Capanaga, que investigara en qué barrios y por qué personas se empleaban tales formas. El resultado de su investigación fue el siguiente: “Horrelaxe hitz egiten dute ubidearrek beraien artean, baina bitxitasun horretaz ohartzen direlarik edo beraien arterako bakarrik gordetzen dituztela dirudi. Horregatik, besteok bidali dizkizugun formetan *b* horren arrastorik ez agertzea. Ubidear gazteekin hitz egin dut arestian eta baieztatu egin didate hori, baietz, herritarrak beraien artean, bosten, botzen —por ejemplo, *ekarri bosten* ‘ellos me lo trajeron’ y *ekarri botzen* ‘ellos se lo trajeron a él’— eta horrela hitz egiten dutela. Beraz zuzenak dira galdetzen zenizkidan formak, Ubiden bertan (ez du beste auzategirik) erabiliak”.

Siguen los “Cuadros” que contienen la conjugación completa del modo indicativo de los verbos auxiliares, intransitivo y transitivo. Estos cuadros constituyen el núcleo medular de la obra.

La descripción de la subvariedad termina con el capítulo dedicado a las “Observaciones”, en el que, además de las notas de todo género (pronunciaciones, frecuencia relativa del uso de las formas verbales, advertencias de los colaboradores y de los mismos informadores, etc.), se recogen las variantes de las flexiones contenidas en los “Cuadros”, empleadas en los diversos pueblos de la subvariedad. Estas variantes permiten apreciar las diferencias, a veces muy sensibles, que existen entre lugares de la misma subvariedad o entre viejos y jóvenes de una misma familia, o entre labradores y pescadores, etc.

Y ya, no me queda más que darles a ustedes las gracias, por la paciencia, con la que me han escuchado.

PASAIKO TOPONIMIA LIBURUAREN AURKEZPENA

Egoitza, 1992.10.23

Angel Mari Elortegi

Jaun-andreok, arratsaldeon denoi. Mila esker hona etorri zareten guzti-guztiori, agintari, euskaltzain, herritar, lagun eta gainontzekooi.

Lan honi heltzean bi asmo izan genituen gogoan: batetik, lanak izan zezakeen interes linguistikoa, hau da, Pasaiaiko Toponimian eskuartze zuzena izan duten euskal eta gaskoin hizkuntzen auzitarako material berriak aportatzea; bestetik, eta ikuspegi praktikoagoko batetik begira, gure begien aurrean, zaharrekin batera, badoazen eta mendetan iraun duten toki-izenei eusteko premia. Urteotan, eta Pasaian euskarak izan duen atzerakadaren ondorioz, betikotzat ematen ari dira urte gutxi batzu baino ez dituzten toponimoak, zaharrak bide bazterrean uzten diren bitartean.

Lana, beraz, horixe zela eta, hasi genuen. Hasi, ordea, ez genuen hutsetik hasi. Izan ere, Pasaia izan baitu orain baino lehen, nahiz eta beste jakintza arlotan ibili, berataz aritu den ikertzailerik. Hemen, Camino, Gamón, Seoane y Ferrer, Iturrioz, Felipe Barandiaran eta abar luze bat aipatu beharko genituzke. Eta denon artean inor nabarmentzekotan, Serapió Múgica nabarmendu behar, bera izan baita darabilgun gaira gehien hurbildu dena. Liburuan zehar hauon guztion testigantzak aurkituko dituzue.

Liburu honetan hiru Pasaietako toponimia jaso da.

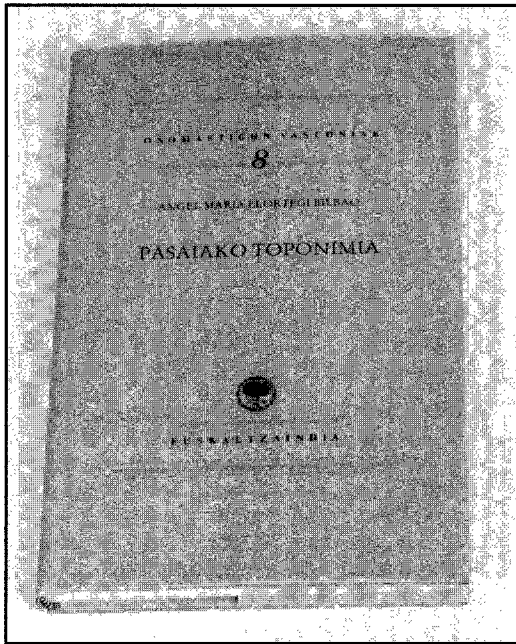
Gure helburua, toponimo-bilduma ahalik eta zabalena egitea izan da, egungo toponimoak eta baita soil-soilik dokumentu zaharretan aurki daitezkeenak ere jasoz.

Erabili dugun metodologia halako lanetan ohizkoa dena izan da. Lehen-lehenik idatzizko iturrietara jo genuen, honako artxibo hauek arakatu genituelarik:

– Artxibo Munizipalak. Pasaiakoa eta, neurri txikiagoan, Donostia, Hondarribia eta Errenteriakoa. Bertan jaso ditugu toponimorik zaharrenak: XIV, XV eta XVI. mendeetakoak.

– Eliza-Artxiboak. Gehienbat, San Pedro eta San Juango bataio eta ezkontza-liburuak. XVI. mendeko toponimoak.

– Oñatiko Protokolo Artxiboa. Hemen, Pasaiaiko hipoteka-kontaduria liburuak, transmisioak, eta bere eskribaniak ikusi ziren. Donostia nahiz Errenteriako zenbait eskribania ere ikusi genituen Pasaiarekin zerikusirik bazutelako. XVII, XVIII, eta XIX. mendeetako toponimoak dira.

– Donostiako Jabego Erregistroa. Pasaiako liburuak XVIII, XIX eta XX. mendeetako toki-izenak.

– Eta azkenik, Madriliko Itsasuntzi Museoaren Artxiboa. Han, Vargas Ponce-ren dokumentu bilduma interesatu zitzaigun.

* * *

Ondoren eta, artxibo hauetan Pasaiari zegozkion toponimoak jaso eta gero, bi hirigune historikoetan, San Pedro eta San Juanen alegia, inkesta pertsonalak egin ziren dokumentuetako toki-izenak ezagutu edota berririk ba ote zerabilten ikusteko.

Azken pausu bezala, mapetan jarri ziren gogoan ziren toponimoak, eta gogoan ez baina dokumentuaren bidez hura posible egiten zuten toponimoak ere bai.

Labur bilduz, esan genezake, toki-izenari buruzko dokumentu aipamenak eta mapetan kokatu ahal izateko egin diren oharrek direla ikerketa lan honen ardatza; haren osagarri gisa, hainbat toponimori ohar linguistiko bat erantsi diogu gehien-gehienetan Mitxelena, Azkue, Corominas eta abar baten eskutik.

* * *

Pasaia, XIV. mendean arrantza egitera etorritako gaskoin jendearen eskutik sortu zela esan zuen Gamón historigileak. Eta Camino-k, XVIII. mendean bukaeran, gaskoinek ekarri zuten hizkuntza hartaz ari zela zera zioen:

“...pues sólo ha quedado y es usual dicho dialecto en ambos Pasajes, y de allí a menos de cuarto de legua, nada entienden semejante idioma.”

Bada, bertan erabilia izan zen hizkuntza batetaz ari garenez, ez da harritzekoa izango hark toponimian ere bere eragina izatea, euskal hizkuntzarekin batera. Horrela, XIII. mendeko dokumentuetan “puerto de Oyarçoz” bezala ezagutzen genuena, XIV. neko batean, jadanik, honelaxe azalduko zaigu:

“...puerto del Pasaie, llamado de Oyarçoz” (1374).

Portu horretan, bere berezitasun geografikoak bultzatuta-edo, garraio mota bat desarrollatu edo garatu zen portuko itsasertzak elkarrekin lotzeko. Itsasoz eta batelen bidez egiten zen garrio hau toponimo nagusiarekin estuki uztarturik azalduko zaigu. Victor Hugok, Pasaian bidaiari, esaten zuen hemen gizonezkoak portuaz kanpora ateratzen zirela arrantza egitera, eta emakumezkoak, portu barruan, jendearen eta bestelakoren garraioan, “pasatu” egiten zituztela ertz batetik bestera pasa nahi zuten pertsonak oro. Haien azterrenetako batzu:

“...chalupa de Marigozo” (1679).

“...dijo que se llama como arriba se menciona, Brixida de Igarza, es natural y vecina de la Villa del Pasaxe, de edad de sesenta años poco mas o menos, su modo de vivir es el de ocuparse en conducir gentes y demás que ofrezca en batel...” (1770).

Baina itzulirik, berriz ere, toponimoetara esan dezakegu toponimorik zaharren artean klase askotakoak aurki ditzakegula: badira badia ondo-ondoko toponimoak. Hortxe dugu gaskoin jatorria duen San Pedroko Salbio, gaur egun auzo izena, “plaia” edo “lohiatzko itsasertza” adieraziz:

“...de la Torre al Sableo y cai de San Matet ay 282 braçadas, 846 codos” (1494-1608).

“...dixo que de treinta años a este parte ha visto labrar arboles, algunos en el sitio y termino que llaman Vizcaya, y en el Sableo, jurisdicion del dicho lugar del Pasage, parte de San Sebastian...” (1680).

Badira, baita ere, mendi aldekoak: horra euskal jatorriko San Juango Txurdir menditxoak:

“Venta de Catalina de Leço de una huerta que la compro la iglesia del Pasaje, año de 1549 a once de Julio... Por la parte de arriba, el camino publico que ba a Churdin” (1549).

Erroten inguruan dabilenik ere bada: Pasai Antxoko Molinao, esate baterako:

“...conviene, a saber, desde el agoa e arroyo de Molinao, que sube hacia donde viene a dar e demostrar el mojon e piedra antigua que fue por departiçion de los dichos terminos...” (1946)!

Eta deitura gisa dagoen jaiotetxerik ere bai. Hona hemen San Pedroko bataio eta ezkontza liburuetan diren hauek:

“Joanes de Martinbono (1541); Marta de Araneder (1546); Juanes de Askue (1561); Donmin de Trencher (1581); Marta de Illumbe (1586).”

Bai eta taberna izenak ere, esate baterako:

“Tabernas. Catalina Andia, por derechos de burdeos, ocho reales” (1634).

* * *

Bukatzen joateko, eta ondorio modura, labur-labur esan:

1. Pasaiaiko toponimia kontserbatzailea dugu neurri handi batean. XVI. menderako dokumentatuak diren toponimo askok gure egunetararte eutsi diote: Arandoa, Azkuene, Bizkaia, Molinao, Salbio, Trintxer, Txurdin, Zamatete...

2. Euskal etimologiak nagusi azaltzen dira besteen aldean, eta toponimoek estudiatu ditugun mende guztietan zehar presentziarik badute.

3. Gaskoin jatorriko toponimoak guztira ehuneko zazpita ez dira iritsiko. Atzera jo ahala, ordea, beraien presentzia askoz ere garrantzitsuagoa egiten da eta, ditugun datuak ditugula: XVI. mendean ehuneko berrogeitamarrera erraz iristen direla esan dezakegu.

4. Bestetik, eta ditugun datuekin, pentsatzekoa litzateke, lanean azaldu ditugun toponimoei eta hizkuntza biziaren emaitzak diren hipokoristikoei begira, nolakoa eta norainokoa zen zehazten ez dakigun elebitasun egoera bat ezagutuko zela euskal toponimoen nagusigoak markatua dagoen garaia heldu zen arte.

5. Lexiko mailan, jasotako materialek eskaintzen dizkigute Azkueren hiztegiaren jasoak ez diren zenbait hitz.

Hona hemen Pasaian erabiltzen diren horietako batzu:

ERREKA, “marea behera dela, eta, gehienetan, itsasora ematen duten zenbait etxeren aurrean nahiz ondoan, agerian geratzen den eta harriz beterik egon ohi den lurra”.

PLAIA, “marea behean, agerian gelditzen diren badia barruko lohi beltzeko ertzak”.

PLATA, “kostako harrizko mendi malda luze eta zapalak”.

ZURRUN, Azkuek jaso egiten du hitz hau, jaso ordea, esannahia hauekin jasotzen du, besteak beste: “viga maestra”; “inflexible, tieso, seco”. Pasaian “etxe tarteko pasadizu estua” ere adieraziko luke:

“Mi estimado Salvador. A pesar de que estoy muy ocupado, pasaré hacia las once, para lo cual tengan ustedes abierta la puerta de la zurruna, a lo menos empujada, para que yo baje por ella” (1828).

* * *

Nire azalpen honi amaiera emateko eskerrak eman beharrean nago lan hau burutzen lagundu didaten guztiei. Eskerrak, Patxi Salaberri, Alfonso Irigoien, Ricardo Ciérbide eta Jose Maria Jimeno Juriori. Eskerrak, halaber, Xabier Portugal alkate jaunari liburua argitaratzeko eman duen laguntzagatik. Eskerrik beroe-

nak Endrike Knörr jaunari, eta bere bitartez Euskaltzaindiari, berak zuzentzen duen bilduma eder honetan parte hartu izana ohore bat izan delako niretzat. Eskerrik asko aurkezpen honetan parte hartu duten Jean Haritschelhar euskaltzainburuari eta gainontzeko euskaltzain jaunei. Eta bukatzeko, eskerrak ere gogoan ditudan eta era askotara lagundu didaten auzo eta lagun guztiei. Denoi mila esker.

TOPONIMIA DE LA CUENCA DE PAMPLONA. CENDEA DE ANSOAIN

Sede. Bilbao, 23.10.1992

José Mari Jimeno Jurio

Este volumen n.º 9 del “Onomasticon Vasconiae”, está dedicado a la “ex-cendea” de Ansoáin (Navarra) y completa los dedicados a recoger la toponimia de la Cuenca.

Aclaremos previamente los conceptos geográficos “Cuenca” y “Cendea”. La Cuenca es el territorio que rodea la ciudad, la “terra pampilonensis” o “Iruñerria”. Su zona occidental está formada por cinco Cendeas (Ansoáin, Cizur, Galar, Iza, Olza), préstamo del lat. “centenna”, divisiones administrativas muy antiguas, de origen militar probablemente, que han perdurado hasta 1943, en que la de Iza, unida al Valle de Gulina, pasó a ser “Distrito municipal de Iza”, desmembrándose la de Ansoáin en 1991 para constituir tres ayuntamientos (Ansoáin, Berriozar y Berriplano).

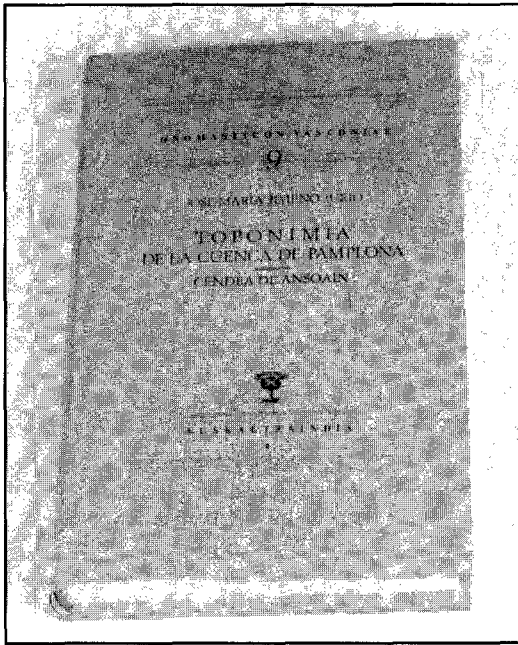
En el “Onomasticon Vasconiae”, que en 1983 era un proyecto, hecho suyo por Euskaltzaindia, han venido publicándose los resultados de las investigaciones toponomásticas sobre la Cuenca. La elección del espacio vino dada por diversas circunstancias: conocimiento del terreno, proximidad a la capital, urgencia de la recogida debido a las transformaciones radicales que venían operándose en el suelo y su destino, y estudio del entorno pamplonés como premisa para el de la ciudad y su “Cocinado”, a la que dedicaremos el sexto volumen de “Toponimia de la Cuenca”, ya muy avanzado.

Como aportaciones de los cinco estudios a la cultura local y universal, señalaremos:

Lingüística: Materiales para un mayor conocimiento del léxico y modalidades dialectales del euskara de Iruñerria, lengua hablada en Pamplona y su tierra desde la prehistoria hasta mediados del siglo XIX, frecuentemente con carácter monolingüe y exclusivo.

– Relaciones de oikónimos (nombres de casas) en cada pueblo, sin pretensiones exhaustivas, que rebasan intereses localistas para descubrir un fenómeno socio-lingüístico peculiar: el del origen de las denominaciones.

– Nombres euskéricos de pueblos con elementos romances: Junto a los conocidos de Berriozar y Berriobeiti o Berrioplano, los de Berriogoiti o Berrioso (Ansoáin), Zizur Nagusia, Zizur Txiki, Undio (Cizur), Olatz Nagusia y Getze (Galar).

– Un aspecto anecdótico pero práctico: Disponibilidad de unos materiales donde inspirarse cuando ayuntamientos, concejos o particulares deseen dar nombre a calles, locales industriales o comerciales y a viviendas, terreno en que se vienen adoptando distintas soluciones.

Historia: Noticias de cada pueblo, localización de muchos despoblados y de las todavía más numerosas ermitas, muchas solamente recordadas por documentos antiguos.

– Modos de vida de los habitantes; flora y fauna, hidronimia (fuentes, moreas), sotos, prados (Zaldu, euntze) y facerías interconcejiles, que denuncian la importancia de la ganadería de labor y lanar en la economía local tradicional.

BILBAO BIZKAIA KUTXAK ETA EUSKALTZAINDIAK SARITURIKO LANAK

Bilbo, 1992.12.11

SARIAK

1. “Txomin Agirre” eleberri-saria:

Epaimahaia: Xabier Gereño, Artantxa Urretabizkaia eta Felipe Juaristi.

Saritua: Luis Mari Mujika.

Saritu lana: *Loitzu herrian uda-partean.*

2. “Toribio Alzaga” antzerki-saria:

Epaimahaia: Daniel Landart, Patri Urkigu eta Eugenio Arozena.

Saritua: Junes Casenave-Harigile.

Saritu lana: *Agota pastorala.*

3. “Felipe Arrese y Beitia” poesia-saria:

Epaimahaia: Bitoriano Gandiaga, Juan M. Lekuona eta Mikel Lasa.

Saritua: Patxi Ezkiaga.

Saritu lana: *Komediaren Jainkoa.*

4. “Mikel Zarate” saio-saria:

Epaimahaia: Adolfo Arejita, Alfonso Irigoien eta Xabier Kintana.

Saritua: Joxe Manuel Odriozola.

Saritu lana: *Soziolinguistikaren atarian.*

OHARRA: “Resurreccion Maria Azkue” literatura-saria gazteentzat 1993.eko urtarilean banatuko dela adierazi dute antolatzaileek.

GORKA AULESTIAREN HIZTEGIAK:

- 1. Basque-English Dictionary (1989).**
- 2. English-Basque Dictionary (1990).**
- 3. Euskara-Ingeles / Ingeles-Euskara Hiztegia (1992) eta Erbesteko euskal literaturaren antologia liburuen aurkezpena**

Euskaltzaindia, egoitza, 1992-XII-29

Gorka Aulestiak eman du bere lanaren berri, eta gero, Jose Antonio Arana Martija euskaltzainak egin du Hiztegien aurkezpena.

Eginkizun berean, Andolin Eguzkitza euskaltzain urgazleak Gorka Aulestia-
ren beste liburu bat ere aurkeztu du, hots, *Erbesteko Euskal Literaturaren Antologia*.

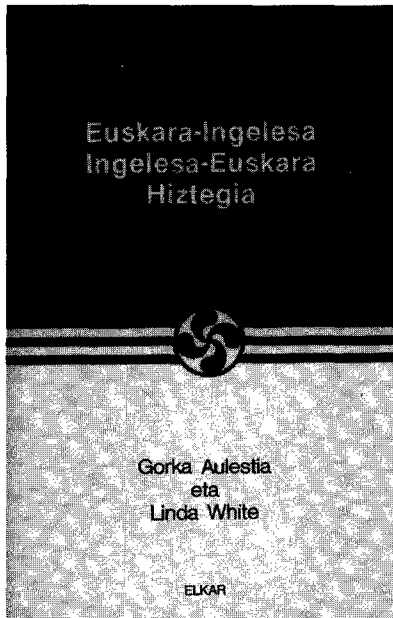
**EUSKARA-INGELES /
INGELES-EUSKARA
HIZTEGIA**

*Gorka Aulestia
Linda White*

Egoitza, 1992.12.29

Jose Antonio Arana Martija

Estatu Batuetako Nevadak Renon daukan Unibertsitatean, dakizuenez, Euskal Mintegia sortu zen duela 25 urte, 1967an. "Basque Studies Programm" izenarekin bataiatua izan zen orduan eta emaitza ugariak izan ditu euskara eta euskal kultura munduan zehar zabaltze ahaleginetan. Beste munduko Unibertsitate askok bezala, baina denak baino gehiago esango nuke, Etxepareren mezu eta eskariaren ildotik ibili da Renoko hau: "Euskara! Jalgi hadi kanpora!", edo Iparragirrek berrehun urte geroago, eta kantuarren laguntzaz, Gernikako Arbolari eskatzen ziona betez: "Eman ta zabal zazu munduan frutua".

Horregatik Euskaltzaindiak, euskararen Akademiak, aurtengo irailean eta Renon bertan, Onomastika Jardunaldi batzuk antolatuz, egin zion Euskal Mintegi horri omenaldia 25.urtemuga honetan. Eta horregatik zabaltzen dizkio gaur Egoitza honen atea paregabe emaitza aurkezteko, hau da, Gorka Aulestia eta Linda White bikoteak prestatutako Hiztegiari, euskaldun batek eta amerikar batek elkar lanean burututako Hiztegiari, hain zuzen. "Elkar" hitz hori ez da une honetan lanaren adierazgarri bakarrik, ELKAR argitaletxeak kaleratu baitu begien aurrean duzen Hiztegia.

Egile biak ditut ezagunak, bata bestea baino gehiago noski. Gorka Aulestia Txakartegi, ondarrutarra, aspaldidanik dut ezaguna eta adiskidea. Duela 22 edo 23 urte ezagutu nuen Gernikan. Izan genituen une atseginak, baina larriak ere. Badugu zeresanik "Seber Altube" ikastolaren zatiketaz, Hidalgo kapitainaren erasoetaz, Iñaki Garai eta Blanca Salegi senar-emazteen asesinatzeaz... 1975.eko maiatzaren 14a zen egun triste, goibel, negargarri hura. Eta badakit nik beste negar egin zuela orduan Gorkak, ezinezaz eta amurruaz. Eta horren lekuko hor daude Gorkak beste liburu baten atarian jarri duen gomutagarria, nik *Elai-Alai* dantza taldearen historiako liburuaren atarian jarri nuen bezalakoa. Tiroz hil zituzten Francoren pistolek eta hori ez dugu inoiz ahaztuko.

Gorkak ihes egin behar izan zuen, baina ez zen kikilduta geratu. Egia esan, halako erasoek herriaren alde lan egiteko adorea ematen dute eta horren ondorioz, eta barru-barruan herriarenganako maitasuna zekarrelako, fruitu ugariak ematen hasi zen 1975ean Estatu Batuetara heldu ondoren. Euskal Literatura aztertzen hasi zen Renoko ikasleen egarria asetuz, kanpokoentzat bertsolaritzaren ikuspegia ikertzen saiatu zen, eta hiztegitzinta berezi batetan murgildu zen buru-belarri.

Eta hemen datorkigu 1981an Gorkarekin euskara ikasten hasi zen Linda White, eta 1983an haren hiztegitzako programan sartu zena. Hirugarren bat ere aipatu behar dela uste dut, Jill Berner anderea, egokitze lanetan ari izan dena. Hasieratik Euskal Mintegiaren zuzendari izan den William Douglass jaunari zor diote hirurak eta zor diogu euskaldunok egindako lan paregabeagatik eskerrona. Eta Donostian abenduaren 17an Hiztegi hau aurkeztu zenean han izan bazen ere, gaur hemen izateko aukerarik izan ez duenez, bihoakio gure eskerrik beroena.

Endrike Knörr, aurtengo abenduaren 18an Euskaltzaindiaren idazkari berria hautatua izan denarekin, eta Xabier Gereñorekin joan nintzen Estatu Batuetara 1985.eko abenduan, Renon bizpahiru egun iraganez. Eta han ezagutu genituen White eta Berner andereak, Gorka Aulestiaren inguruan hiztegitzinta lanetan zihardutenak. Handik lau urtera kaleratu zuen Aulestia "Emazteari eta gurasoei" zuzendutako *Basque-English Dictionary*. 558 orrialde ditu eta 50.000 sarrera edo hitz. Irakasle, itzultzaile eta ikasle nagusientzat egindako Hiztegia da. Helburu beronekin kaleratu zen urte t'erdi geroago, 1990an, Gorka Aulestia eta Linda White egileak direlarik, 397 orrialdeko bigarren Hiztegia, *English-Basque Dictionary*, ikusten denez, bestea baino meheagoa, eta edukinez laburragoa 25.000 hitzekin hornitua. Bi Hiztegi hauek burutzeko 50 hiztegi erabili eta arakatu zituzten Aulestia eta laguntzaileek, liburuen atarian zehazten direnak. Iturri onak direnez, ontzi hauetan bildu diren urak onak izan behar.

University of Nevada Press argitaldariaz bigarren Hiztegi hau atera zuenean, Euskal Herrira itzulia zen Gorka Aulestia eta hemen ekin dio, sei hilabetetan, hirugarren hiztegi bikoitzaren prestatze eta argitaratze lanari: *Euskara-Ingelesa / Ingelesa-Euskara Hiztegia*. Beste bien laburpena da, Elkar-ek Lizarra moldiztegi inprimaturik 1992an atera duena. Mundu zabalean banatzeko bigarren argitarapena Renon egiteko asmoa dutela jakinarazi ziguten Donostian abenduaren 17an aurkeztu zenean. Liburuki berean daude bildurik lehengo bi hiztegi mardulagoak, baina hemen ere Euskara-Ingelesak eduki handiagoa du, 409 orrialdetan 32.000 hitz ematen baitira, eta Ingelesa-Euskarakoan 260 orrialdetan 20.000 hitz baino ez. Eta ez da guti ematen zaiguna, ikasle apalagoentzat, bidaiarientzat eta pre-miazko kontsultak egiteko pentsatua baita.

Linguistek eta lexikografoek ondo baino hobeto dakite zeintzu diren halako lan bat burutzeko zailtasunak. Kultura desberdinetako hitzak parekatu behar direnez, ez daude sarritan baliakideak eta kontzeptuaren azalpena jo behar da. Bi hiztegi nagusietan euskalkietako sinonimoak hartu baziren, laburrago honetan batuaren bidea hartu da, eta jakina da erabaki honek dakarren zailtasuna, euskara batua oraindik lexikografian ondo finkatu barik baitago. Parekatzen diren bi hizkuntzen lexiko altxorra ere ondo sailkatu eta aukeratu behar da, bietan mintzatzeko tresna egokia izan dadin. Hau eta beste ondo gaindituak direla esango nuke. Beraz, txalotu behar den lana dela aitortu beharko dugu.

Gorka Aulestiari, beraz, eta White andereari eskerrak eta zorionak.

1991. URTEAN BATZARRETAN IZANDAKO EUSKALTZAINAK

J. Haritschelhar	11
J. M. Lekuona	11
J. M. Satrustegi	11
J. A. Arana Martija	10
P. Altuna	9
P. Charritton	11
J. L. Davant	6
X. Diharce	7
E. Erkiaga	1
A. Irigoien	11
E. Knörr	10
F. Krutwig	8
E. Larre	8
B. Oihartzabal	11
F. Ondarra	11
Tx. Peillen	10
P. Salaburu	10
J. San Martin	5
I. Sarasola	10
L. Villasante	11
P. Zabaleta	1

EZIN ETORRIA

J. A. Arana Martija	1
P. Altuna	2
J. L. Davant	5
X. Diharce	3
E. Knörr	1
F. Krutwig	3
E. Larre	2
Tx. Peillen	1
P. Salaburu	1
J. San Martin	5
A. Zavala	1

OHOREZKOA

J. Etxaide	1
------------	---

URGAZLEAK

J. A. Aduriz	2
L. Akesolo	1
G. Alfaro	1
P. Andiazabal	1
J. M. Aranalde	1
X. Aranburu	1
X. Arbelbide	1
J. A. Arkotxa	3
P. Arregi	2
M. Atxaga	1
G. Aurrekoetxea	3
M. Azkarate	2
R. Badiola	7
F. Barrenengoa	1
R. Camblong	1
J. Camino	1
J. B. Dirassar	2
A. Eguzkitza	1
M. Ensunza	1
P. Esnal	2
J. M. Etxebarria	3
J. Fernández Setién	1
J. Garmendia Larrañaga	2
X. Gereño	1
M. Goienetxe	1
J. L. Goikoetxea	1
B. Goiti	1
I. Idiazabal	1
A. Iñigo	1
X. Kintana	4
J. M. Larrarte	3
M. ^a P. Lasarte	3
J. A. Letamendia	2
J. L. Lizundia	11
J. A. Loidi	1
J. A. Mujika	1
L. M. Mujika	1
A. Muniategi	1
J. K. Odriozola	1
J. Oleaga	1
J. Ortiz de Urbina	1
R. M. Pagola	1
P. Pujana	1
G. Rebuschi	1
K. Rotaetxe	2
M. M. Ruiz Urrestarazu	1
A. Sagarna	2

P. Uribarren	2
P. Urkizu	1
A. Urrutia	2
X. Videgain	2
A. Zatarain	3
J. J. Zearreta	11

1992. URTEAN BATZARRETARA JOANDAKO EUSKALTZAINAK

Patxi Altuna	11
Jose Antonio Arana Martija	11
Miren Azkarate	8
Pierre Charritton	10
Jean Luis Davant	9
Xabier Diharce	10
Jean Haritschelhar	11
Alfonso Irigoien	11
Endrike Knörr	11
Federiko Krutwig	8
Emile Larre	11
Juan Mari Lekuona	11
Beñat Oihartzabal	11
Francisco Ondarra	8
Txomin Peillen	9
Pello Salaburu	9
Juan San Martin	7
Ibon Sarasola	10
Jose Maria Satrustegi	10
Luis Villasante	10
Patxi Zabaleta	2
Antonio Zavala	1

EZIN ETORRIA

Pierre Charritton	1
Jean Luis Davant	2
Xabier Diharce	1
Eusebio Erkiaga	1
Federiko Krutwig	3
Antonio Labaien	2
Francisco Ondarra	3
Txomin Peillen	2
Pello Salaburu	2
Juan San Martin	4
Jose Maria Satrustegi	1
Luis Villasante	1
Patxi Zabaleta	1

OHOREZKOAK

J. Etxaide	3
------------------	---

URGAZLEAK

Jose Antonio Aduriz	4
Eugenio Agirretxe	1
Jose Mari Aranalde	2
Adolfo Arejita	1
Jose Antonio Arkotxa	2
Pakita Arregi	1
Mikel Atxaga	5
Gotzon Aurrekoetxea	3
Ricardo Badiola	9
Federiko de Barrenengoa	2
Junes Casenave	1
Andolin Eguzkitza	4
Ana Mari Etxaide	1
Juan Angel Etxebarria	4
Jose Mari Etxebarria	2
Juan Manuel Etxebarria	1
Bitoriano Gandiaga	5
Juan Garmendia Larrañaga	2
Xabier Gereño	3
Patxi Goenaga	3
Juan Luis Goikoetxea	3
Roger Idiart	1
Joseba Intxausti	1
Xabier Kintana	9
Jon Kortazar	2
Jose Mari Larrarte	1
M. ^a Pilar Lasarte	4
Jose Luis Lizundia	11
Luis Mari Mujika	1
Jose Antonio Mujika	1
Abel Muniategi	2
Juan Karlos Odrizola	1
Jesus Oleaga	4
Rosa Miren Pagola	3
Jose Antonio Retolaza	2
Karmele Rotaetxe	3
Manuel M. Ruiz Urrestarazu	1
Iñaki Segurola	1
Patxi Uribarren	3
Patxi Urkizu	2
Andres Urrutia	3
Mikel Zalbide	5
Antrosi Zatarain	1
Juan Jose Zearreta	11

HIL BERRIAK

IN MEMORIAM GERARDO LOPEZ DE GUEREÑU GALARRAGA (1904-1992)

Lehengo abenduak 2, 88 urte zituela, Gasteizen hil zen Gerardo Lopez de Guereñu Galarraga jauna, ohorezko euskaltzaina. Zinez esan liteke bizi izan zen bezalaxe hil ere nahi izan zuela, hotsik eta arrabotsik gabe. Jende gutik zekien erietxera eramana izan zela. Ez ziren asko, dirudienez, heriotzearen berri izan zutenak. Ehorzketan hamabost bat lagun ginen, eta hiletan, Done Bikendiko elizan, dozena batzuk besterik ez, folklore-biltzaile handiari azken agurra eginez.

Galeraren handiak izutzen du. Joan zaigu langile nekaezina, ohitura, esaera eta hitz biltzaile porrokatua. Haren liburu eta artikuluen lerrokada hutsa luze-luzea da, gaztetandik hil arterainoko bizitza lanerako eskainiaren fruitua, Arabaren erroak, kondaira eta izaera ikertzen.

Lehen tokia merezi du, zalantzarik gabe, *Voces alavesas* lanak, *Euskera* aldizkariaren ale berezi batean argitaratuak, 1958an. Hor ageri dira, Araban erabili izan diren edota erabiltzen diren hitzak, gehienak euskararikoak, gure hizkuntza zaharra joan izan arren bertan geldituak. *Ardu-ra*, *cençay*, *ondarras*, *potolo*, *tegui* eta mila horrelako daude orrialde horietan zerrendatuak, bakoitza bere oharrarekin, testuingurua edo data eta lekua. Eraskin bat argitaratu zuen, handik urte batzuetara, egileak, *Euskera* aldizkari berean, baina, zoritxarrez, ez du ikusiko, zenbait hila-beterengatik, bigarren argitarapena, hasierako haren eta geroko eraskinaren hartzailea. Hiztegi honen parte bat, botanikari zegokiona, liburu batean ederki eman zuen 1975ean: *Botánica popular alavesa* deritzanean.

Bitartean, Guereñu Arabako lekuizenak sailka ematen hasia zen, "Toponimia alavesa" tituluarekin, *Anuario de Eusko Folklore* aldizkarian, 1958z gero. Hogei mila baino gehiago lekuizen dira guztira, bakoitza bere markarekin, urtea eta tokia. Euskaltzaindiak, 1989an, lekuizen-zerrenda aberats hori liburu baten jaso zuen, "Onomasticon Vasconiae" bilduman, Guereñuren beste bi lan interesgarriekin: "Mortuorios o despoblados", desagerturiko herrien ikerketa zehatza, eta "Pueblos alaveses", Arabako herrien izenak historian barrena, haietatik datozen deiturekin batera.

Alava, solar de arte y de fe da, 1962koa, probintzia honetako eliza eta ermita guztien lerrokada. Testu liburu balitz bezala, *el Guereñu* deitu izan dugu liburu hau, paleografi testu nahitaezko hura *el Millares* deitzen genuen bezala. Eta benetan testu eta eskuliburu genuen.

Lopez de Guereñu folklore-zalea ederkienik *Calendario alavés* liburuan ageri da, urtatsetik urteamaierara Arabako ohituren zerrenda, *Boletín de la Institución Sancho El Sabio* aldizkariaren ale berezi gisa, 1970an. Beste lan asko plazaratu zituen etnografi alorrean, hala nola “La vida infantil en la Montaña alavesa”, “La matanza del cerdo en Alava” eta beste. Artikulu eta liburu hauetan, jakina, leku berezia du Apiñaniz herriak, Guereñuren uda-lekuak.

Fededuna zen errotik Lopez de Guereñu eta hori nabarmena da zenbait lanetan. Areago, Guereñuren obraren halako *causa efficiens* haie-tatik bat da, zalantzarik gabe. Horra *Devoción de España a la Virgen Blanca* liburua (1970), esaterako, edota *Devoción en Alava a Nuestra Señora de Aránzazu* (1980).

Gu guztiongan dago, jakina, Guereñuren lanaren aztarna. Arabako kondaira eta lehengo eta oraingo hizkuntz egoera eta izaera ezagutzeko nahitaezkoa dugu haren fruitu jori preziatua. Aski da geroz egindako ikerketak ikustea, Mitxelena jaunaren *Fonética historia vasca*-tik hasita. Mitxelenak berak eskaini zion *Voces alavesas* liburuari lehenbiziko kontu ematea, *Boletín de la Real Sociedad de Amigos del País* aldizkarian, 1959an. Behar zen bezala gorai patzen zuen maisu zaharrak Guereñuren lana, eta ederki marrazten ere zituen lan horren azpegiak: zehaztasuna (“ha expuesto con orden y claridad, y sobre todo con la mayor objetividad posible”), eta apaltasuna (“No se ha enfrentado con los ‘grandes problemas’: no le interesa por el momento el pasado lingüístico de Alava ni la procedencia de las palabras que registra...”). Gainera, Mitxelenak beste gauza bat zioen kontu emate horretan: Guereñuk ez zuela bereizkeriarik egin, euskaratikoen eta erdaratikoen hitzen artean (izan ere, tentaldia batek baino gehiagok izan dezake eta izan ere du). Oroitzen naiz hori bera errepikatu zuela errentiarrak bazkari batean, Gasteizen, 1981an, Euskaltzaindiak Guereñu euskaltzain ohorezkoa izendatu ondoan.

Euskaltzain ohorezkoa, eta benetan esan behar da merezimendu osoz bereganatu zuela Guereñuk izendapena, zenbait urte lehenago euskaltzain urgazlearena bereganatu ondoren.

Esan behar da, orobat, izendapen, omenaldi eta ohore-emate hauek ez zituela Guereñuk oso gogoko. Halako ezinegona zen harengan une horietan. Eskertu, jakina, eskertzen zuen jendearen txaloea eta erakundeen (Euskaltzaindia, Euskal Herriaren Adiskideak eta beste) sariak. Baina hura paperen artean zen zoriotsuenik edota, ahal izan zuen bitar-

tean, herriz herri, mendian eta zelaian, hitzak, esaerak, ohiturak, tresnak eta abar biltzen.

Horixe da askoren oroitzapenean betiko geldituko den Lopez de Guereñu, etxeko jantokian hizketan, handituz zihoan gorreriatatik ahurra ezarriz belarri ondoan, emazte ona bisitariei zerbait eskaintzen ari zen bitartean. Argazkiek jendea den bezala hartzen dute batzuetan, eta argazki ederra da Alberto Schommer-ek bion *Araba zabaldua* liburuan (1981) jaso zuena.

Etxe hura, ordea, azken urteetan hustuz joan zen lazgarriro. Emaztea ez ezik, semea, Gerardo Lopez de Guereñu Iholdi (hura ere etnografian aritua), bizitzaren halako erdian, joan zitzaion, eta lehenagoxe erraina, Maitane Larrañaga eibartarra.

Bego Guereñu betiko atsedenean. Gorde bedi Guereñu eta Guereñutarren artxiboa, ikerketaren onuragarri. Eta bizi bedi haien esenplua, arbasoengandiko natur eta kultur ondarearekiko maitasuna eta lantze-zaletasuna.

E. Knörr

**EUSKALTZAINDIAREN
AURKITEGIA**

EGOITZA / SEDE

Plaza Barria, 15
Postakutxa / Apartado: 466
48005 BILBO / BILBAO

BULEGOAK / OFICINAS

Telf. 94-415 81 55
Fax: 94-415 81 44
Arduraduna: Jose Luis Lizundia Askondo

AZKUE BIBLIOTEKA

Telf. 94-415 27 45
Fax: 94-415 00 51
Arduraduna: Jose Antonio Arana Martija

ORDEZKARITZAK / DELEGACIONES

ARABA / ALAVA

San Antonio, 41
01005 VITORIA / GASTEIZ
Telf. 945-23 36 48; Fax: 945-23 39 40
Ordezkarria: Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu

GIPUZKOA / GUIPUZCOA

Hernani, 15-Behea
20004 DONOSTIA / SAN SEBASTIAN
Telf. 943-42 80 50; Fax: 943-42 83 65
Ordezkarria: Juan Mari Lekuona

NAFARROA / NAVARRA

Conde Oliveto, 2-2
31002 IRUÑEA / PAMPLONA
Telf. 948-22 34 71; Fax: 948-21 07 13
Ordezkarria: Jose Mari Satrustegi

IPARRALDEA / PAYS BASQUE NORD

37 rue Pannecau
64100 BAIONA/BAYONNE
Telf. 07-33-59 59 45 59
Ordezkarria: Pierre Charritton

EUSKALTZAINBURUGOA / CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS

Euskaltzainburua/Presidente: Jean Haritschelhar

Buruordea/Vicepresidente: Juan Mari Lekuona

Idazkaria/Secretario: Endrike Knörr

Diruzaina/Tesorero: Jose Antonio Arana Martija

Iker Sailburua/Presidente Sección *Investigación*: Patxi Altuna

Jagon Sailburua/Presidente Sección *Tutelar*: Endrike Knörr

Bibliotekaria/Bibliotecario: Jose Antonio Arana Martija

Idazkariordea/Vicesecretario: Jose Luis Lizundia

Ekonomi-eragilea/Gestor económico: Juan Jose Zearreta

Argitalpen-eragilea/Ejecutivo publicaciones: Ricardo Badiola Uriarte

EUSKALTZAIN OSOAK / ACADEMICOS DE NUMERO

1. Patxi Altuna, E.U.T.G. Mundaiz, Apdo. 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00.
2. Jose Antonio Arana Martija, Karmelo Etxegarai, 6, 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-625 07 01 (etxea); 94-415 27 45 (bulegoa).
3. Miren Azkarate, Antso Jakituna, 26-6 D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 75 85.
4. Pierre Charritton, 3 impasse Port Neuf, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 59 81 27 (etxea); 59 59 45 59 (ordezkaritza).
5. Jean Luis Davant, École d'Agriculture du Pays Basque, rue de l'Ursuya, 64240 HASPARREN/HAZPARNE, 59 29 60 20 (Eskola); 59 28 14 14 (Urrustoi).
6. Xabier Diharce "Iratzeder", Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 59 29 65 55.
7. Jean Haritschelhar, Elorrieta, 24 route de Lamigotte, 64600 ANGLET/ANGELU, 59 03 85 06.
8. Alfonso Irigoien, Trenbideko Etorbidea, 2-5. B, 48013 BILBO, 94-442 27 70.
9. Endrike Knörr, Mateo Múgica, 8-2. C, 01009 VITORIA/GASTEIZ, 945-22 38 03 (etxea); 945-23 36 48 (ordezkaritza), fax: 945-23 39 40.
10. Federiko Krutwig, Berastegi, 1-2. ezk., 48001 BILBO, 94-423 78 87.
11. Antonio Maria Labayen, San Francisco, 35-principal., 20400 TOLOSA, 943-65 10 82.
12. Emile Larre, Curé, 64780 IRISSARRY/IRISARRI, 59 37 60 67.
13. Juan Mari Lekuona, Seminario Diocesano, Paseo Heriz, 82, 28008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 39 11; 943-42 80 50 (ordezkaritza).
14. Beñat Oihartzabal, Bordaberria, 1 Rue de Hondritz de Haut, 64600 ANGLET/ANGELU, 59 42 23 48.
15. Francisco Ondarra, Errotazahar, 42, 31014 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-41 95 99.
16. Txomin Peillen, Ibarburu, 64560 SAINTE ENGRACE/SANTA GRAZI, 59 28 62 44; Faculté des Lettres de Pau, Avenue Poplawski, 64000 PAU/PABE, 59 92 32 41.

17. Pello Salaburu, Sarriena, 153, 48940 LEIOA, 94-464 21 24; Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco, 94-464 77 00; fax: 94-464 74 46.
18. Juan San Martin, Dato, 20-3., 01005 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 51 18 (bulegoa); Prado, 11, 2 ezkerre. 01005 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 08 07 (etxea).
19. Ibon Sarasola, Paseo Duque de Mandas, 37-1, 20012 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 33 40; Verdi, 143, 1, 08012 BARCELONA/BARTZELONA, 93-237 29 63.
20. Jose Mari Satrustegi, 31810 URDIAIN (Nafarroa), 948-56 29 06 (etxea); 948-22 34 71; fax: 948-21 07 13 (ordezkaritza).
21. Luis Villasante, Arantzazuko santutegia, 20560 OÑATI, 943-78 09 51. Fax: 943-78 33 70.
22. Patxi Zabaleta, Amaia, 2, C, 1., 31002 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 71 39 (etxea); 948-22 84 71 (bulegoa).
23. Antonio Zavala, San Ignazio ikastetxea, 3059 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-29 95 00.

Oharra:— Frantziara deitzeko: 07-33 eta gero zortzi zenbakiak.

— Frantziatik deitzeko: 19-34 eta gero beste zenbakiak, salbu 9.

EUSKALTZAIN OHOREZKOAK / ACADEMICOS DE HONOR

1. Jacques Allières, 25, route d'Espagne, "L'Orangerie", 31300 TOULOUSE, 61 40 15 10; 61-89 09 38.
2. Jon Bilbao, Osabene Torrebarria, 5, 48990 GETXO, 94-460 42 83.
3. Julio Caro Baroja, Itzea, Altzate auzoa, 31780 BERA, 948-63 00 20; Alfonso XII, 50-7, 28014 MADRID, 91-420 22 61.
4. Iñaki Eizmendi "Basarri", Ntra. Sra. del Pilar, 10, 20800 ZARAUTZ, 943-84 15 37.
5. Bernardo Estornes, Secundino Esnaola, 13, 3. ezk., 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
6. Jon Etxaide Iharte, Paseo de Colón, 33-4 ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 78 18.
7. Justo Garate, Mitre, 574-4. A., Dpto. 1, 5500 MENDOZA (Argentina), 29 36 72.
8. Nils M. Holmer, Freninge 22:22, S-270 33 VOLLSJÖ (Suedia).
9. Jose M. Jimeno Jurio, Monasterio de Usun, 4-2. C esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 05 72.
10. André Martinet, 16 rue Pierre-Bonnard, 92260 FONTENAY-AUX-ROSES, 46 61 12 04.
11. Santiago Onaindia, Karmeldarren komentua, Larrea, 48340 ZORNOTZA, 94-673 00 88.
12. Rudolf de Rijk, Newtonstraat, 69, II, 1098 HA AMSTERDAM (Holanda), 20 93 56 50.
13. Martín Ugalde, Almirante Juan Allondo, Villa Carolina, A, 4. esk., 20280 HONDARRIBIA, 943-64 15 05.
14. Terence Harrison Wilbur, Departament of Germanic Languages, University of California, 90024 LOS ANGELES (USA).
15. Pedro de Yrizar, Lagasca, 54, 28001 MADRID, 91-576 63 93.
16. Augustin Zubikarai, Sabin Arana, 4, 4., 48700 ONDARROA, 94-683 02 87.
17. Guri Zytser', VazaPsavela, VII Dem 5A, Kv. 31., TBILISI 38008 C.I.E./EBE, Mosku.

**EUSKALTZAIN URGAZLEAK/
ACADEMICOS CORRESPONDIENTES**

Jesus Acha, Avda. Sancho el Fuerte, 96 Irrintzi, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 70 21.

Jose Antonio Aduriz, Ategorrieta hiribidea, 23-2., 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 73 46; 943-47 33 77 (bulegoa).

M.ª Dolores Agirre, Urbietta, 5, 2., 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 43 03.

Eugenio Agirretxe, San Francisco, 2, 20800 ZARAUTZ.

Gexan Alfaro, Librairie Zabala/Liburudenda, 52 rue Pannecau, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 59 43 90.

Jose Luis Alvarez Enparanza "Txillardegi", Antso Jakintsua, 26, 9. D, Amara Berri, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Xabier Amuriza, Andikoa auzunea, 48014 BERRIZ, 94-622 51 69.

Pierre Andiazabal, Grand Séminaire, Avenue Darrigrand, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 63 33 40.

Marcelino Andrinua, Abadetxea, 48212 MAÑARIA, 94-682 40 04.

Juan Apezetxea, Avda. de Guipúzcoa, 5, Villa Antonia, 31012 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-11 21 31.

Jose Mari Aranalde, San Ignazio auzunea, 9-1. D, 20400 IBARRA, 943-21 60 44.

Xabier Aranburu, Miracruz, 28, A-4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 97 04.

Xipri Arbelbide, 14 rue Saïe, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 59 31 14.

Adolfo Arejita, Labayru, 28, pral. ezk., 48010 BILBO, 94-444 64 56 (etxea); 445 31 00 hedapena 548 (Deustuko Unibertsitatea).

Josu Arenaza, Gran Vía, 82-2. ezk., 48011 BILBO, 94-441 41 81.

Jose Antonio Arkotxa, Sorgintxulo, 2, 12. C, 20100 ERRENTERIA, 943-21 60 44.

Begoña Arregi, Pio Baroja, 8, 4. C, 2008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 62 06.

Pakita Arregi, Matia, 58, 3, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943- 21 25 32.

Bernardo Atxaga (Joseba Irazu), Kale Nagusia, 10, 20159 ASTEASU, 943-69 19 02.

Mikel Atxaga, Diario *DEIA* egunkaria, Carlos I, 3, behe, 2001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 24 88.

Gotzon Aurrekoetxea, Ziarrusta auzunea, 48141 DIMA, 94-673 67 20 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Jose Mari Azpiroz, Dermitaleria, 3, 1. esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA.

Jose Azurmendi, Arriola Pasealekua, 50, 2. esk., 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

* * *

Ricardo Badiola Uriarte, Errotalde, 17 J, 48990 GETXO, 94-460 05 11 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Gaizka Barandiaran, Loiolako santutegia, 20730 AZPEITIA.

Federico de Barrenengoa, Plaza Plácido Careaga, 12, 5.ezk., 48014 BILBO, 94-435 38 19.

Iñaki Barriola, Isturin, Paseo Ayeje, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 16 73.

Serafin Basauri, Txirio kale, 1, 3., 20600 EIBAR, 943-11 35 90.

Jose Basterretxea, Sangüesa, 13, 1. ezk., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-23 66 96.

Iñaki Beobide, Narrica, 31, 3, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 09 82.

Julene Berrojalbiz, Rodríguez Arias, 29, 3. ezk., 48011 BILBO, 94-443 79 43.

Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6 ent., ezk., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 18 57.

Milagros Bidegain, Sancho-enea, 9, 20100 ERRENTERIA.

Antonio Bilbao, 28 Postakutxa, 48908 SANTURTZI.

Felix Bilbao, Frantziskotarrak PP. Franciscanos, 48393 FORUA, 94-625 20 01.

Dr. Gunter G. Brettschneider, Nuballee 27, D-5030 HÜRTH, 02233-43777 (telf.). 02223-45397 (faxes).

* * *

Joseph Camino, Evêché, Rue des Gouverneurs 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 63 33 40.

Junes Casenave-Harigile, Apez etxia, 64470 ALÇAY/ALTZAI, 59 28 54 66.

* * *

Jorge Cortés Izal, Monasterio Velate, 5, 7, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 57 59.

Jean Pierre Curutchet, 64780 HELETTE/HELETA, 59 37 61 04.

* * *

Pedro Diez de Ulzurrun, San Antón, 43, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 21 22.

Jean Baptiste Dirassar, Lotissement Arrantzaleak, 64500 CIBOURE/ZIBURU, 59 26 05 95.

Pierre Duny Pétre, Maison Héguitoa, 4 chemin d'Olhonce, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT/DONIBANE-GARAZI, 59 37 04 91.

* * *

Andolin Eguzkitza, M.ª Muñoz, 6-5. ezk. ezk., 48005 BILBO, 94-416 08 20.

Kepa Enbeita, Auzo-lana, S. A., 01449 (ABORNIKANO) URKABUSTAIZ, 945-43 00 32; 945-43 70 70.

Martzel Ensunza, Juan Antonio Zunzunegi, 7, 4. ezk., 48013 BILBO, 94-464 88 00.

Karmele Esnal, Zabaleta, 50, 7. D, 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 09 15.

Pello Esnal, Gipuzkoa, 19 B-2. A, 20800 ZARAUTZ, 943-833320 (etxea); 943-29 18 11 (bulegoa).

Eñaut Etchamendy, Professeur Agronome, 64120 BEYRIE-SUR-JOYEUSE/MI-THIRIÑA, 59 65 80 95.

Jean-Baptiste Etcharren, Chemin Kurutxamendi, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT/DONIBANE-GARAZI, 59 37 31 99.

Pierre Etcheandi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 59 29 65 55.

Jacques Etcheverry, 2 Allées Bouflers, 64100 BAYONNE/BAIONA.

Jean Baptiste Etcheverry, Arditegia, 64250 CAMBO/KANBO.

Jose Mari Etxaburu, Villa Ongi-etorri, Amute auzoa, 20280 HONDARRIBIA, 943-64 30 02.

Ana Mari Etxaide, Trav. Baiona, 1-2, G, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 08 80.

Jose Mari Etxebarria, E.U.T.G. Mundaiz, 50, 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00; 943-65 30 09 (komentua).

Juan Angel Etxebarria, Carlos Gangoiti, 5, 1. ezk., 48300 GERNIKA, 94-625 49 52 (etxea); 94-625 05 89 (eskola).

Juan Manuel Etxebarria, Zamakoa, 29-4 B, 48960 GALDAKAO, 94-456 83 10.

Peter Etxebarria, 491 Court, 89501 RENO, NEVADA (USA).

Karmelo Etxenagusia, Monasterio de Refugio, Zabalbide, 104, 48006 BILBO, 94-412 70 91; 94-412 66 38.

Eustasio Etxezarreta, Urdaneta, 10, 579 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943 46 53 26.

Patrik Farell (Darragh), 41 Nutley Lane, DUBLIN (Irlanda), 69 26 41.

Jaxinto Fernandez Setien, Arantzibia, 12-4 A, 20130 URNIETA.

* * *

Bitoriano Gandiaga, Arantzazuko santutegia, 20560 OÑATI, 43-78 13 02.

Jose Garmendia Arruabarrena, Consulado, 8-2 B. 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-47 28 41.

Juan Garmendia Larrañaga, Mayor, 1, 20400 TOLOSA, 943-67 09 19.

Salvador Garmendia, Mugika-enea, 20270 ANOETA, 943-65 25 39.

Xabier Gereño, Agirre lehendakaria, 18, 3. esk., 48104 BILBO, 94-475 52 63.

Paul Gilsou, Abbé, Paroisse du Gros-Caillou, PARIS-7.

Patxi Goenaga, Landazuri, 17, 5. ezk., 01008 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 65 57; 945-13 98 11; 945-26 57 22; fax: 945-26 78 82.

Manex Goienetxe, Chikitoys, Route d'Aritzague, 64600 ANGLET/ANGELU, 59-42 39 33.

Juan Luis Goikoetxea, Arteaga, 53, Landabarri, 48016 DERIO, 94-453 36 42 (etxea); 94-453 32 58 (institutua).

Bernard Goity, Evêche, rue des Gouverneurs, 64100 BAYONNE/BAIONA.

* * *

Marcelin Hegiaphal, Pastoralier, 64130 CHERAUTE/SOHÛTA, 59 28 17 86.

* * *

Mariano Iceta, 31700 ELIZONDO, 948-58 07 55.

Roger Idiart, Curè, 64250 AINHOA, 59 28 51 65.

Arantza Idiazabal, Tolarieta, 6, 1. esk., 20180 OIARTZUN.

Itziar Idiazabal, Sarriena, 54, 48940 LEIOA, 94-464 26 08.

Joseba Intxausti, Arturo Kanpion, 15, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-31 21 76 (telf./fax).

Andrés Iñigo, Sangüesa, 1, 3, 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-24 74 74.

Jose Angel Irigaray, Aldamar, 9, 1. esk., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 64 89.

Jose Mari Iriondo, Nafarroa 11, Eguzki-lore, 2-3. B, 20800 ZARAUTZ, 943-83 43 51.

Michel Itçaina, Secrétaire de Mairie, 64250 CAMBO/KANBO, 59 29 72 55; 59 29 75 30.

Fermin Ixurko, Residencia sacerdotal "Argarai", Avda. Baja Navarra, 64, 31004 IRUÑEA/PAMPLONA.

* * *

Ramuntxo Kanblong, 34 Allée Fontaine Laborde, ANGLET/ANGELU, 59-63 79 91.

Jaime Kerexeta, San Roque, 24, 48230 ELORRIO, 94-682 00 12.

Xabier Kintana, Haritzekieta etxea. Askorbeko-Ugarte bidea, 5. Goierrri-Martiartu 48950 ERANDIO, 94-464 88 00, luzapena 20 80 (Euskal Herriko Unibertsitatea); 94-417 04 91 (etxea).

Jon Kortazar, Mungiako Kultur Etxeko Urbide, 13, 27. zenb., 48100 LAUKARIZ, 94-615 52 62 (fax).

Joseba Andoni Lakarra, Euskal Herriko Unibertsitatea —Euskal Filologia—, Marqués de Urkixo, z/g., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 98 11.

Daniel Landart, Villa Heleta, 64990 MOUGUERRE/MUGERRE, 59 31 54 57.

Jose Mari Larrarte, Pasiotarrak, Plaza San Felicitísimo, 1, 48014 BILBO, 94-475 45 06.

Mikel Lasa, San Vicente, 5, 4, 2003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 54 48 (etxea); 943-42 90 99 (lantokia).

Jose Manuel Lasarte, Muguiro, Miguel Astrain, 10, 1.º A, 31006 PAMPLONA/IRUÑEA, 948-15 00 14.

M.ª Pilar Lasarte, Portuene, 10, 3. ezk.; 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 50 15; 943-42 80 50 (bulegoa).

Imanol Laspiur, Aldatze, 3, 2. ezk., 20600 EIBAR 943-11 32 88.

Angel Lertxundi, Villa Teresita, z/g., 20800 ZARAUTZ, 943-83 05 91.

Gabriel Lertxundi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 59 29 65 55.

Juan Antonio Letamendia, Gabriel Aresti Torrea, 3, 20280 HONDARRIBIA, 943-64 35 14; 943-64 20 48 (institutua).

Xabier Lete, Plaza San Juan, 20, 20130 URNIETA, 943 55 18 49.

Jose Luis Lizundia, Bruno Mauricio Zabala, 22, 2.F, 48200 DURANGO, 94-681 41 09 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Jose Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93, 20300 IRUN, 943-61 26 78.

Peli Martin Latorre, Manuel Iradier, 9, 4.ezk., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 29 59.

Xabier Mendiguren, Doctor Delgado, 8-4. C, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 29 51.

Fernando Mendizabal, Camino Zarategi, 12-2. B, Marrutxipi, 20015 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-47 33 77 (bulegoa).

Marie Jeanne Minaberry, Journaliste, 64480 USTARITZ/UZTARITZE.

Jose Antonio Mujika, Plaza del Cedro, 3, 9. esk., Bidebieta 1, 20016 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-39 25 28.

Luis Mari Mujika, Zabaleta, 49, 4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 36 37.

Abel Muniategi, Bizkaiburu, 12, 6. A, 48370 BERMEO, 94-416 40 22 (bulegoa).

* * *

Juan Carlos Odriozola, Zientzi Fakultatea, EHU 48940 LEIOA 94-464 88 00.

Jesus Oleaga, Elcano, 18 ent., esk., 48008 BILBO, 94-443 69 57.

Ignacio Omaechebarria, PP. Franciscanos, Paseo Zorrilla, 27, 47007 VALLADOLID, 983-23 30 26.

Josu Oregi, Paseo Urdangarin, 20570 BERGARA, 943-76 15 61.

Jon Ortiz de Urbina, Deustuko Unibertsitatea, Ingeles Filologia, 1 Postakutxa, 48080 BILBO, 94-445 31 00.

Karlos Otegi, Aresti, 3, 2. D., 20800 ZARAUTZ, 943-83 46 92.

* * *

Rosa Miren Pagola, Ramón y Cajal, 12, 2., 48014 BILBO, 94-447 32 99.

Pedro Pujana, Virgen de Begoña, 41, 48006 BILBO 94-412 69 27.

Georges Rebuschi, 13, Avenue du Château 54220 MALZEVILLE.

Jose Antonio Retolaza, Orueta, 1, 3, 48009 BILBO, 94-423 45 73.

Karmele Rotaetxe, Plaza Bombero Echaniz, 4, 6. ezk., 48010 BILBO, 94-421 40 33.

Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu, San Antonio, 41, 01005 VITORIA/GASTEIZ, telf. 945-23 36 48; fax: 945-23 39 40.

Andoni Sagarna, Eguzki-etxea, Kale Zahar auzunea, 20170 USURBIL), 943-36 53 73.

Ramón Saizarbitoria, Peña y Goñi, 1, 6. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 79 90.

- Pedro Sancristóval, Diputación General de Aragón, Dirección General de Acción Cultural, Edificio Pignatelli, P.º M. Agustín, s/n., 50004 ZARAGOZA, 976-22 43 00, 2210 luzapena.
- Jose Mari Sánchez Carrión, Udaletxeko Plaza, 1, 6, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.
- Carlos Santamaria, Buen Pastor, 13, 20005 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 60 18.
- Joseba Sarrionaindia, Landako etorbidea, 1, 3., 48200 DURANGO, 94-681 18 82.
- Iñaki Seguro, Paulo VI, 10, 20730 AZPEITIA, 943-47 02 84 (bulegoa).
- Jose Ignacio Tellechea, Usandizaga, 27, 5. ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 00 62.
- Francisco Tirapu, Plaza San José, 4, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 79 19.
- Juan Mari Torrealdai, Tolosa hiribidea, 103, 1. C, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 80 92.
- Patxi Uribarren, Begoñako Karmelo, 10, 48004 BILBO, 94-412 43 43.
- Patri Urkizu, Santo Kristo plaza, 4, 20100 LEZO, 943-52 72 24.
- Ignacio Urquijo, Munibe, 48270 MARKINA, 94-616 60 31.
- Arantza Urretabizkaia, Avda. Madrid, 8, 9. A, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 87 56.
- Andres Urrutia Badiola, Notaritz, Iparragirre, 9, 1., 48700 ONDARROA, 94-683 00 83.
- Thomas Uthurry, Professeur, Grand Séminaire, Avenue Jean Darrigrand, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 63 33 40.
- Jose Mari Velez de Mendizabal, Naparroa etorbidea, 9, 3., 20500 ARRASATE, 943-79 36 82 (etxea); 943-77 05 02 (bulegoa).
- Xarles Videgain, Zolakia, 7 avenue de Près, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59-55 14 46 (etxea); 59 63 66 29 (bulegoa).
- Mikel Zalbide, Carlos I, 13, 9.C, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 54 62.
- Anbrosi Zatarain, Zubieta, 40, 2, 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 12 36.
- Juan Jose Zearreta, Andrandi auzunea, 7, 3., 48340 ZORNOTZA, 94-673 15 20 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

AURKIBIDEA 1992

ALTUNA, Patxi:	
– Jean Baptiste Elizanbururen bertsogintzaz bi hitz	77
– Ochoa de Arin-en <i>Doctrina Christiana</i> -ren (1713) hizkeraren laburpe- na	573
– Nazioko literatura saria	615
– Miren Azkarateren Euskaltzaindian sartzea. Harrerako erantzuna ..	1141
– Zenbait puntutxo Leizarragaren hizkeraz	1217
ANDIAZABAL, Piarres: Nor zen Ttipi Urruñarra	65
ANIOZBEHERE, Jean: Jean Baptiste Elizanbururen mendeurrenean ..	11
ARANA MARTIJA, Jose Antonio:	
– Jean Baptiste Elizanburuk erabili zituen doinak	181
– Presentación (Sobre el vascuence de Sara (Labort) de Hugo Schu- chart)	249
– Aita Riezu, musikologoa	629
– Azkue Bibliotekaren Historia	657
– Gorka Aulestiaren Euskara-Ingelesa / Ingelesa-Euskara hiztegia ...	1279
ARDANZA GARRO, Jose Antonio: Aita Luis Villasante jauna	707
ARKOTXA MORTALENA, Aurelia: Irudien bizia Jean Baptiste Elizan- bururen <i>Nere etxean</i>	109
ATXAGA, Bernardo: Herri-narratibagintza eta literatura	531
AULESTIA, Gorka: Hiztegien aurkezpena	1277
AZKARATE VILLAR, Miren: Azkarate Villar Euskaltzaindian sartzea ...	1119
BADIOLA URIARTE, Ricardo: Liber'92	1071
BÄHR, Gerhard: Sobre el vascuence de Sara (itzulpena)	253
CAMARENA LAUCIRICA, Julio: Las peculiaridades de la cuentística vasca	405
CANTERO, A.: Euskal izenondoaren kokapenari buruzko zenbait ohar ..	1035
CHARRITTON, Piarres: J. B. Elissamburu eta Gratien Adema.....	55

CHEVALIER, Maxime: <i>Varia Fortuna del cuento tradicional en el Siglo de Oro</i>	395
ELORTEGI, Angel Mari: <i>Pasaiako toponimia aurkeztea</i>	1267
ELOSEGI, Xabier: <i>Jean Baptiste Elizanbururen bizitza</i>	83
ETXEBARRIA, Juan Manuel: <i>Etno-ipuinen-esaundak bildu beharra</i>	385
ETXEBARRIA, Igone: <i>Herri-ipuinen baten aldaerak eta azterketa</i>	507
ETXEBERRIA, Martin: <i>Euskal ipuinen harrigarriak</i>	339
EUSKALTZAINDIA / REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA:	
– Euskaltzaindiaren Agiriak:	
– Zenbakien deklinabidez	297
– Zenbakien idazkeraz	300
– <i>Baitu/bait-du/bait du</i>	721
– <i>Aurrealde/aurrekalde, atzealde/atzekalde</i>	722
– <i>Arazi/erazi</i>	723
– Hitz elkartuen osaera eta idazkera	727
– <i>Nafarroa</i> toki-izenaz azalpena	987
• <i>Guz(t)i hau/hau guz(t)ia</i>	1155
• <i>Ene/nere/nire; neri/niri</i>	1157
• <i>Usain/usai, arrain/arrai, zain/zai</i>	1159
• <i>Nor nahi/nor-nahi/nornahi</i>	1161
• <i>Nor/nortzuk, zer/zertzuk, zein/zeintzuk</i>	1163
– Batzar-agiriak (1992, I, II, III eta IV)	305
– Batzar-agiriak (1992, V, VI eta VII)	1011
– Batzar-agiriak (1992, IX, X, XI eta XII)	1165
– Herri-literaturari buruzko bigarren jardunaldien azken ondorioak ...	541
– Emile Larreri omenaldia	613
– Teodoro Hernandezena, Mariano Izeta eta Emile Larreri omenaldia .	613
– Carlos Santamaria ‘doctor honoris causa’	613
– Bernardo Estornes Lasa ‘Manuel Lekuona’ saria	615
– Euskaltzaindiaren aurkitzea	1083, 1293
– Bilbao Bizkaia Kutzak eta Euskaltzaindiak sarituriko lanak	1275
– Euskaltzaindiaren partaidetza euskararekiko Nafarroako Foru Parla- mentuan bereziki sortutako batzordean	1069
GARMENDIA, Juan: <i>Euskal leiendak</i>	433
GOIHENETXE, Manex: <i>Ipar Euskal Herria XIX. mendeko azken hamar- kadetan</i>	17
HARITSCHELHAR, Jean:	
– Leon Elissamburu guarda, pilotari, olerkari	31
– Azkue Bibliotekaren estrenatzea	655
– Luis Villasanteri <i>Iker 6</i> liburuaren aurkezpena Aita Villasante-ren omenaldia	701
– Miren Azkarate Villar Euskaltzaindian sartzea	1117

	1315
HIRIART-URRUTI, Jean: ‘Hazparne’	1033
IRATZEDER: Aita Isidro Baztarrika (1931-1992)	639
JIMENO JURIO, Jose Mari: <i>Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cen- dea de Ansoáin</i>	1273
KNÖRR BORRAS, Endrike:	
– Barandiaran hil zaigu (1889-1991)	619
– In memoriam Gerardo Lopez de Guereñu Galarraga (1904-1992) ..	1287
KALTZAKORTA, Xabier: Bizkaiko herri-ipuin idatziak	477
LARRE, Emile: Iparraldeko herri-ipuin idatziak	463
LARRINGAN, Luis Mari: Ipuingintza: Komunikazioa eta praktika lin- guistikoa	497
LASARTE, Mari Pilar: Gabriel Zapiain Urretavizcaya (1917-1991)	631
LEKUONA, Juan Mari:	
– Jean Baptiste Elizanbururen hiltzearen mendemugako biltzarrea ..	13
– Gipuzkoako herri-ipuin idatziak	463
– Euskaltzaindiaren eta Bilbao Bizkaia Kutzaren literatur sariak	1065
– Jose Migel Zumalabe	1075
MAHLAU, Axel: En recuerdo del profesor Wilhelm Giese	1079
MARTINET, André: A. Martinet Euskal Herriko Unibertsitateak ‘Doctor Honoris Causa’ izendatua	1253
MORVAN, Michel: Quelques commentaire et reflexions au sujet des “materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca” ...	1191
ODRIOZOLA, Juan Carlos:	
– Euskal izenondoaren kokapenari buruzko zenbait ohar	1035
– Normatibizazioari buruzko zenbait gogoeta	1225
OIHARTZABAL, Beñat: Elizanburu kondatzailearen euskara	231
ONDARRA, Patxi:	
– Fr. Migelek darabiltzan zenbait hitzez	545
– Errezuko Jurgi aita (1896-1992)	623
ORPUSTAN, Jean Baptiste:	
– Piarres eta Pello, edo eginbidearen eta biziaren ikaspideak	137
– Elizanburu neurtitzlari	205
ROTAETXE, Karmele: André Martinet irakasle Dokt., UPV/EHU-ren ‘Doctor Honoris Causa’ izendatzea	1247
SAN MARTIN, Juan: Satan, deabrua eta euskara. Mito baten inguruan ..	1205
SATRUSTEGI, Jose Maria:	
– Herri-narratibaren eremua	323
– Euskaltzaindiaren laguntzaileak (1959-1963)	557

SCARCIA, Roberto: In memoria di Alessandro Bausani	1049
SCHUCHARDT, Hugo: Zur kenntnis des Baskischen von Sara	247
TOLEDO LEZETA, Ana Maria:	
– <i>Piarres Adame</i> : Euskal kontaketa zain epikureoa	219
– Santa Genoveba eta done Riktrudis aurrez aurre. Herri-kontagintza dela eta	361
URKIZU, Patri: Jean Baptiste Elizanbururen <i>lau andren besta</i>	149
VILLA, Sergio: Aita Luis Villasanteri omenaldia	699
VILLASANTE, Luis:	
– Ameriketako euskal testu zaharrak Arantzazuko Ama Birjinari buruz ..	591
– Gernikako Udaletxean	707
YRIZAR, Pedro: <i>Morfologia del verbo auxiliar vizcaino (I-II)</i>	1275
ZABALA, Igone: Normatibizazioari buruzko zenbait gogoeta	1225
ZABALETA, Patxi: Euskara testamendu eta azken-nahietako idatzietan ..	603